

АЛЛАҤ СЕВЖИСИ

الله
رسول
محمد

ҶАРУН ҶОҶА

MÜƏLLİF HAQQINDA

Harun Yəhya imzasından istifadə edən müəllif 1956-cı il-də Ankarada anadan olmuşdur. Memar Sinan Universitetinin gözəl sənətlər fakültəsində və İstanbul Universitetinin fəlsəfə bölümündə təhsil almışdır.

1980-ci illərdən bu günə qədər imani, elmi və siyasi mövzularda xeyli əsər yazıb. Müəllifin üzərində çalışdığı əsas mövzular elm adı altında təqdim edilən 2 müasir mif olan darvinizm və materializmin puç edilməsidir. Müəllifin bəzi əsərləri 40-dan artıq dilə tərcümə edilmiş və həmin ölkələrdə nəşr edilmişdir. Harun Yəhyanın əsərləri yaş, irq, milliyyət ayrışeckiliyi salmadan bütün insanlara səslənir. Müsəlmanlara olduğu qədər, müsəlman olmayanlara da xitab edir. Bu kitabların əsas məqsədi oxucunu Allahın varlığı və təkliyi kimi mövzular haqqında fikirləşməyə həvəsləndirərək oxucunun görüşünü açmaq, inamsız sistemlərin batil görüşlərini və çürük quruluşlarını ortaya çıxarmaqdır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

اللّٰهُ
رَبُّنَا
مُحَمَّدٌ

ОХУЧУЈА

- Залышмалагымызда төкамүл нөзөгүжјесинин өзүнү доггултмасына вө пуч олмасына аид фикиглөгө гениш јер ајырмагымызын өсас сөбөби адычөкилөн нөзөгүжјөнин өслиндө дин өлејһинө дүшүнчө вө тәлимлөгдөн ибагөт олмасыдыг.
- Јагадылышы вө билаваситө Аллаһын ваглыгыны инкаг едөн дагвинизм 140 илдиг ки, биг чох инсанлагын өз иманыны итигмөсинө вө ја шүбһөјө дүшмөсинө сөбөб олуг. Буна гөгө дө бу нөзөгүжјөнин алдадычы олдуғуну сүбута јетигмөк вө диқрөтө чатдырмаг чох мүһүм имани вөзифөдиг. Буну инсанлага чатдырмаг исө даһа вачибдиг.
- Бөзи охучулагымызын бөлкө дө төкчө биг китабымызы охумага фүгсөти олачақ. Буна гөгө дө һөг биг китабымызда бу мөвзуја қыса да олса јер ајырмагы мөрсөдөүјүн билигик.
- Нөзөгө чатдыгылмасы лазым олан дигөг биг мөсөлө дө бу китаблагын ичиндөкилөглө өлақөдадыг. Јазычынын бүтүн китаблагында имани мөвзулаг Қуган ајөлөги ишыгында изаһ олунуг, инсанлаг Аллаһын ајөлөгини өјгөнмөјө вө онлага үјгүн јашамага дөвөт едилиглөг. Аллаһын ајөлөги илә бағлы бүтүн мөсөлөлөг исө охучунун шүүгунда һөч биг шүбһө вө ја суал јагатмајачақ шөкилдө ачықланыг.
- Бу изаһатда истифаде едилөн сөмими, садө вө ахычы үслуб китаблагын 7 јашдан 70 јаша қөдөг һөг кәс төгөфиндөн гаһат баша дүшүлмөсини тәмин едиг. Белө тәсигли вө дөлил-сүбүтлу изаһат сәјөсиндө китаблаг бигнөфөсө охунуг. Һөтта дини гөдд өтмөк фикгиндө қөти оланлаг да бу китаблагда гөстөгилөн һөқиқөтлөгдөн тәсиглөниг вө дејилөнлөтин доггулуғуну инкаг едө билмиг. Бу китабы вө мүөллифин дигөг өсөглөгини һөм төкликдө, һөм дө қағшылықлы сөһбөт, полемика шөгөаитиндө гаһат охумақ мүмкүндүг. Бу китаблагдан истифаде өтмөк истөјөн биг грүп охучунун онлагы бигликдө охумасы мөвзу илә бағлы фикиг вө төчгүбөсини дө биг-биги илә бөлүшмөси сөбөбиндөн јагагы олачақ.
- Бунула белө садөчө олагақ Аллаһ гизасы үчүн јазылан бу китаблагын танынмасына вө охунмасына көмөк өтмөк дө бөјүк хидмөтдиг. Зүнки мүөллифин бүтүн китаблагында охучуја мүсбөт тәсиг бағышлајан мөсөлөлөги сүбүт өтмөк үсулу чох гүчлүдүг. Һөмчинин дини изаһ өтмөк истөјөнлөгин өлиндөки өн тәсигли үсуллагдан биги дө бу китаблагы һамынын охумасыны тәшвиқ өтмөк, буна чалышмақдыг.
- Мүөллифин дигөг өсөглөгинин үз қабыгынын шөкиллөгини китаблагын сон һиссөсинө өләвө едилмөсинин дө мүһүм сөбөблөги ваг. Китабы өлинө алан һөг биг адам јухагыда қөјд өтдијимиз хүсусијөтлөги өзүндө топлајан вө охумақдан хошландыгыны үмид өтдијимиз бу китабла өјни хүсусијөтлөгө малик олан чохлу өсөглөгин олдуғуну гөгөчөк. Ејни заманда һөм дини, һөм дө сијаси мөвзулагда истифаде едөчөји мөнбөлөгин мөвчүдлуғуна шаһид олачақ.
- Башқа китаблагда гаст гөлдидимиз шөхси фикиглөгө, мүөллиф қөнаөтлөгинө, шүбһөли мөнбөлөгө өсасланан изаһлага, мүқөддөслөгө қағшы лазым олан өдөб вө һөгмөгө диқрөт јетигмөјөн үслублага, үмидсизлијө апаган шүбһөли јазылага вө дигөг чатышмазлықлага бу өсөглөгдө гаст гөлө билмөсиниз.

АЛЛАҢ СЕВЖИСИ

Ғарун Јәһја

МҮӨЛЛИФ ВӨ ОНУН ӘСӘРЛӘРИ ҺАҚҚЫНДА

Һагун Јәһја имзасындан истифадә едөн мүөллиф 1956-чы илдә Анкагада анадан олуб. Огта мәктәби Анкагада охујуб. Сонга Истанбулда Мемаг Синан Университетинин гөзәл сәнәтләг факултәсиндә вә Истанбул Университетинин фәлсәфә бөлүмүндә төһсил алыб. 80-чи илләгдән бу гүнә қәдәг имани, елми вә сijaси мөвзулагда хәјли әсәг јазыб. Бунунла јанашы мүөллифин тәкамүлчүләгин (дагвинистләгин) сахтакаглыгыны, онлагын идиалагынын һеч биг елми һәқиқәтә әсасланмадыгыны гөстәгән, һабелә дагвинизмин қанлы идеологijалагла шүбһәли әлақәләгини үзә чыхаган биг чох мүһүм әсәгләги ваг.

Мүөллифин бу имзасы инкагчы дүшүнчәјә қагшы мүбагизә апаган ики пејғәмбәгин хатигәсинә һөғмәт әләмәти олагақ сечилиб: онлагы јад етмәк мөқсәдилә Һагун вә Јәһја адлагындан истифадә едилиб. Рәсулуллаһын мөһүгүнүн мүөллиф тәғәфиндән китаблагын үз қабыгына вугулмасынын символик мәнасы исә онлагын ичиндәкиләгә бағлыдыг. Бу мөһүг Қугани-Кәгимин Аллаһын сонунчу Китабы вә сонунчу сөзү, Пејғәмбәгимизин исә пејғәмбәгләгин сонунчусу олмасынын гәмзидиг. Мүөллиф бүтүн јазылагында Қуганы вә Рәсулуллаһын сүннәсини гәһбәг тутуг. Бунунла да инкагчы дүшүнчә системләгинин бүтүн әсас идиалагыны биг-биг пуча чыхамағы вә динә қагшы јөнәлән етигазлагы тамамилә сусдугақақ сонунчу сөзү сөјләмәји һәдәф сечиг. Зох бөјүк һикмәт вә камал саһиби олан Рәсулуллаһын мөһүгү бу сонунчу сөзү сөјләмәк нијјәтинә биг дуа кими истифадә едилиб.

Мүөллифин әсәгләгиндәки әсас мөқсәд Қуганы бүтүн дүнјада тәблиғ етмәк, бунунла инсанлагы Аллаһын вағлығы, биглији вә ахигәт кими әсас иман мәсәләләги бағәдә дәгиндән дүшүнмәјә сөвқ етмәк, инкагчы системләгин чүгүк әсаслагыны вә батил тәтбиқатлагыны һәг кәсә гөстәгмәкдиг.

Һагун Јәһјанын әсәгләги Һиндистандан АБШ-а, Бөјүк Бгитанијадан Индонезијаја, Полшадан Боснија-Һерсоқовинаја, Испанијадан Бгазилијаја, Малајзијадан Италијаја, Фгансдан Болқагыстана вә МДБ өлкәләгинә қәдәг дүнјанын әксәг өлкәләгиндә мағақла қагшыланыг вә бигнәфәсә охунуг. Ингилис, фгансыз, алман, италјан, испан, погтуқал, угду, әгәб, албан, гус, бошнак, ујуг, Индонезија, малај, бенқал, болқаг, јапон, хин, Азәгбајчан кими дилләгә тәгчүмә едилән бу әсәгләг гениш охучу күтләси тәғәфиндән мағақла иزلәниг.

Дүнјанын дөғд биг тәғәфиндә бөјүк гезонанс доғуган бу диққәтәлајиқ әсәгләг инсанлагын чохунун иман гәтигмәсинә, әксәг адамлагын да өз иманыны камилләшдигмәсинә сәбәб олуг. Бу китаблагы охујан вә инчәләјән һәг кәс онлагдакы һикмәти, һабелә јығчам, долгун, асан баша дүшүлән

сәмими үслубу, һәјати һәқиқәтләгин елми-мәнтиқи изаһыны дәрһал гөҗүг. Бу әсәгләг һәг биг кәсә тез биг заманда тәсиг етмәк, там нәтичә вегмәк, етигазлага јег қојмамақ вә дәлилләгин елмилији кими хусусијјәтләгә маликдиг. Бу әсәгләги охујан вә онлагын үзәгиндә чидди дүшүнөн адамлагын матегиалист фәлсәфәни, атеизми, башқа батил фикиг вә фәлсәфәләги мұдафиә етмәси даһа әсла мүмкүн дејил. Бәзиләги мұдафиә етсәләг белә буну јалныз инадкағлық үзүндөн едәчәкләг, чүнки онлагын фикигләгинин әсаслағы чүгүкдүг.

Дөвгүмүздәки бүтүн инкағчы чәгәјанлаг һағун Јәһјанын күллијјатында елми дүшүнчә нөқтеји-нәзәгиндән мәғлуб едилибләг. Шүбһә јөхдүг ки, бу хусусијјәтләг Қуганын һикмәтиндән вә онун ифадә етдији фикигләгин гөзәлликләгиндән қажнақланыг.

Мүәллифин өзү исә бу әсәгләгинә гөгә ловғаланмыг, әксинә, Аллаһын һидәјәтинә васитәчи олмаға нијјәт едиг. Бундан башқа бу әсәгләг нәшг едиләгкән һеч биг мадди қазанч гүдүлмүг.

Бу һәқиқәтләг нәзәгә алынмалыдыг. О заман мәлум олаг ки, инсанлағы онлага гөгмәдијини гөгмәкдә көмәк едән, онлагын һидәјәтә гәлмәсинә сәбәб олан белә әсәгләгин охунмасына һәвәсләндигмәјин өзү дә чох мүһүм хидмәтдиг. Бу дәјәгли әсәгләги танытмақ әвәзинә инсанлагын зәһнини қағышдыган, фикигләгинин қағышмасына сәбәб олан, шүбһә вә тәгәддүдләги агадан қалдырмаға, иманы хилас етмәјә биг тәсиги олмадығы тәчгүбәдән кечигилән китаблағы јаймақ јалныз вә јалныз әмәк вә вахт иткиси демәк олачақ. Иманы хилас етмәкдән даһа чох мүәллифин әдәби гүчүнү гөстәгмәјә јөнәлмиш китаблагда бу тәсигин олмајачағы ајдындыг. Бу мөвзу илә бағлы шүбһәси оланлаг вағса, онлаг һағун Јәһјанын әсәгләгинин јеганә мөқсәдинин динсизлији агадан қалдырмақдан вә Қуган әхлақыны јаймақдан ибағәт олдуғуну, бу хидмәтдәки тәсиг гүчүнүн, мүвәффәқијјәт вә сәмимијјәтин ајдын гөгүндүјүнү охучулагын үмуми қәнаәтиндән анлаја биләг. Буну қәти шәкилдә јәқинләшдигмәк вә анламақ лазымдыг ки, дүнјадакы зүлм вә игтишашлагын, мүсәлманлагын чәкдији әзијјәтләгин әсас сәбәби динсизлијин идеја һакимијјәтидиг.

Бунлагдан қуттулмағын јолу исә динсизлијин идеја чәһәтдән мәғлуб едилмәси, имани һәқиқәтләгин оттаја чыхағылмасы вә Қуган әхлақынын инсанлагын дәгк едиб мәнимсәјә биләчәји шәкилдә чатдығылмасыдыг. Дүнјаны һәг гүн даһа чох зүлмә, игтишаш вә фәсадлага мөғүз қојмақ истәјәнләгин нијјәтини нәзәгә алсақ бәлли олаг ки, бу хидмәтин мүмкүн қәдәг сүгәтли вә тәсигли шәкилдә јегинә јетигилмәси чох вачибдиг. Әкс тәқдигдә чох геч ола биләг. Бу әһәмијјәтли хидмәтдә чох бөјүк биг вәзифәни өз үзәгинә гөтүгмүш һағун Јәһјанын күллијјаты Аллаһын ичазәси илә ХХІ әсгдә инсанлағы Қуганда билдигилән әмин-аманлыға вә бағыша, доғғулуқ вә әдаләтә, гөзәллик вә хошбәхтлијә апағмақда биг васитә олачақ.

Ичиндәкиләр

Жириш 8

Аллаһ севкиси 16

Аллаһ севкиси илә Аллаһ
горхусу бирликдә олмалыдыр 62

Аллаһы севән пејғәмбәрләри
вә мөминләри дә севәр 70

Пејғәмбәримизин (с.ә.в.)
мөминләр арасындакы севкини
тәшвиғ едән сөzlәри 84

Аллаһ ризасы үчүн севмәк 88

Гуран әхлагында севки 118

Сон сөз 146

Жириш

Севки Аллаһын
инсанлара вердији ән бөјүк
немәтләрдән биридир. Һәр инсан
һәјаты боју чох севдији, күвәндији, јахын
һисс етдији адамларла бирликдә олмаг истәјир.
Аллаһын вердији немәтләрин бир чоһу әсл дәјәри-
ни һәгиги севкиләрин вә достлуғларын јашандығы мү-
һитдә тапыр. Мәсәлән, көзәл мәнзәрәләрдән зөвг алан
бир инсан һисс етдији һәјәчаны севдији инсанла бөлүшмәк
истәјир. Ејни илә ән мөһтәшәм зијафәт сүфрәси вә ја ән кө-
зәл, ән дәбдәбәли ев белә тәк-тәнһа олан бир инсана чох да
чәлбедичи кәлмәјә биләр. Чүнки Аллаһ инсан хилгәтини сев-
мәкдән вә севилмәкдән зөвг алачаг, достлуғдан вә јахынлығдан
хошланачаг шәкилдә јаратмышдыр. Гуран әхлағыны јашајан
инсанларла бир јердә олмаг, онларла достлуғу вә севкини јаша-
маг исә иман кәтирән инсана бир чох немәтләрдән даһа артыг
зөвг верир.

Бу сәбәблә Аллаһын севдији вә вары олдуғу гулларына
вәд етдији чәннәт, һәгиги севкинин, достлуғун вә јахынлы-
ғын сон ана гәдәр бөјүк бир чошгунлуғла јашаначағы геј-
ри-ади бир көзәлликдә олан бир јердир. Аллаһын Гу-
ранда чәннәт һәјатына даир вердији хәбәрләрдә һә-
мишә севинч, достлуғ, севки, мәһәббәт, көзәл
сөз вә раһатлығдан бәһс едилир. Севки вә
достлуға мане олачаг һәр шеј чәннәтдә-
ки инсанлардан узаг тутулушдыр.

Мәсәлән, Аллаһ бир ајә-
синдә чәннә-

тә кедәчәк мөминләрин гәлбиндә кин-күдурәтдән нә варса, һамысынын чыхарылачағыны билдирмишир ("Әраф" сурәси, 43). Гысганчлыг, дүшмәнчилик, рәгабәт, гәзәб, пахыллыг, лагејдлик кими севкијә вә достлуға мане олан бүтүн пис хүсусијјәтләр чәннәтдән кәнарда галачагдыр.

Чәннәтдә јашајачаг мүсәлманларын мүһүм хүсусијјәтләриндән бири онларын дүнја һәјатында икән бүтүн пејгәмбәрләри, Аллаһа иман кәтирән, сәј кәстәрән һәр сәләһ инсаны вә кечмишдә јашамыш бүтүн мүсәлманлары чох севмәләридир. Иман едәнләр Аллыһын ризасыны газанмаг үчүн чалышан бүтүн сәләһ мөминләрлә јахынлыг едәр, онлары өзләринә јахын бир дост вә һами һесаб едәрләр. Һәр һансы бир ишдә гејд-шәртсиз онларла бирликдә олмагдан бөјүк зөвг аларлар, бүтүн мүсәлманлара сәдагәтлә бағланар. Аллаһ мөминләрин гәлбләриндәки имандан, Аллаһ горхусундан гајнагланан бу көзәл севкинин вә

**"Сизин һаминиз анчаг Аллаһ,
Онун Пејгәмбәри вә иман
кәтирәнләрдир.**

**О кәсләр ки, рүку едәрәк намаз гылыр
вә зәкат верирләр"**
("Мәндә" сурәси, 55).

Рәббимизә үрәкдән бағлылыгыларынын әвәзиндә онлары севкинин вә сәдагәтин ән көзәл мәканы олан чәннәтлә мұкафатландырачагдыр.

Мөминләрин гәлбләриндәки севкинин әсл гајнағы исә Аллаһа олан дәрин севкиләридир. Мөминләр Аллаһы чох сефирләр вә һәјатларынын һәр анында Аллаһын севкисини вә ризасыны газанмағ үчүн чидди бир чәһд көстәриләр.

Аллаһ бүтүн инсанлары јохдан вар етмишдир. Инсан бир һечлик икән Аллаһын рәһми сәјәсиндә бир чан саһиб олмушдур. Гулларына бу дүнјада сығыначағ верән, чешид-чешид јемәкләр, мејвәләр јетирән, мин бир чүр чичәкләрлә, севимли һејванларла бизә зөвг верәчәк мәнзәрәләр јарадан, күнәшдән суја, һавадан витаминләрә гәдәр еһтијачымыз олан һәр шеји гүсурсуз вар едән, космосун бошлуғларында минләрлә километр сүрәтлә јол кедән јери һәр ан тәһ-

**"Һәр кәс Аллаһы,
Онун Пејгәмбәрини вә иман
кәтирәнләри озунә дост
тутса шүбһәсиз ки, гәләбә чаланлар
мәһз Аллаһын фиргәсидир"
("Мандә" сүрәси, 56).**

лүкәсиз сахлажан, Рәһман, Рәһим вә сонсуз мәр-
һәмәт саһиби олан Рәббимиздир. Аллаһын немәтлө-
рини, Онун һәр шејә күч вердијини вә бүтүн каина-
тын тәк һакими олдугуну, һәр шеји ән көзәл вә хе-
јирли шәкилдә јаратдығыны дүшүнән һәр мөминин
Аллаһа олан севкиси даһа да күчләнәр. Аллаһы севән
вә Аллаһдан горхан бир инсан Онун һүдудларыны бө-
јүк бир һәвәс вә истәклә горујар; Аллаһын һәр әм-
рини гүсурсуз јеринә јетирмәк үчүн бөјүк бир тәләб-
карлыг көстәрәр, Аллаһын разылығыны, севкисини,
рәһмәтини вә чәннәтини газанмаг үчүн һәјаты боју
вар күчү илә чалышар.

Аллаһы чох севән, Аллаһдан горхан, Аллаһын
ондан разы галмасы үчүн сәмиими бир
чәһд көстәрән һәр мөмин
дүнјаја көзәллик га-

зандыран хејирли инсанлардандыр. Аллаһы севән инсан Аллаһын јаратдыгларыны да севәр, онлара гаршы шәфгәт вә мәрһәмәт һисси дујар, онлары горумаг, онлара хејир вә көзәллик кәтирмәк истәјәр. Дунјанын ән хејирли, ән јүксәк әхлаглы инсанларындан олан Аллаһын елчиләри дә әтрафларындакы инсанлары севкијә вә јахынлыға дөвәт етмишләр:

Аллаһ иман кәтириб салеһ әмәлләр көрән бәндәләринә бу шәкилдә мүждә вермәкдәдир:

"Аллаһ иман кәтириб јахшы әмәлләр едән бәндәләринә бунунла мүждә верир. Де: "Мән сиздән бунун мүгабилиндә гоһумлуг мәнһәббәтиндән башга бир шеј истәмирәм. Ким бир јахшы иш көрәрсә, онун јахшылығынын савабынын артырарыг!" Бәгигәтән, Аллаһ бағышлајандыр, гәдирбиләндир!" ("Шура" сурәси, 23).

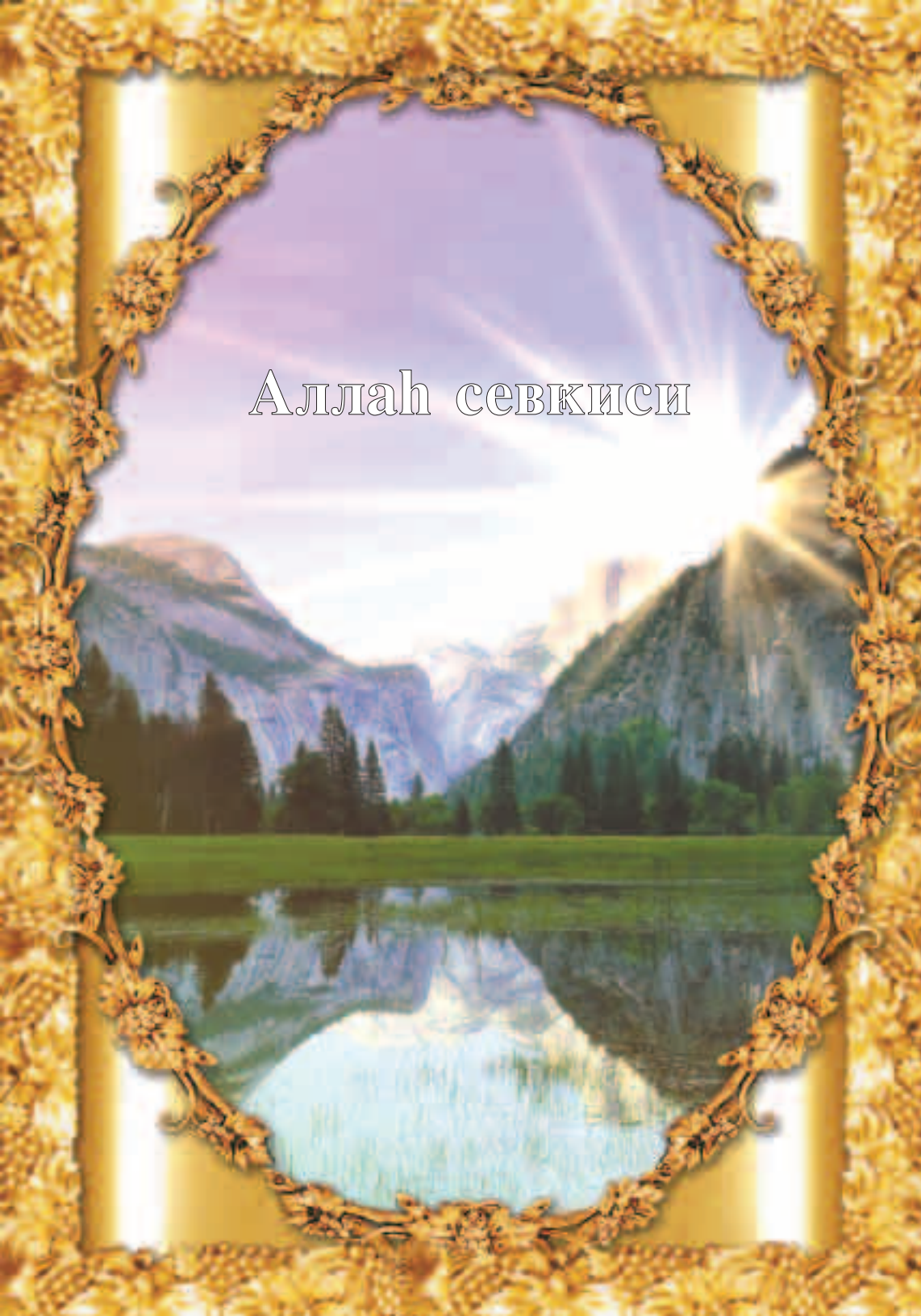
Инсанларын бир гисми Гуран әхлагыны билмәдикләри, Аллаһы лазымынча таныҗыб она шүкүр етмәдикләри үчүн севкидән вә достлугдан мәһрум галараг, бездиричи, јары әзаб ичиндә бир һәјат јашајырлар. Бу инсанлар арасында ән дәмдәмәли көрүнән һәјаты јашајанлар белә әслиндә һәгиги хошбәхтлији вә раһатлығы тапа билмирләр. Иманы јашамајан бу инсанлар үчүн севкисиз, достсуз вә тәнһа јашанан бир һәјатын һеч бир аны мәнәлы вә көзәл дејилдир. Аллаһ севкисизлији иман кәтирмәјәнләрә дүнјада вә ахирәтдә нанкорлугларынын вә иман кәтирмәмәләринин әвәзи олараг верир. Бу инсанлар һәгиги мәнәда нә севәрләр, нә дә севиләрләр. Аллаһа шәрик гошараг јашадыглары севки исә һәгиги севки дејилдир вә онлара даима үмидсизлик, бәдбәхтлик вә кәдәр кәтирәр.

Аллаһын Гуранда билдирдији кими тәнһалыг вә дост-сузлуг чәһәннәмә хас олан бир хүсусијјәтдир:

"Чүнки о, бөјүк олан Аллаһа инанмырды. О јохсулу једиртмәјә рәғбәт ојатмырды. Бу күн бах бурда онун јахын бир досту јохдур" ("Ғагга" сурәси, 33-35).

Бу китабын мәгсәди инананлара, сонсуз рәһмәт саһиби олан Рәббимизә, Аллаһын јаратдығларына вә мөминләрә олан севкинин әһәмијјәтини хатырлатмағ, Аллаһы инкар едәнләрә мәхсус бир хүсусијјәт олан севкисизлијин бир инсан үчүн нә гәдәр бөјүк бир бәла вә әзаб олдуғуну көстәрмәкдир. Һәр мөмин бу һала дүшмәкдән чәкинмәли, чәннәт севкисини дүнјада икән јашамаға башламалы, јеканә дост вә һимајәчи олан Рәббимизә вә мөминләрә севки вә вәфа илә бағланмалыдыр.

Аллаһ севкиси

Инсан она кичик бир гуллуг көстөрөн вә ја
јахшылыг едөн бир адама бу көзәл давранышындан дудуғу мәннунијјәти дәрһал көстөрмәк истәјир. Мәсәлән, ону евиндә сахлајан, гуллуг көстөрөн бир шәхсә миннәтдарлыг едәр; хусусилә дә ев саһиби диггәтли бир инсандырса вә һеч бир сөз сорушмадан гонағын һәр еһтијачыны тамамилә едәјирсә... Бунун кими, чидди хәстәлији олан бир инсан да һәкимин мүаличәси илә шәфа тапанда она нечә тәшәккүр едәчәјини билмир. Јенә бир инсан јолу кечәркән ону машын вурмасындан хилас едөн адама һәјатыны борчлу олдуғуну сөјләрәк, һәмин адамы мүкафатландырмаг истәјәр вә она олан минәтдарлығыны көстөрмәк үчүн әлиндән кәлән һәр шеји едәр.

Хәстә вә мөһтач һалда олан бир инсан она бахан, еһтијачларыны едәјән адамла чох јахшы давранар, һөрмәт вә севки көстәрәр, гаршылашдығы һәр јахшылыг үчүн тез-тез тәшәккүр едәр. Һәмин адамын гәтијјән гәлбини гырмаг истәмәз. Һәр инсан она сүрпризләр бағышлајан, көзәлликләр бәхш едөн, јахшылыглар едөн шәхсләри чох севәр, онлара гаршы һөрмәт вә гајғы көстөрмәклә бир сәһв етмәмәјә чалышар.

Анчаг бәзи инсанларын унутдуғу чох мүһүм бир һәгигәт вардыр: Бир инсаны севиндирән, онун гајғысына гәлан, она көзәл рузиләр,

немәтләр бәхш едән, хошуна кәлән бир мәнзәрәни јарадан, һәр сәһәр ојананда она һәјатыны јенидән бәхш едән, ону тәһлүкәләрдән горујан, хәстәләнәндә она шәфа верән, дәрманлар васитәсилә ағрысыны кәсән вә ја кәдәрини унутдуран, бүтүн чанлы вә чансыз варлыгларын саһиби Аллаһдыр. Одур ки, инсан саһиб олдуғу немәтләр вә гаршылашдығы көзәлликләрә көрә севкисини, һөрмәтини, миннәтдарлыг дүјғусуну, вәфасыны вә шүкрүнү Аллаһа јөнәлтмәлидир. Бир инсана көмәјә көрә тәшәккүр едәркән, ону бу јардыма илһамландырараг рәһмәтини чатдыранын Рәббимиз олдуғу гәтијјән унутулмамалыдыр. Аллаһ бир әјәдә белә билдирмишдир:

"Һәгигәтән, көјләрин вә јерин һөкмү Аллаһа мәхсусдур. Дирилдән дә, өлдүрән дә Одур. Сизин Аллаһдан башга һавадарыныз вә көмәјә чатаныныз јохдур!" ("Төвбә" сурәси, 116).

Гуранда Һз. Ибраһимин Аллаһа олан дуасында Рәббимизин инсанлар үзәриндәки бу рәһмәтини белә ифадә етдији билдирилir:

"Мәни јарадан вә мәни доғру јола јөнәлдән Одур! Мәни једирдән дә, ичирдән дә Одур! Хәстәләндијим заман мәнә јалныз О шәфа верир. Мәни өлдүрәчәк, сонра дирилдәчәк Одур. Вә гијәмәт күнү хәтамы бағышлајачағына үмид етдијим дә Одур!" ("Шуәра" сурәси, 78-82).

Инсана саһиб олдуғу бүтүн көзәлликләри бағышлажан Аллаһдыр

Аллаһ һәр инсана бир јохдан чан вермиш вә дүнјаны онун үчүн ән көзәл вә ән ујғун шәкилдә јаратмышдыр. Мәсәлән, дүнјанын һәр јериндә инсанлар раһатлыгла нәфәс алыб-верә билирләр. Аллаһ, рәһмәти илә атмосфердәки газларын нисбәтини инсанлар үчүн ән ујғун нисбәтдә тәсбит етмиш вә јаратмышдыр. Бир чох инсан һавасыз бир отагда нә гәдәр чәтин нәфәс алыб-верилдијини билир. Һавасызлыг артдыгча инсанын кечирдији сыхынты һисси дә артар. Биз күчлә нәфәс алыб-верә биләчәк бир дүнјада да јашаја биләрдик. Анчаг тәнәф-

**"Көјдән су ендирән Одур.
Биз онунла һәр бир биткини
јетишдирдик, јашыл фиданлар
көјәртдик, онлардан бир-биринә
сармашмыш дәнәләр чыхартдыг.**

**Биз хурма агачындан, онун тумурчуғун-
дан бир-биринә сармашмыш
салхымлар јетишдирдик..."**

фүс етдијимиз һава Аллаһын рәһмәти вә диләји сәјәсиндә һеч бир заман бизә сыхынты вермир, әксинә, бизи раһатландырыр, хошумуза кәлир.

Аллаһ, јер үзүнүн һәр јериндә нөвбәнөв мејвәләр, тәрәвәзләр, тахыллар вә биткиләр јаратмышдыр. Әкәр Аллаһ истәсәјди, дүнјада тәк бир нөв гида оларды вә бу гиданын дады да бизә һеч ләззәт вермәјә биләрди. Вә биз садәчә олараг јашамаг үчүн бу гиданы јемәк мәчбуријјәтиндә гала биләрдик. Бу гидадан башга да торпагдан бир шеј истәһсал етмә имканымыз ола билмәзди. Анчаг Аллаһ, сонсуз мәрһәмәти вә шәфғәти илә, инсанлар үчүн нөвбәнөв мејвә вә тәрәвәзләр јаратмышдыр.

Үстәлик бунларын һәр биринин дады бир-бириндән фәрғли вә кәзәлдир. Инсан јашамаг үчүн јемәк јемәк мәч-

"...Биз һәмчинин үзүм бағлары,
бир-биринә бәнзәјән вә бәнзәмәјән зеј-
тун вә нар јетишдирдик.

Бар вердији вахт мејвәсинә вә онун је-
тишмәсинә бахын. Шүбһәсиз ки, бунда
иман кәтирән бир чамаат үчүн дәлил-
ләр вардыр"

("Әнам" сурәси, 99).

буријјетиндәдир, амма Аллаһын рәһмәти сәјәсиндә, бир јандан да бүтүн бунларын ләззәтиндән бөјүк зөвг алыр.

Аллаһын јаратдығы һејванларда да инсанлар үчүн мүх-тәлиф көзәлликләрлә јарадылмышдыр. Мәсәлән, ат, дөвә, ит кими итаәткар һејванлар инсанлара јардым едирләрсә, гуш, пишик кими ев һејванлары да өзләрини севдирән хош хусусијјәтләрә маликдирләр. Аллаһ, кичичик бир мә-һәббәт гушунда белә инсанын чох хошуна кәлән бир чох хусусијјәт јарадыр. Бојнундакы бапбалача бир дәликдән адәтән инсан сәси чыхардараг даныша билән, мави, сары вә јашыл рәнкләрин фәргли тонлары илә чох естетик бир көрүнүшә малик олан вә севилмәкдән хошланан бу кичик чанлылар Аллаһын инсанлар үчүн јаратдығы бир севинч вә кејф гајнағыдыр.

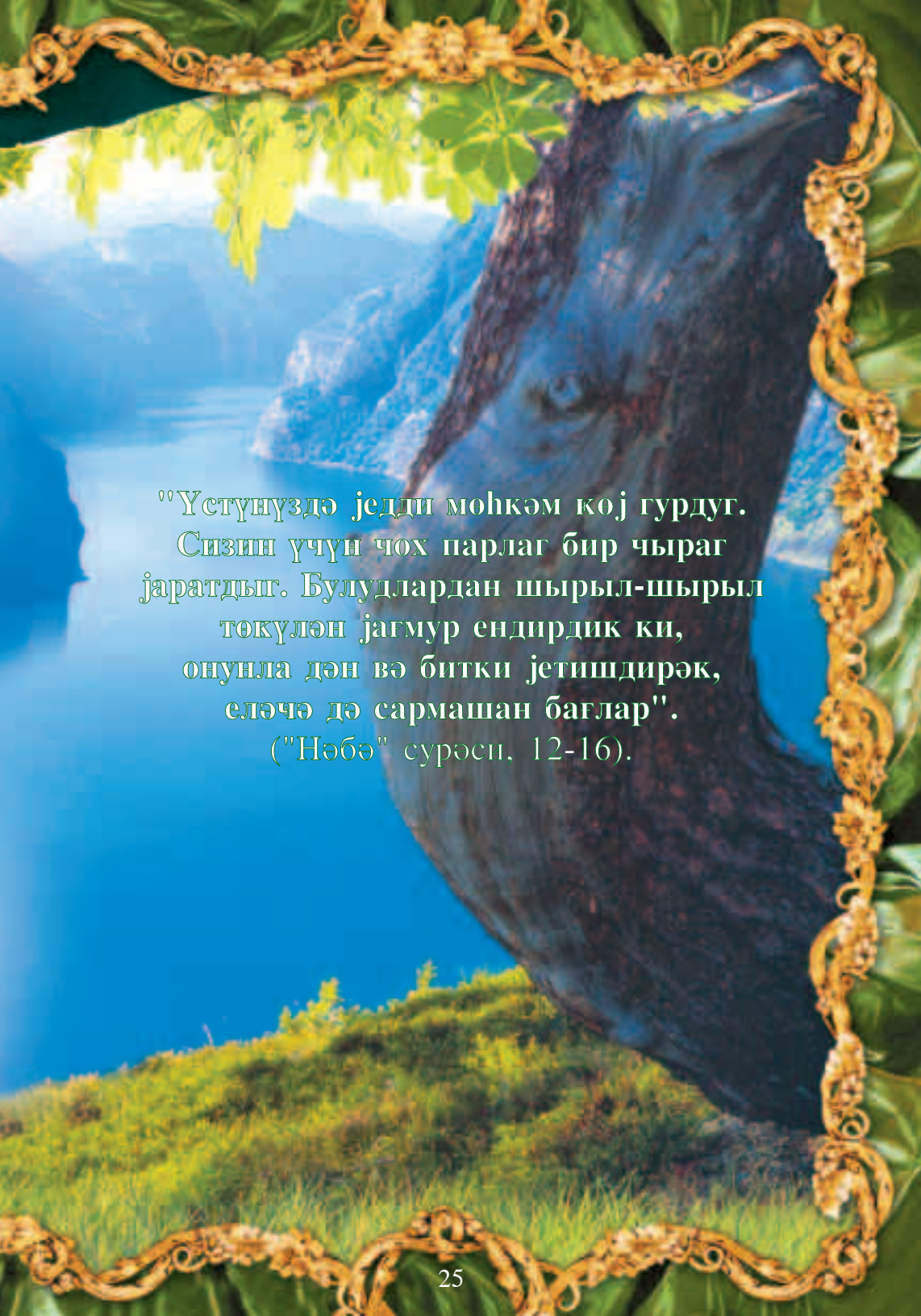

“Јук дашыјан вә дошәк дүзәлдилән
Һејванлары да јарадан Одур.
Аллаһын сизә вердији рузиләрдән
јејин вә шејтана ујмајын.
Шүбһәсиз ки, о сизин ачыг ашкар
дүшмәниниздир”
("Әнам" сурәси, 142).

Тәнәффүс етдијимиз һавадан јер үзүнә енән јағыша, торпагда јетишән мәһсуллардан јералты сәрвәтләрә, хошумуза кәлән һејванлардан әсас һәјат гајнағы олан суја гәдәр тәбиәтдәки һәр шеј ән кичик бир сәј белә көстәрилмәсинә еһтијач дујулмадан бизә чатыр. Инсанын һәјатда гала билмәси вә өмрүнү давам етдирә билмәси үчүн каинатда сон дәрәчә тәфәррүатлы просесләр баш верир, сон дәрәчә һәссас нисбәтләр арасы кәсилмәдән горунур.

"Үстүңүздө једди мөһкәм көј гурдуг.
Сизин үчүн чох парлаг бир чыраг
јаратдыг. Булудлардан шырыл-шырыл
төкүлөн јағмур ендирдик ки,
онунла дән вә битки јетишдирәк,
еләчә дә сармашан бағлар".
("Нәбә" сурәси, 12-16).

Инсандан башга бүтүн чанлылар саһиб олдуғлары хүсусијјәтләрин фәргинә вара билмирләр. Бир довшан нә гәдәр севимли олдуғунун фәргиндә олмадан јашајар. Кәпәнәк ганадларындакы симметријанын, нахышларын вә һармонијанын шүүрунда дејилдир. Саһиб олдуғу рәнкләр, нахышлар вә симметрија бир товуз гушуну олдуғча чазибәдар едир. Амма о нә үчүн вар олдуғуну белә билмәјән вә көзәлликләри дәркетмә габилијјәти олмајан бир чанлыдыр. Гујруғундакы рәнкләр вә нахышларла дүнјанын ән көзәл мәнзәрәләриндән бирини нүмајиш етдирән бу варлыг инсанларын Аллаһа шүкр етмәләри вә Аллаһын јарадычы күчүнү көрә билмәләри үчүн јарадылмыш немәтләрдән јалныз биридир.

Аллаһ бүтүн бу чанлылардакы көзэл көрүнүшлөри инсанлара бир немэт олараг верир. Бу сәбәблә инсанын чанлылардакы естетиканы, симметријаны вә рәнкләри көрүб Аллаһын күчүнү лазымынча гүјмәтләндрә билмәси вә бүтүн бу көзәлликләрин јарадычысы олан Рәббимизә ән көзәл шәкилдә шүкр етмәси вачибдир.

Аллаһын јер үзүндә јаратдығы көзәлликләр о гәдәр чохдур ки, сажмагла битмәз. Мәсәлән, бир күлүн көрүнүшүндә гүсурсуз бир естетика вардыр. Јарпағлары сон дәрәчә сәлигәли вә симметрик бир дүзүлүшә маликдир. Јарпағларын үстү исә чох кејфијјәтли бир парча кими мәхмәр јум-

шаглыгындадыр. Тәбиәтин ән көзәл вә ән чанлы рәнкләриндән мејдана кәлмишдир. Палчыглы вә гапгара бир торпагда јетишдији һалда рәнкләриндә бир буланыға, ја да кирә раст кәлинемәз. Әтри исә дүнјанын ән инкишаф етмиш технолокијалары истифадә едилсә белә охшары алынмајачаг хүсусијјәтләрә маликдир. Кејфијјәтли бир әтријјатын белә мүәјјән мүддәтдән сонра гохусу ағырлашдығы һалда, күл даима тәзә галан, инсана зөвг верән мөһтәшәм бир әтир верир. Анчаг күл дә бу хүсусијјәтлеринин һеч биринин фәргиндә дејилдир. Дикәр биткиләр вә һејванлар да күлүн бу хүсусијјәтиндән зөвг алачаг шәкилдә јарадылмышдыр. Анчаг бүтүн бу хүсусијјәтләри илә күл инсан үчүн бөјүк бир немәт олараг јарадылмамышлар.

Јер үзүндәки һәр көзәллик һәм Рәббимизин бир немәти, һәм дә Онун сонсуз көзәллијинин бир бәнзәридир. Буна көрә вичдан саһиби олан вә дүшүнән һәр инсан бүтүн бу көзәлликләрин әсл саһиби олан Аллаһа бөјүк бир һәвәс вә севки илә бағланыр. Аллаһ бүтүн јаратдыгларында инсанлар үчүн дүшүнүб өјүд алачаг дәлилләр олдуғуну билдирир:

"Аллаһ јер үзүндә јаратдығы чүрбәчүр шејләри дә сизин ихтијарыныза верди. Өјүд-нәсиһәт гәбул едәнләр үчүн, сөзсүз ки, бунда да әләмәтләр вардыр!"
(**"Нәһл" сүрәси, 13**).

Бура гәдәр сајдыгларымыз инсанлара верилмиш немәтләрин чох аз бир гисмидир. Бунларла бәрабәр, һәјатымызын давам етмәси үчүн сајсыз амилләрин бир јердә олмасы лазымдыр. Әслиндә јухарыда верилән нүмунәләрдән бирини белә дүшүнмәк Аллаһын инсанлара олан мәрһәмәтини анламағымыз үчүн кифајәтдир.

"Сачаглы дәнли биткиләр вә хош
әтирли чичәкләр вардыр.
Белә олдугда Рәббинизин һансы немәт-
ләрини јалан саја биләрсиниз?!"
("Рәһман" сурәси, 12-13).

Аллаһын лүтфү илә ағла, мұһакимә етмә габилијјәтинә малик олан инсанын бу габилијјәтләрини Аллаһы танымағ вә билаваситә ону чох севмәк үчүн истифадә етмәси лазым кәлир. Чүнки вичданыны динләјәрәк әтрафында олан мүкәммәл низамы дәрк едә билән инсанлар үчүн бүтүн каинат Аллаһа олан севкиләрини артыран сәбәбләрлә долудур. Бунлары һәртәрәфли дүшүнән бир инсан тәбии оларағ Аллаһы лазымынча дәјәрләндириб севә биләр.

Һәмчинин, Аллаһ Гуранын бир чох әјәсиндә, инсанлара онлара вердији немәтләр һағтында дүшүнмәләрини билдирмиш вә немәтләрдән бәзиләрини инсанлара хатырлатмышдыр. Бу әјәләрдән бәзиләриндә белә бујурулур:

"Аллаһ инсаны нүтфәдән хәлг етди. Бунунла белә, о, бирдән-бирә ачығ-ашкар бир дүшмән кәсилди. Давары да О јаратды. Бунларда сизин үчүн истилик, чүр-

**"Елә бир Рәбб ки, Өз лүтфү илә бизи
игамәтканда јерләшдирди.
Орада бизә нә бир јоргунлуг үз верәчәк,
нә бир мәшәггәт тохуначағдыр!"
("Фатир" сурәси, 35).**

бәчүр мәнфәәт вардыр, һәм дә онлардан јејирсиниз. Онлары сәһәр нахыра, ахшам ахура кәтирдикдә бахыб зөвг алырсыныз. Онлар сизин јүкләринизни өзүнүзү јормадан чата билмәјәчәјиниз бир өлкәјә (бир јердән башга јерә) дашыјарлар. Һәгигәтән, Рәббин шәфгәтлидир, мәрһәмәтлидир! Сизин минмәјиниздән өтрү, һәм дә зинәт үчүн аты, гатыры вә узунгулағы О јаратды, һәлә сизин билмәдијиниз нечә-нечә шејләр дә јарадачагдыр. Доғру јолу көстәрмәк Аллаһа аиддир. Ондан кәч олан јол да вардыр. Әкәр истәсәјди, сизин һаһмынызы доғру јола саларды. Көјдән сизин үчүн јағмур ендирән

"Сизә кәлән һәр бир немәт
Аллаһдандыр. Сонра сизә бир
мүсибәт үз вердикдә
Она јалварыб-јахарырсыныз!"
("Нәһл" сурәси, 53).

Одур. Ондан сиз дә, ичиндә отардыгыныз агачлар да ичәр. Оунла сизин үчүн әкин, зејтун, хурма, үзүм вә бүтүн мејвәләрдән јетишидирир. Дүшүнүб-дашынанлар үчүн бунда дәлилләр вардыр! О, кечәни вә күндүзү, Күнәши вә Ајы сизә рам етди. Улдузлар да Оун әмринә бојун әјмишидирир. Доғрудан да, бунда ағылла дүшүнәнләр үчүн ибрәтләр вардыр! Аллаһ јер үзүндә јаратдыгы чүрбәчүр шејләри дә сизин ихтијарыныза верди. Өјүд-нәсихәт гәбул едәнләр үчүн, сөзсүз ки, бунда да әламәтләр вардыр! Тәзә әт јемәјиниз, тахдыгыныз бәзәк шејләрини чыхартмагыныз үчүн дәнизи дә сизә рам едән Одур. Аллаһын немәтиндән рузи ахтармагыныз үчүн сән кәмиләрин ону јара-јара үзүб кетдијини көрүрсән. Бәлкә, шүкр едәсиниз! Сизи јырғалатмасын дејә, јер үзүндә мөһкәм дајанан дағлар вә кедиб чата биләсиниз дејә, чајлар вә јоллар јаратды" ("Нәһл" сурәси, 4-15).

Јухарыдакы әјәдә сајылан немәтләр Рәббимизин инсанлара дүнја һәјатында вердикләринин садәчә олараг чох аз бир гисмидир. Аллаһ бу әјәләрин давамы олараг, "**Әкәр Аллаһын немәтләрини сајачаг олсаныз, сајыб гуртара билмәзсиниз. Аллаһ бағышлајан вә рәһм едәндир**" ("Нәһл" сурәси, 18) шәклиндә бујурур. Инсанын јалныз бурада сајылан немәтләр һаггында дүшүнмәси белә Аллаһын инсанлар үзәриндәки сонсуз еһсаныны, шәфгәт вә мәрһәмәтини анламасы үчүн кифәјәтдирир. Бизә чан верән, јашамагымызы тәмин едән, бизи севиндириән, хошмуза кәлән һәр варлығы вә һадисәни јарадан Аллаһдыр. Буна көрә дә инсан һәр ан Аллаһа јөнәлмәли, саһиб олдуғу һәр шеј үчүн Рәббимизә шүкр етмәли, Она күчлү бир севки илә бағланмалыдыр.

The image features a central text block enclosed within an ornate, golden, scrollwork border. The background is a vibrant, lush garden scene. In the foreground, there are large, bright purple hydrangea flowers. Behind them, a multi-tiered waterfall cascades down a rocky ledge into a pool of water. The surrounding foliage is dense and green, with various types of leaves and ferns visible. The overall atmosphere is serene and natural.

"Јер үзүндө јаратдығы
чүрбәчүр шејләри дә сизин
ихтијарыныза верди.
Өјүд-нәсиһәт гәбул едәнләр
үчүн, сөзсүз ки,
бунда да әламәтләр вардыр!"
("Нәһл" сурәси, 13).

"Сәһәри жарыб чыхаран,
кечәни бир истираһәт вахты,
күнәши вә аҗы бир өлчү васитәси
едән дә Одур. Бүтүн бунлар јенилмәз
гүввәт саһиби,
билән Аллаһын тәгдиридир"
("Әнам" сурәси, 96).

"Сујун вә гурунун зүлмәтиндә
дүз кетмәк үчүн улдузлары
сизин үчүн јарадан да Одур.
Биз бу ајәләри анлајан бир чамаат үчүн
бу чүр әтрафлы изаһ етдик"
("Әнам" сурәси, 97).

Инсаны јохдан вар едән вә она чан верән Аллахдыр

Инсан нечә јохдан вар олдуғуну, нечә чан саһиби олдуғуну вә ана бәтнинә дүшмәсиндән букүнүнә гәдәр нечә гајғы илә горундуғуну дүшүнәндә, Аллахын онун үзәриндәки рәһмәтини, сонсуз мәрһәмәт вә шәфғәтини көрәр. Аллах "Мәрјәм" сурәсиндә инсанлары јарадылышлары үзәриндә дүшүнмәјә чағырыр:

"Мәкәр инсан илк өнчә ону неч бир шеј дејилкән јаратдығымызы хатырламырмы?" ("Мәрјәм" сурәси, 67).

Аллах һәр инсаны ана бәтниндә сон дәрәчә тәһлүкәсиз, шикәст галмајачағы, ағры һисс етмәјчәји бир јерә, она неч бир зәрәр кәлмәјчәк шәкилдә јерләшдирир.

Дүнјаја кәлән һәр бир көрпә үчүн лазым олан һәр шеј милјардларла ил өнчәдән һазырланмышдыр. Тәнәффүс едәчәји һавадан лазымлы гидалары алачағы ана сүдүнә гәдәр һәр шеј һазыр шәкилдә ону көзләјир.

Һәр инсанын бәдәни өләнә гәдәр Аллаһын јаратдығы гүсурсуз систем сәјәсиндә горунар. Мәсәлән, үрәк инсанын һәјаты боју дајанмадан дөјүнүр, анчаг инсан буну тәмин етмәк үчүн һеч бир шеј етмәк мәчбуријјәтиндә дејилдир. Инсана јалныз үрәјинин һәр санијә дөјүнмәси үчүн лазым олан әмри вермәк вәзифәси тапшырылсајды белә, һәјаты чох чәтинләшәрди; јата билмәз, јемәк јејә билмәз, һарадаса бундан башга һеч бир иш көрә билмәјәчөк һала дүшәрди. Лакин Аллаһ һәјатынын илк күнүндән етибарән һәр инсанын үрәјинә өләнә гәдәр ишләмәси әмрини верир. Беләчә, үрәк инсанын өмрү боју, бир ан белә дајанмадан, Аллаһын нәзарәтиндә ишләмәјә давам едир.

Инсанын өзүнә мәхсус олдуғуну иддиа етдији бәдәни үзәриндә һеч бир һакимијјәти јохдур. Инсанын бүтүн һүчәјрәләринә гәдәр һаким олан јалныз Уча Рәббимиздир. Бөјүк бир сүрәтлә ахан ганы, үрәјин тутдуғу ган мигдарыны, ганын лахталанма мүддәтини, тәнәффүс, һәзм, мүдафиә, синир системини вә бурада сәјмадығымыз бир чох системи инсан өзбашына нәзарәт вә идарә едә билмәз.

Инсан һәр шејә көрә Аллаһа мөһтачдыр. Аллаһ бу һәгигәти бир ајәсиндә белә билдирир:

"Еј инсанлар! Сиз Аллаһа мөһтачсыныз. Аллаһ исә мөһтач дејилдир, шүкрә лајигдир!" ("Фатир" сурәси, 15).

Сәһәрләр јухудан ојанаркән, вүчудумузда јашамағымыз үчүн лазым олан һәр бир һиссәнин гүсурсуз олараг ишләдијинә шаһид олуруг. Раһатлыгла нәфәс ала билир, көзләримизи ачанда һеч бир әзијјәт чәкмәдән вә вахт кечмәсини көзләмәдән рәнкарәнк бир дүнја көрүрүк.

Сәсләри һәр заман ејни дәгигликлә ешидә билир, раһатлыгла гоху һисс едә билир, јемәк јејә билирик. Једији-

миз јемәкләрдәки витаминләрин вүчудумузда һараја кедә-чәји, сајсыз микроб вә вирусла бәдәнин нечә мүбаризә апармасы, бир әшјаны көрмәк үчүн бејнимиздә көрүнтү-нүн нечә әмәлә кәлмәси кими инчәликләр үзәриндә әсла дүшүнмәк мәчбуријјәтиндә галмырыг.

Һеч чәтинлик чәкмәдән бир күн, бир ил, һәтта илләр-лә өнчә нәләр етдијимизи хатырлаја биләр, бүтүн бунла-ры јаддашымызда сахлаја биләрик. Ән мүһүм оланы исә бу гәдәр һәссаз таразлыглар үзәриндә ишләјән бир бәдә-нә саһиб олмағымыза бахмајараг, сағлам вә күмраһ олу-руг. Чүнки инсан һәр ан Аллаһын нәзарәтиндә олан дар бир системдән асылдыр. Бах, буна көрә дә, инсан Рәб-бимизин она бағышладығы бу гүсурсуз системләр вә вер-дији немәтләр һаггында дүшүнмәлидир. Аллаһ Гуранда инсанын бу үстүн јарадылышыны бизә белә хатырладыр:

"Еј инсан! Сәни кәрим олан Рәббинә гаршы алдадан нәдир? О Рәббин ки, сәни јаратды, дүзәлдиб гајдаја салды. Сәнә Өзү истәдији сурәтдә бичим верди" ("Инфитар" сурәси, 6-8).

Көрүндүјү кими, инсан тәкчә өз бәдәнинә бахараг бе-лә Аллаһа дәрин вә күчлү бир севки илә бағланмаг үчүн чох сајда дәлил тапа биләр. Үстәлик јалныз инсан бәдә-ниндә дејил, каинатдакы һәр варлыгда инсанлара верил-миш бәнзәрсиз немәтләр вардыр. Бүтүн бунлар тәк вә һә-гиги достумуз олан Аллаһын бизим үчүн јаратдығы вә го-рудуғу гејри-ади немәтләрдир.

Бу инчәликләри дүшүнән инсан ону јарадан, һәјат ве-рән вә јашадан Аллаһа һәр ан мөһтач олдуғуну, Аллаһ ис-тәмәсә нәфәс белә ала билмәјәчәјини көрәр; Аллаһын онун ән јахын досту вә һимајәчиси олдуғуну анлајар. Аллаһ бу һәгигәти "Әнкәбут" сурәсиндә белә билдирир:

"Сиз нә јердә, нә дә көјдә Аллаһы ачиз бураха бил-мәзиниз! Аллаһдан башга сизин нә бир һаминиз, нә дә бир мәдәдкарыныз вар!" ("Әнкәбут" сурәси, 22).

"О, җарадан, җохдан вар едән,
сурәт верән Аллаһдыр.
Ән көзәл адлар анчаг Она мәхсүсдур.
Көҗләрдә вә җердә нә варса
Ону тәгдис едиб шәнинә тәрифләр
деҗәр. О, җенилмәз гүввәт,
һикмәт саһибидир!"
("Һәшр" сурәси, 24).

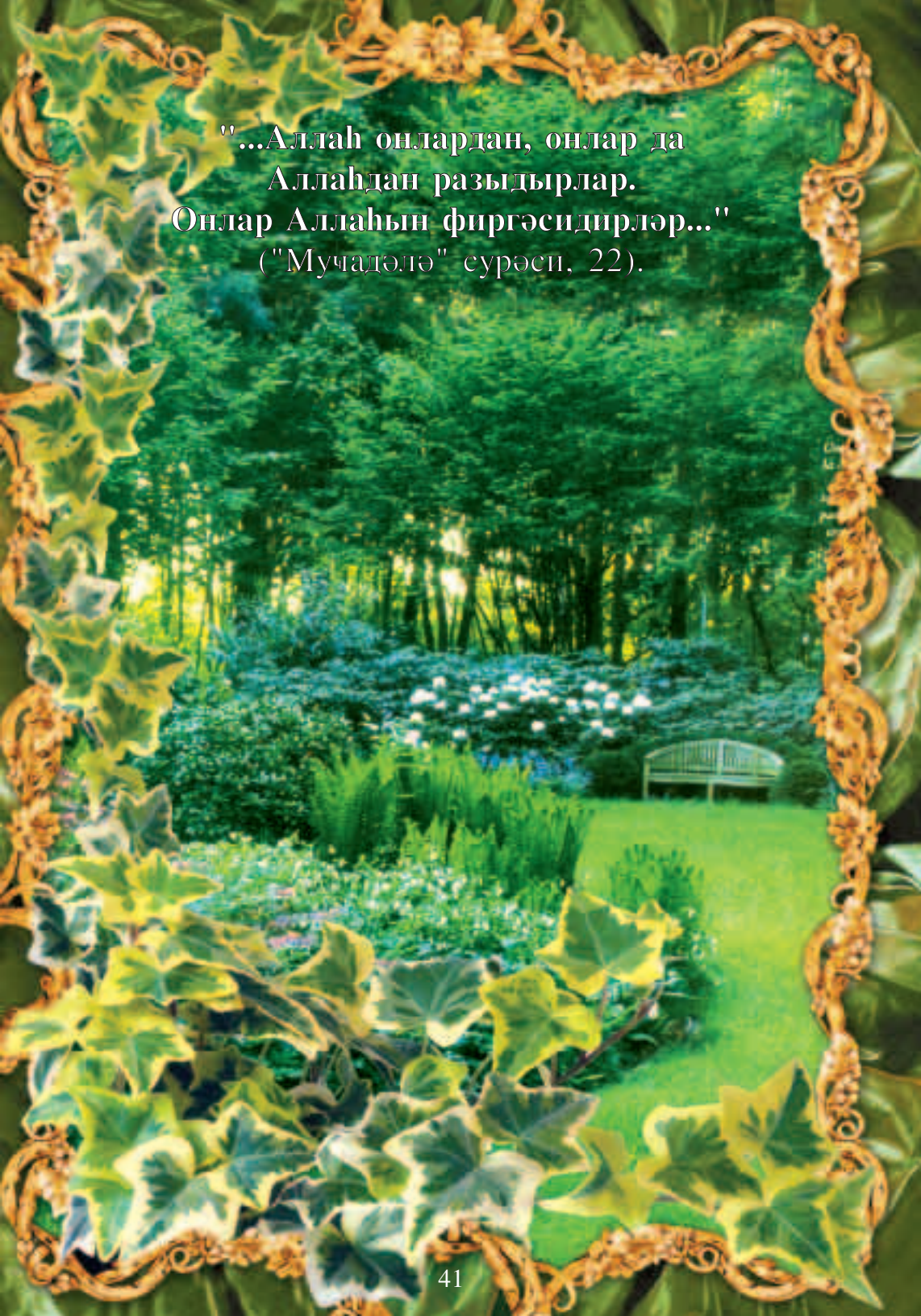
Аллаһын јаратдығы һәр шеј ән көзәли вә ән хејирлисидир

Сонсуз әдаләт вә мәрһәмәт саһиби олан Рәббимизин јаратдығы һәр һадисә, вердији һәр һөкм инсанлар үчүн ән хејирли вә ән көзәл оландыр. Хошакәлмәз көрүнән һадисәләрдә белә Аллаһын јаратдығы бир чох хејир, көзәллик вә һикмәт вардыр. Аллаһ бу һәгигәти бир әјәсіндә белә билдирир:

"...Бәзән хошламадығыныз бир шеј сизин үчүн хејирли, бәзән дә хошладығыныз бир шеј сизин үчүн зәрәрли ола биләр. Аллаһ билир, сиз билмәзсиниз" ("Бәгәрә" сурәси, 216).

"Биз она һагг јолу көстәрдик. Истәр миннәтдар олсун, истәр нанкор" ("Инсан" сурәси, 3).

Бу һәгигәти биләрәк јашајан мөминләр гаршылашдыглары һәр һадисәдән, ешитдикләри һәр данышыгдан разы оларлар, һәр ан Аллаһа јөнәләрәк, јаратдыглары үчүн Она шүкр едәрләр, Аллаһын онлар үчүн ән хејирлисини вә ән көзәлини јаратдығыны биләрәк Аллаһы севки вә тәрифлә зикр едәрләр.

"...Аллаһ онлардан, онлар да
Аллаһдан разыдырлар.
Онлар Аллаһын фиргәсидирләр..."
("Мучадәлә" сурәсен, 22).

Аллаһ инсанлара чәтинлик вермәз, онлардан асан оланы истәјәр

Сонсуз мәрһәмәт вә шәфғәт саһиби олан Рәббимиз, көндәрдији китаблар вә пејғәм-бәрләр васитәсилә инсанлары ән көзәлә вә ән асан олана чағырмышдыр. Аллаһын бизи чағырдығы дин әхлагы чох асандыр; ибадәт-ләр һәр инсанын күчү чатачағы шәкилдә-дир. Аллаһ күчү чатмајанлар үчүн дә бир чох асанлыг билдирмиш, онлара Рәббимизин ризасыны газана биләчәкләри јоллары көс-тәрмишдир. Аллаһ дининин асан олдуғуну әјәләриндә белә билдирир:

"Биз сәнә ән асан оланы мүјәссәр едә-рик" ("Әла" сурәси, 8).

"...О сизи сечди вә диндә сизин үчүн һеч бир чәтинлик јери гојмады - атаныз Ибраһимин дининдә олдуғу кими..." ("Һәчч" сурәси, 78).

"Биз Гураны сәнә мәшәггәт чәкмәјин үчүн назил етмәдик! Горхан бир кимсә-јә јалныз өјүд-нәсиһәт олараг көндәр-дик" ("Таһа" сурәси, 2-3).

Аллаһ башга бир әјәсиндә исә инса-на күчү чатмајачағындан артыг јүкләмә-дијини билдирир:

"Аллаһ һәр кәси јалныз гүввәси јетди-ји гәдәр јүкләјәр. Һәр кәсин газандығы јахшы әмәл дә, пис әмәл дә өзүнә аид-дир. "Еј Рәббимиз, унутдугда вә ја ја-нылдыгда бизи чәзаландырма! Еј Рәб-

бимиз, биздэн эввэлкиләри жүкләдijин кими, бизи ағыр жүкләмә! Еј Рәббимиз, күчүмүз чатмајан шеји бизә жүкләјиб дашытдырма! Бизи әфв едиб бағышла, бизә рәһм ет! Сән бизим ихтијар саһибимизсән. Кафирләрә гәләбә чалмагда бизә көмәк ет!" ("Бәгәрә" сурәси, 286).

Аллаһын инсанлар үчүн јаратдығы асанлыглар Оун мәрһәмәтинин, бағышлајан олмасынын вә шәфғәтинин бир тәзаһүрүдүр. Аллаһ бәндәләрини асан бир динә чавабдәһ етмишдир вә дүнјадакы бу асан имтаһанын сонунда инсаны бәнзәрсиз көзәлликдә, инсанын хәјалына белә кәтир-мәјәчәји мүкәммәлликдә олан немәтләрлә долу олан сонсуз чәннәт һәјаты илә мүждәләјир:

"Рәбби онлары Өзүндән бир мәрһәмәт, разылыг вә ичәрисиндә онлар үчүн түкәнмәз немәтләр олан чәннәтләрлә мүждәләр. Онлар орада әбәди галачаглар. Бөјүк мүкафат, һәгигәтән, Аллаһ јанындадыр!" ("Төвбә" сурәси, 21-22).

Аллаһ һеч бир шејә еһтијачы олмајандыр, һәр чүр әскикликдән узагдыр. Инсанларын исә Аллаһа ибадәт етмәјә вә көзәл әхлаг көстәрмәјә еһтијачлары вардыр. Дүнјанын ән зүлмкар, ән имансыз инсаны да Аллаһа һеч бир шәкилдә зәрәр верә билмәз. Аллаһ чанлы вә чансыз бүтүн варлыгларын тәк һакими вә тәк саһи-

“Биз ону эрəбчə Гуран олараг назил
етдик. Биз орада тəһдидлəри
тəкрар тəкрар изаһ етдик ки, бəлкə,
онлар шис əмəллəрдəн чəкинсинлэр,
јахуд ибрəт алсынлар!”
("Таһа" сурəsi, 113).

бидир. Буна бахмајараг, Аллаһ инсанлара көзәл давранышларына көрә онлары мұкафатландырачағыны билдирир. Бу, Аллаһын али бағышлајан вә рәһмәт саһиби олмасынын дәлилләриндән биридир.

Аллаһын инсанлары гаранлыглардан нура чыхаран һагг китаблар ендирмәси вә онлары доғру јола чағыран елчиләр көндәрмәси дә Рәббимизин рәһмәтинин тәзаһүрләриндәндир. Аллаһ һагг китабы олан Гураны инсанлара доғруну вә јанлышы билдирән бир нур етмиш, онунла инсанлара һәр шеји ачыгламышдыр. Рәббимиз инсанлары чавабдеһ етдији һәр чүр ибадәти, инанчы вә давраныш шәклини ачыг-ајдын ајәләри илә бизә билдирмишдир.

"Һәгигәтән, Биз онлара елмлә мүфәссәл изаһ етдијимиз, инанан бир гөвм үчүн һидајәт вә мәрһәмәт - олан бир китаб кәтирдик" ("Әраф" сурәси, 52).

Аллаһ Гураны горумуш, тәк бир һәрфинин белә позулмасына изн вермәмишдир. Аллаһ бу һәгигәти ајәләриндә белә билдирир:

"Шүбһәсиз ки, Гураны Биз назил етдик вә сөзсүз ки, Биз дә ону горујуб сахлајачағыг!" ("Ғичр" сурәси, 9).

"Нә өнчә, нә дә сонра батил она јол тапа билмәз. О, һикмәт саһиби, шүкрә лајиг олан тәрәфиндән назил едилмишдир" ("Фуссилләт" сурәси, 42).

Гијамәтә гәдәр горуначаг вә бизим үчүн ганун олан, гү-сурсуз вә әскиксиз бир јол кәстәрәнә саһиб олмаг инсанлар үчүн бөјүк бир немәт вә асанлыгдыр. Аллаһ Гуранын мөминләр үчүн әһәмијјәтини белә билдирир:

"...Биз Китабы сәнә һәр шеји изаһ етмәк үчүн, мүсәлманлара да бир һидајәт, мәрһәмәт вә мүждә ола-раг назил етдик!" ("Нәһл" сурәси, 89).

Бундан башга, Аллаһ тарих боју инсанлара елчиләри-ни дә кәндәрмишдир. Аллаһын сечдији елчиләр чох етибарлы, тәгва саһиби, әдаләтли, кәзәл әхлаглы вә чох хејирли кимсәләрдир. Елчиләр јалныз Аллаһын ризасыны ахтармышлар, өлүмдән белә чәкинмәдән, инсанлары доғру јола чағырмаг үчүн һәјатлары боју мүбаризә апармышлар. Аллаһын елчиләринин башга бир хүсусијјәти дә чох шәфгәтли, мөминләрә гаршы чох меһрибан, онлары горујуб гајғысына галан, дәрин дүшүнчәли, диггәтли вә фәдакар шәхсләр олмаларыдыр. Аллаһын тарих боју сечдији бүтүн елчиләрин бу гәдәр кәзәл хүсусијјәтләрә саһиб олмалары Рәббимизин мөминләрә бөјүк бир лүтфүдүр.

Аллаһын инсанлара һәр шеји ачыг билдирмиш олмасы, һагг китаблар вә етибарлы елчиләрлә онлары асан олан бир јола чағырмасы Аллаһын инсанлар үзәриндәки рәһмәтинин вә горујучулуғунун бир тәзаһүрүдүр. Аллаһ тарих боју инсанлара раһатлыг јаратмыш, истәкләрини онлара ән кәзәл васитәчиләрлә чатдырмыш, чағырышына табе оланларын һимајәчиси вә горујучусу олачағыны вәд етмиш вә бүтүн бунлардан сонра онлары сонсуз кәзәлликдә олан чәннәти илә мүждәләмишдир. Рәһман вә Рәһим олан Аллаһ дүнјада да, ахирәтдә дә инсанлара рәһмәт едән, онлары горујан, немәтләндирән сонсуз шәфгәт саһиби оландыр. Дүшүнән, ағыл вә вичдан саһиби олан һәр инсан она вердији бүтүн бу немәтләр үчүн Аллаһа ән кәзәл шәкилдә шүкр едәр вә Рәббимизә сәмими бир севки вә тәслимијјәтлә бағланар.

Аллаһ күнаһларына көрө пешиман оланларын төвбэләрини гәбул едәр, онлары бағышлајар

Аллаһ Сонсуз бағышлајандыр. Гуранын бир әјәсиндә Рәббимиз бу һәгигәти бизә: **"Әкәр Аллаһ инсанлары күнаһларына, һагсызлыгларына көрө чәзаландырсајды, јер үзүндә һеч бир чанлы сағ гојмазды. Лакин Аллаһ онлара мүәјјән мүддәт мөһләт верәр..."** ("Нәһл" сурәси, 61) сөзләри илә билдирир.

Аллаһ бу анда сиз бу китабы охујаркән дә, һәм сизә, һәм дә бүтүн инсанлара бир заман тәјин едир. Һәгигәтән иман едәнләр үчүн бу чох хејирли бир замандыр. Аллаһдан горхуб чәкинән һәр инсан ән кичијиндән ән бөјүүнә гәдәр һәр күнаһы үчүн Аллаһа төвбә едиб, Онун бағышламасыны диләјә биләр, күнаһларындан кечмәсини ума биләр. Инсан төвбәсиндә сәмими олдуғу заман Аллаһ һәр күнаһы бағышлајандыр. Аллаһын сонсуз бағышлајан олмасы Гуранда белә билдирилмишдир:

"Әкәр Аллаһын сизә немәти вә мәрһәмәти олмасајды, Аллаһ төвбәләри гәбул едән, һикмәт саһиби олмасајды һалыңыз нечә оларды!" ("Нур" сурәси, 10).

Аллаһ сонсуз бағышлајан олдуғуна көрә инсан үчүн һәр заман бир гуртулуш үмиди вардыр. Төвбәләри гәбул едән, фәзиләт вә рәһмәт саһиби олан Рәббимиз инсанлара олан мәрһәмәтинәкөрә онлара һәјатлары боју гуртулуш имканы јаратмыш, онлара төвбәләри гәбул едән олдуғуну билдирмишдир. Аллаһын бүтүн бу немәтләринә вә рәһмәтинә бахмајараг, Аллаһы унуданлар, Она мөһтач олдуғларынын фәргиндә олмадан јашајанлар, һәгигәтән гәфләт ичиндәдилрәр. Дүнја һәјатында Рәббимизин рәһмәтини, севкисини вә немәтләрини лазымынча дәјәрләндирмәмәләри бу кимсәләрин ахирәтдә чәһәннәм әзабы илә гаршылашмаларына сәбәб олачагдыр.

"...Әлбәттә, Аллаһ истадијинә
Өз көмәји илә гүввәт верәр.
Шүбһәсиз ки, бу бәсирәт
саһибләриндән отру
бир ибрәт дәрсиدير"
("Али-Имран" сурәси, 13).

Аллаһ Оуну јолунда оланларын горујучусу вә јардымчысыдыр

Аллаһа сәмими гәлбдән јөнәлән, Оуну јолунда олан һәр инсан Рәббимизин ону горудуғуна, Оуну доғмалығына вә јахынлығына һәр ан шаһид олар. Аллаһ сәмими гәлбдән едилән, һарамдан узаг олан вә һалал олан һәр ишдә мөминләрин јолуну ачар, онлара раһатлыг верәр. Аллаһ Гуранын бир чох ајәсиндә мөминләрә мүтлөг јардым едәчәјини, онлары горујачағыны вә даима али мәҗма кәтирәчәјини вәд едир. Аллаһ бу ајәләрдән бириндә белә бујур:

"...Иман кәтирәнләрә көмәк етмәк Бизә вачибдир!"
(**"Рум"** сурәси, 47).

Аллаһын һәр ан көмәји илә дәстәкләдији мөминләрә даир ән көзәл өрнәкләрдән бири Һз. Мусанын һәјатыдыр. Һз. Муса јашадығы шәһәрдән гачдыгдан сонра, Аллаһа **"Еј Рәббим! Мән Сәнин мәнә назил едәчәјин хејрә мөһтачам!"** ("Гәсәс" сурәси, 24) дејәрәк дуа етмишдир. Аллаһ ону дуасыны гәбул етмиш вә ону бир гөвмлә гаршылашдырмышдыр. Бу шәкилдә, Һз. Муса, етибарлы инсанларын јанында галмаг вә ишләмәк имканы тапмышдыр.

Аллаһ Һз. Мусаја пејғәмбәрлик вердикдән сонра, Һз. Мусанын истәјинә көрә ону гардашы Һз.Һарун илә дәстәкләјәрәк күчләндирмишдир. Фирон вә онун ордусунун Һз. Мусанын вә Һз. Һарунун үзәринә дүшдүкләри заман Аллаһ јенә онлара јардым етмишдир. Аллаһ дәнизи јара-раг, Һз. Муса вә јанындакылара кечә биләчәкләри бир јол ачмыш, Фирон вә ордусуну исә суда боғмушдур. Аллаһ Һз. Муса вә Һз. Һаруна етдији көмәјини "Саффат" сурәсиндә белә билдирир:

"Биз Муса вә Һаруна дә немәт бәхш етдик. Онларын һәр икисини бәјүк фәлакәтдән гуртардыг. Онлара јардым етдик вә онлар галиб кәлдиләр" ("Саффат" сурәси, 114-116).

Аллаһ, Һз. Нуһа да јардым етмиш, гөвмүнә кәләчәк бир туфандан ону вә диқәр инсанлары горумаг үчүн Һз. Нуһа бир көми дүзәлтмәсини вәһј етмишдир.

Аллаһ Һз. Исаны исә чармыха чәкиләрәк өлдүрүлмәк үзрә икән, ону өз гатына јүксәлдәрәк горумушдур. Аллаһ Һз. Јусифи зиндандан хилас етмиш, ону дәрәчә вә мөвгә-јә јүксәлтмишдир. Рәббимиз, Пејғәмбәримиз Һз.Мөһәм-мәдә (с.ә.в.) дә даима јардым етмиш, онун үзәриндәки јүкү даима јүнкүлләшдирмишдир. Аллаһ Гуран әјә-ләри илә Пејғәмбәримизин (с.ә.в.) һимајәчиси, го-рујучусу вә јардымчысы олдуғуну мүждәләјәрәк мөминләрин гәлбләринә раһатлыг вә инам дүјғусу вермишдир.

Аллаһын иман кәтирәнләрә олан јардымыны мүждәләдији әјәләрдән бәзиләри белә-дир:

"Дә: "Әкәр Аллаһ сизә бир пис-лик, јахуд бир јахшылыг дилә-сә, Аллаһын сизин һаггыңызда көрәчәји бу ишә ким мане ола биләр?! Онлар өзләри үчүн Аллаһдан башга нә бир һа-

“Шүбһәсиз ки,
Биз Өз шејгәмбәрләримизә вә иман
кәтирәнләрә һәм дүнјада,
һәм дә шаһидләрин шәһадәт верәчәји
күндә јардым едәчәјик!”
("Мумин" сурәси, 51).

ми, нә дә бир мэдәдкар тапа биләрләр" ("Әһзаб" сурәси, 17).

"Анд олсун ки, пејғәмбәр бәндәләримиз һаггында әв-вәлчәдән бу сөзүмүз дејилмишди: "Онлар мүтләг галиб кәләчәкләр. Бизим әскәрләримиз лабүд олараг зәфәр чалачаглар!"'" ("Саффат" сурәси, 171-173).

"Еј иман кәтирәнләр! Әкәр сиз Аллаһа јардым көстәрәниз, О да сизә јардым көстәрәр вә сизи сабит-гәдәм едәр" ("Мүһәммәд" сурәси, 7).

Инсан һәр ан Аллаһа мөһтачдыр. Һеч бир инсанын Аллаһдан башга бир јардымчысы јохдур. Һәр һансы бир сыхынты илә гаршылашдығы заман она көмәк едә биләчәк олан јалныз Аллаһдыр. Аллаһ инсанлара рәһмәт олараг, дүнја һәјатында гаршылаша биләчәкләри чәтинликләри арадан галдырмаг үчүн бир чох немәт јаратмышдыр. Инсанын бу немәтләрдән фајдаланаркән, бунлары мүстәгил күч саһиби олан варлыг кими дүшүнмәси бөјүк бир хәта олар. Чүнки әслиндә бүтүн бунлары јарадан Аллаһдыр вә һәр бири анчаг Аллаһын истәмәси илә инсанлар үчүн бир немәтә вә рәһмәтә чеврилир. Сөзкәлиши, хәстәлијинә көрә һәкимдән көмәк истәјән бир инсана, әслиндә бу көмәји көстәрән јалныз Аллаһдыр. Һәким исә анчаг Аллаһын истәмәси илә инсана шәфа верә биләр. Ејни илә һаггыны горумасы үчүн өзүнә вәкил олараг

"...Көмәк анчаг јенилмәз гүдрәт,
һикмәт саһиби олан Аллаһдандыр"
("Али-Имран" сурәси, 126).

Һүгүгшүнас тутан адамын да әсл вәкили анчаг Аллаһдыр. Вәкил анчаг Аллаһын истәмәси илә бир инсанын һаггыны горуја биләр. Һәгигәтдә исә һадисәләри ән көзәл шәкилдә тамамлајан вә инсана немәтини чатдыран јалныз Аллаһдыр.

Һәр ишиндә даима Аллаһа үз тутан, јалныз Рәббимизи вәкил тутан бир инсанын тәк досту вә јардымчысы Аллаһдыр. Аллаһ мөминләрә диләдији јоллардан көмәјини чатдырыр. Бу һәгигәтләри дәрк едән бир инсан һеч бир заман инсанлардан вә ја башга күчләрдән көмәк уммаз. Бүтүн јардымын Аллаһдан кәлдијини биләр, һәр шеји Аллаһдан истәјәр. Бир уғур газанаркән, гәләбә чаларкән, хејирли бир ишлә гаршылашаркән дәрһал Аллаһа үз тутуб шүкр едәр, көмәјинә көрә Аллаһа миннәтдарлыг едәр. Һәјаты боју Аллаһын јардымыны вә дәстәјини көрдүјү вә бүтүн бу һадисәләри јараданын Аллаһ олдуғуну билдији үчүн мәһз Рәббимизә миннәтдарлыг едәр вә Она үрәкдән кәлән бир севки илә бағланар. Аллаһ инсанларын һәгиги достунун вә јардымчысынын анчаг Өзү олдуғуну Гуранда белә хатырладыр:

"...Аллаһын һәр шејә гадир олдуғуну билмирсәнми?! Мәкәр сән билмирсән ки, көјләрин вә јерин сәлтәнәти анчаг Аллаһа мәхсусдур вә сизин Аллаһдан башга бир достунуз вә јардымчыныз јохдур?!" ("Бә-

"...Һалбуки, Аллаһ онларын јардымчысы иди. Кәрәк мөминләр Аллаһа тәвәккүл етешиләр!"
("Али-Ибраһ" сурәси, 122).

гэрэ" сурэси, 106-107).

Аллаһ дуалара чаваб верэндир

Инсанын өзүнэ мэхсус олан мүстәгил һеч бир күчү жох-дур. Һәҗатынын һәр анында, гаршылашдығы һәр һадисәдә Аллаһын күчүнә, она рәһмәт етмәсинә, лүтфүнү вә немәтини бағышламасына, горуҗуб гаҗғысына галмасына мөһтачдыр. Сонсуз мәрһәмәт саһиби олан Рәббимиз, инсанлара бүтүн дуаларына вә һәр чағырышларына чаваб верәчәҗини билдирәрәк онлары җардымы илә мүждәләмишдир:

"Бәндәләрим Мәни сәндән сорушдугда сөҗлә ки, Мән җахынам. Дуа едиб Мәни чағыранын дуасыны гәбул едәрәм. Кәрәк онлар да Мәним чағырышымы гәбул едиб Мәнә иман кәтирсинләр. Бунунла да, ола билсин ки, доғру җола җетишсинләр" ("Бәгәрә" сурәси, 186).

"Рәббиниз буҗурду: "Мәнә дуа един, Мән дә сизин дуаларынызы гәбул едим! Мәнә ибадәт етмәҗи тәкәб-бүрләринә сығышдырмаҗанлар чәһәннәмә зәлил

олараг кирэчэклэр!"
("Мөмин" сурәси,
60).

Җер үзүндәки һәр шејин тәк һакими вә һәр инсанын, һәр варлығын, маддидәнән һәр шејин тәк саһиби олан Аллаһын инсанын һәр истәјини дужмасы, ағлындан кечән һәр шеји билмәси вә дуаларына чаваб вермәси инсан үчүн чох бөјүк бир немәт вә рәһмәтдир.

Инсан Аллаһын ризасына, һалал вә һарам һәддинә табе олараг, һеч бир мөһдудийјәт олмадан Рәббимиздән һәр шеји истәјә биләр. Аллаһ Гуранда бир чох пејғәмбәрләрин дуасына јер вермиш вә бу дуалара нечә чаваб вердијини билдирмишдир:

"Әјјубу да јада сал! Бир вахт о, Рәббинә јалварыб дуа едәрәк белә демишди: "Мәнә бәла үз верди. Сән рәһмлиләрин ән рәһмлисисән!"
Биз дуасыны гәбул бујурдуг, ону дүчар олдуғу бәладан гуртардыг. Дәркаһымыздан бир рәһмәт вә ибадәт едәнләрә ибрәт дәрси олсун дејә, өвладларыны гајтарыб она вердик, үстәлик бир о гәдәр дә әлавә етдик" ("Әнбија" сурәси, 83-84).

"Балыг саһиби Јуниси да хатырла! Бир заман о гәзәбләнәрәк чыхыб кетмиш вә ону мөһнәтә дүчар етмәјчәјимизи күман етмишди. Амма сонра гаранлыглар ичиндә: "Сәндән башга һеч бир танры јохдур.

Сән пак вә мүгәддәссән! Мән исә, һәгигәтән, залим-ләрдән олмушам"! - дејиб дуа етмишди.

Биз онун дуасыны гәбул бујурдуг вә ону гәмдән гуртардыг. Биз мөминләрә белә ничат веририк!" ("Әнбија" сурәси, 87-88).

"Зәкәријјаны да јада сал! Бир вахт о: "Еј Рәббим! Мәни тәк бурахма. Сән варисләрин ән јахшысысан!" - дејә јалварыб Рәббинә дуа етмишди.

Биз дуасыны гәбул бујурдуг, она Јәһјаны бәхш етдик вә зөвчәсини доғмага габил бир хала кәтирдик. Онлар хејирли ишләр көрмәјә тәләсәр, үмид вә горху илә Бизә ибадәт едәрдиләр. Онлар Бизә мүти идиләр" ("Әнбија" сурәси, 89-90).

"Һәгигәтән, Нун Бизә дуа етмиш, онун дуасы нечә дә көзәл гәбул олунмушду! Биз ону вә аиләсини бөјүк фәләкәтдән гуртардыг. Мәһз онун нәслини баги етдик" ("Саффат" сурәси, 75-77).

"Рәббинизә јалвара-јалвара,
һәм дә кизличә дуа един..

Она һәм горху, һәм дә үмидлә дуа един.

Һәгигәтән, Аллаһын мәрһәмәти
јахшылыг едәнләрә чох јахындыр!"

("Әраф" сурәси, 55-56).

Аллаһ "Нәмл" сурәсиндә јалныз пејғәмбәрләрин дејил, сыхынты вә еһтијач ичиндә олан һәр кәсин дуасына чаваб вердијини билдирир:

"Јахуд әли һәр јердән үзүлүб дарда галан бириси Она дуа етдији заман онун дуасыны гәбул бујуран, шәри совушдуран, сизи јер үзүнүн варисләри едән кимсә? Мәкәр Аллаһла јанашы башга бир танрымы вар? Сиз нә аз дүшүнүб дашынырсыныз?" ("Нәһл" сурәси, 62).

Бир инсанын Аллаһдан диләдији бир шејин керчәк-ләшдијини көрмәси онун үчүн бөјүк бир севинч мәнбәјидир. Аллаһын һәр ан јанында олдуғуну, ону көрдүјүнү, ешитдијини, һәр дүшүндүјүндән хәбәрдар олдуғуну билмәк, сәмими олдуғу һалда Аллаһын она һәр ишиндә ярдым едәчәјинә, һәр истәјини гәбул едәчәјинә үмид бәсләмәк, бир мөминин Аллаһа олан севкисини, тәслимијјәтини вә үрәкдән бағлылығыны артырыр.

" Еј Рәббимиз! Сән бизим кизли вә ашкар етдијимиз һәр шеји билирсән. Јердә дә, којдә дә Аллаһдан кизли һеч бир шеј галмаз!" ("Ибраһим" сурәси, 38).

Аллаһ сонсуз эдалэт саһибидир

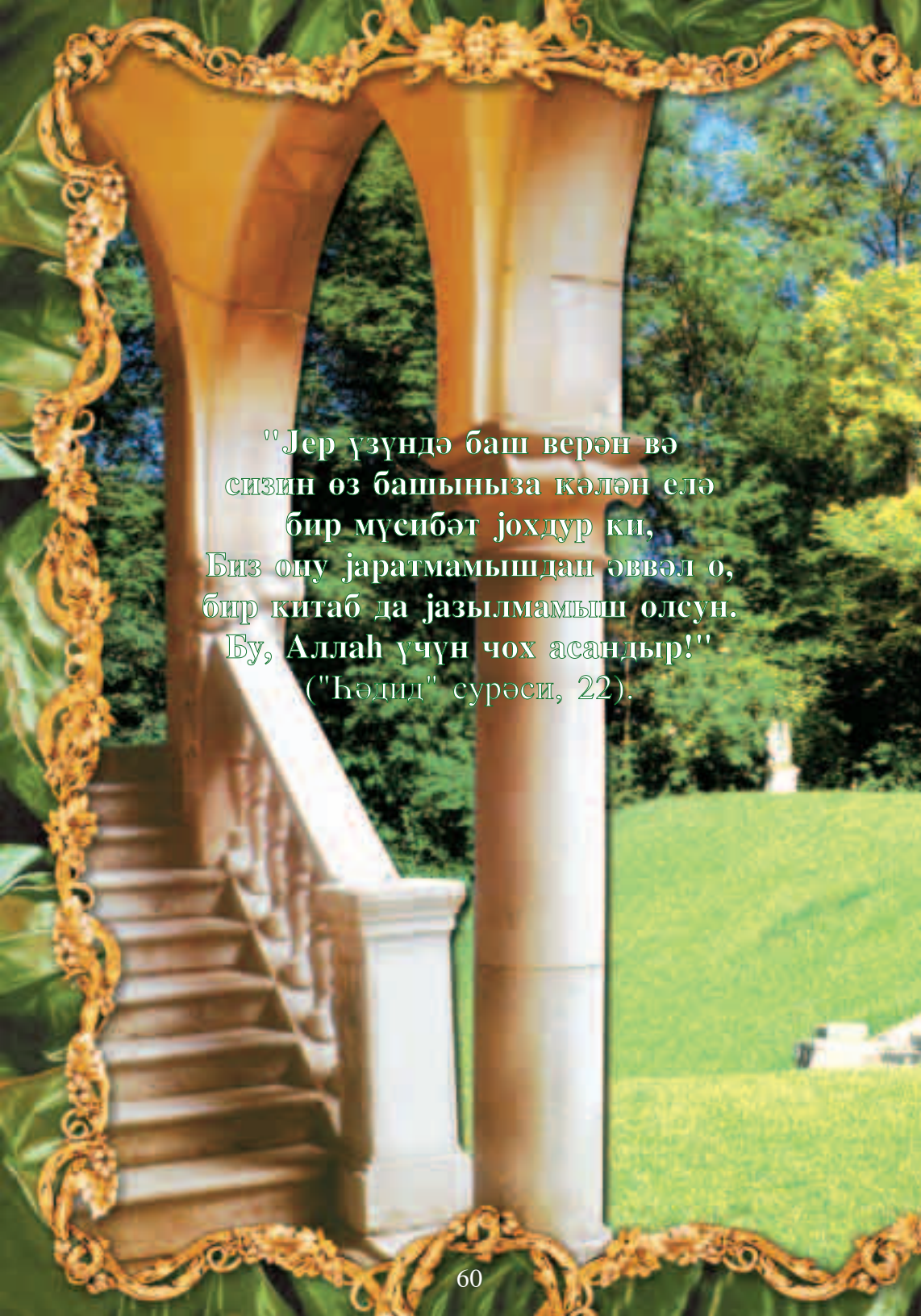
Инсан һәҗаты боју бир чох инсанын эдаләтсиз давра-нышына шаһид олуp. Кими тичарәтиндә, кими шаһидли-жиндә, кими дә бир сөһбәт һаггында гәрар верәркән адил давраһнымыр, өз мәнәфеҗини горујур вә ја эдаләтли давраһнымағы ағлына кәтирмиp. Эдаләт бир инсанын али әхлаг саһиби, дүрүст вә сәмими олдуғунун ән мүһүм кәстәричиләриндән биридиp. Чәмијјәттә өз мәнәфеләринә зијан дәј-мәсини белә дәрк едәрәк адил вә һаглы давраһнан инсан-лара гаршы севки вә һөрмәт һисс едилиp. Чәмијјәт ичин-дә бу чәһәтләри илә танынан инсанлар фәргли дүнјакөрү-шүнә малик олсалар да һөрмәт көрүрләр, һәтта гәһрәман елан едилиpләр.

Аллаһ исә сонсуз эдаләт саһибидир. Аллаһ һәр һөкмү-нү эдаләтлә вериp. Бүтүн инсанлар тарих боју Аллаһ јанында лајиг олдуғлары әвәзи алмышлар вә бундан сонра да мүтләг мүтләг алачағлар. Һәр инсан Аллаһ јанында ет-дикләринин там әвәзини тапачағ. Аллаһ эдаләтинин ахти-рәт күнүндә нечә гүсурсуз бир тәрздә тәзаһүр едәчәҗини әјәләриндә белә билдириp:

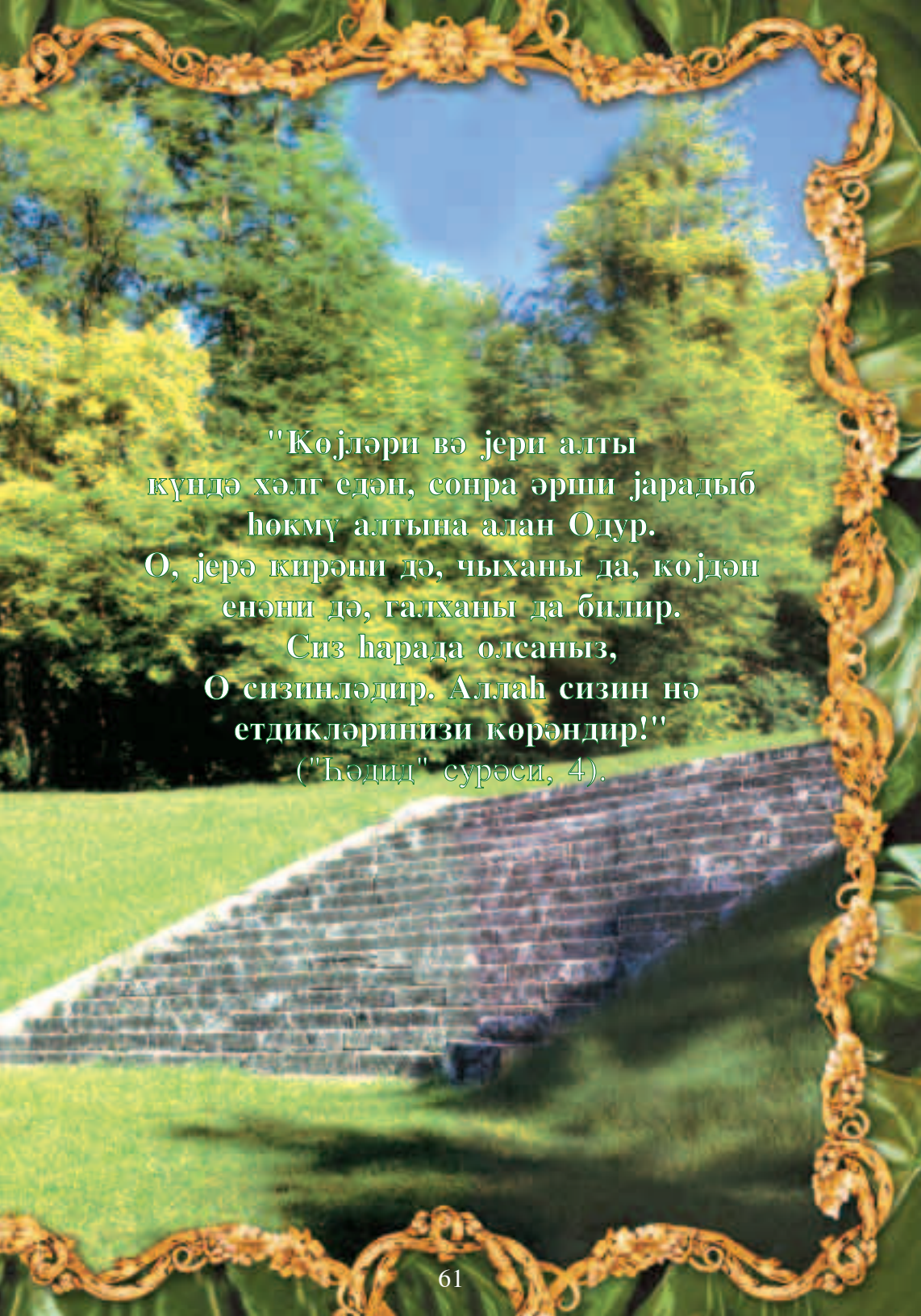
"Бир күн бүтүн инсанлары өз имамлары илә бирлик-дә чағырачағыг. Әмәл дәфтәрләри сағ әлләринә вериләнләр ону охујар шад оларлар. Онлара түк гәдәр һагсызлыг едилмәз" ("Исра" сүрәси, 71).

"Дә: "Рәббимиз бизи топлајачағ вә арамызда эдаләт-лә һөкм едәчәкдиp. Эдаләтлә һөкм едән, билән анчағ Одур!" ("Сәба" сүрәси, 26).

Аллаһын эдаләтинә әмин олмағ исә инсанын Аллаһа мәһдудийјәтсиз бир севки вә етибарла тәслим олмасына васитә олуp. Белә бир инсан һансы һадисә илә гаршыла-шарса-гаршылашсын, Аллаһын эдаләтинин даима тәзаһүр едәчәҗиндән әмин олаpағ, Рәббимизин онун үчүн јаратды-ғы һәр һадисәни севинчләр гаршылајар.

"Җер үзүндә баш верән вә
сизин өз башыныза кәлән елә
бир мүсибәт јохдур ки,
Биз ону јаратмамышдан әввәл о,
бир китаб да јазылмамыш олсун.
Бу, Аллаһ үчүн чох асандыр!"
("Һәдид" сурәси, 22).

"Көjlәри вә jери алты
күндә хәлг едән, сонра әрши jарадыб
hөкмү алтына алан Одур.
О, jерә кирәни дә, чыханы да, көjdән
енәни дә, галханы да билир.

Сиз һарада олсаныз,
О сизинләдир. Аллаһ сизин нә
етдикләринизи көрәндир!"

("Һәдид" сурәси, 4).

The image features a central landscape scene framed by an ornate, golden, floral-patterned border. The scene depicts a lush green park or garden. In the foreground, a white swan with a yellow beak is swimming in a pond. Another swan is visible in the distance. The background shows a dense forest of trees with some autumn-colored foliage, and a white building with a dome and columns is partially visible through the trees under a blue sky with white clouds.

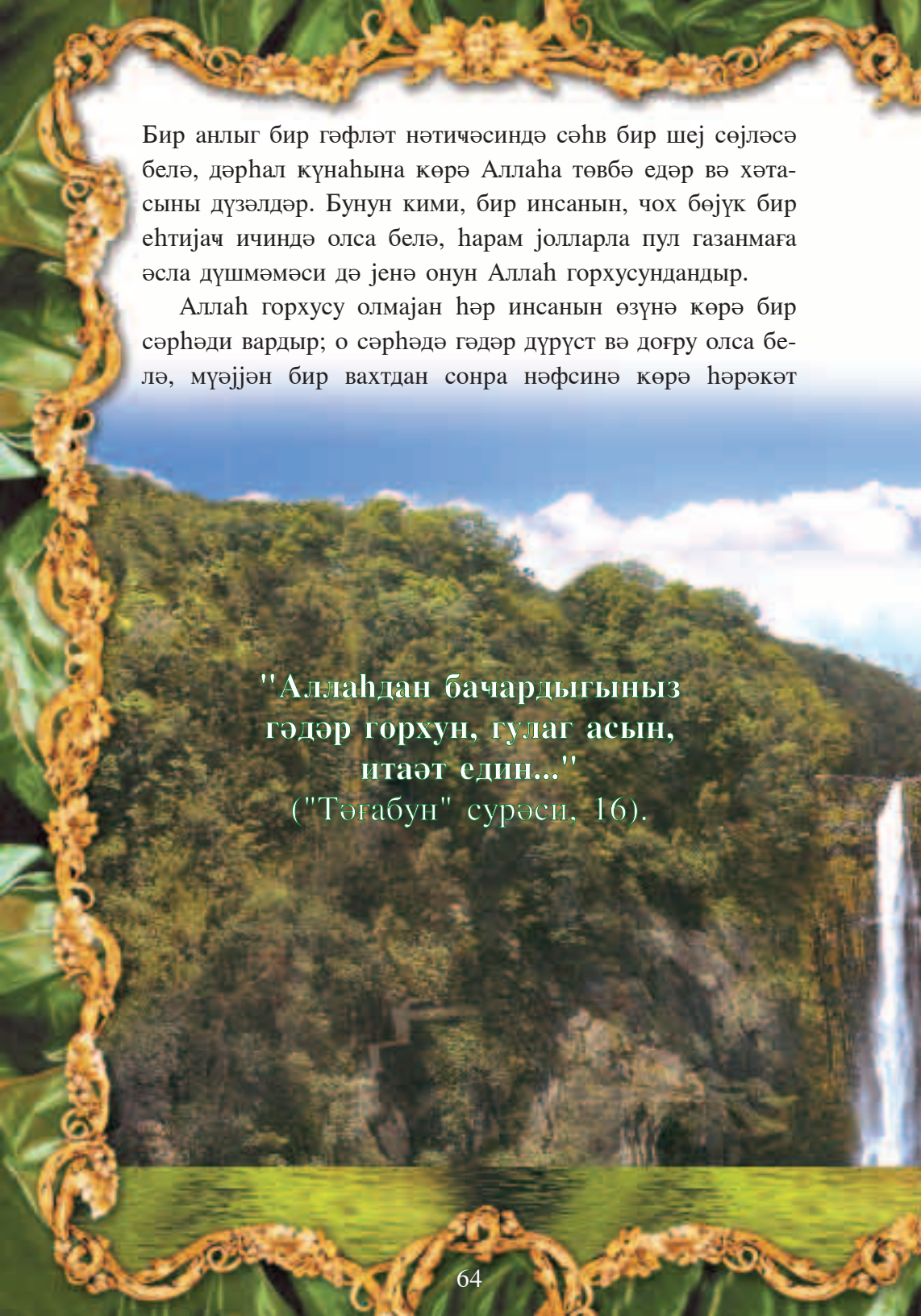
**Аллаһ севкиси
вә
Аллаһ горхусу
бирликдә
олмалыдыр**

A decorative golden frame with intricate scrollwork and floral patterns. At the top, a cluster of pink flowers with green leaves is arranged in an arch. The background is a light, warm yellow.

Бәзи инсанлар дин
эхлагыны јашамаг вә Аллаһын разы
олачағы бир инсан олмаг үчүн јалныз Аллаһ
севкисинин кифајәт етдијини зәнн едирләр. Ан-
чаг Аллаһ Гуранда разы олдуғу тәгва саһибләринин
Аллаһы чох севмәләри илә бәрабәр, Ондан күчләри
чатачаг гәдәр горхуб чәкиндикләрини билдирир. Аллаһы
бүтүн сифәтләри илә таныјан, Онун бөјүклүјүнү лазымынча
дәјәрләндирә билән, ағыл вә вичдан саһиби олан һәр инсан
Аллаһдан күчү јетдији гәдәр горхуб чәкинир. Аллаһ Ондан
горхуб чәкинән бәндәләринә доғру илә јанлышы бир-бириндән
ајыр едә билмә габилитјәти верир; Аллаһын һөкмләринә гү-
сурсуз табе олмасы, даима вичданына көрә һәрәкәт етмәси
үчүн она күч газандырыр. Аллаһ иман кәтирәнләр үзәриндәки
бир немәтини Гуранда белә билдирир:

**"Еј иман кәтирәнләр! Әкәр Аллаһдан горхсаныз, О си-
зә һагла-наһаггы ајыр едән верәр, күнаһларынызын
үстүнү өртүб сизи бағышлајар. Аллаһ бөјүк лүтф са-
һибидир!" ("Әнфал" сурәси, 29).**

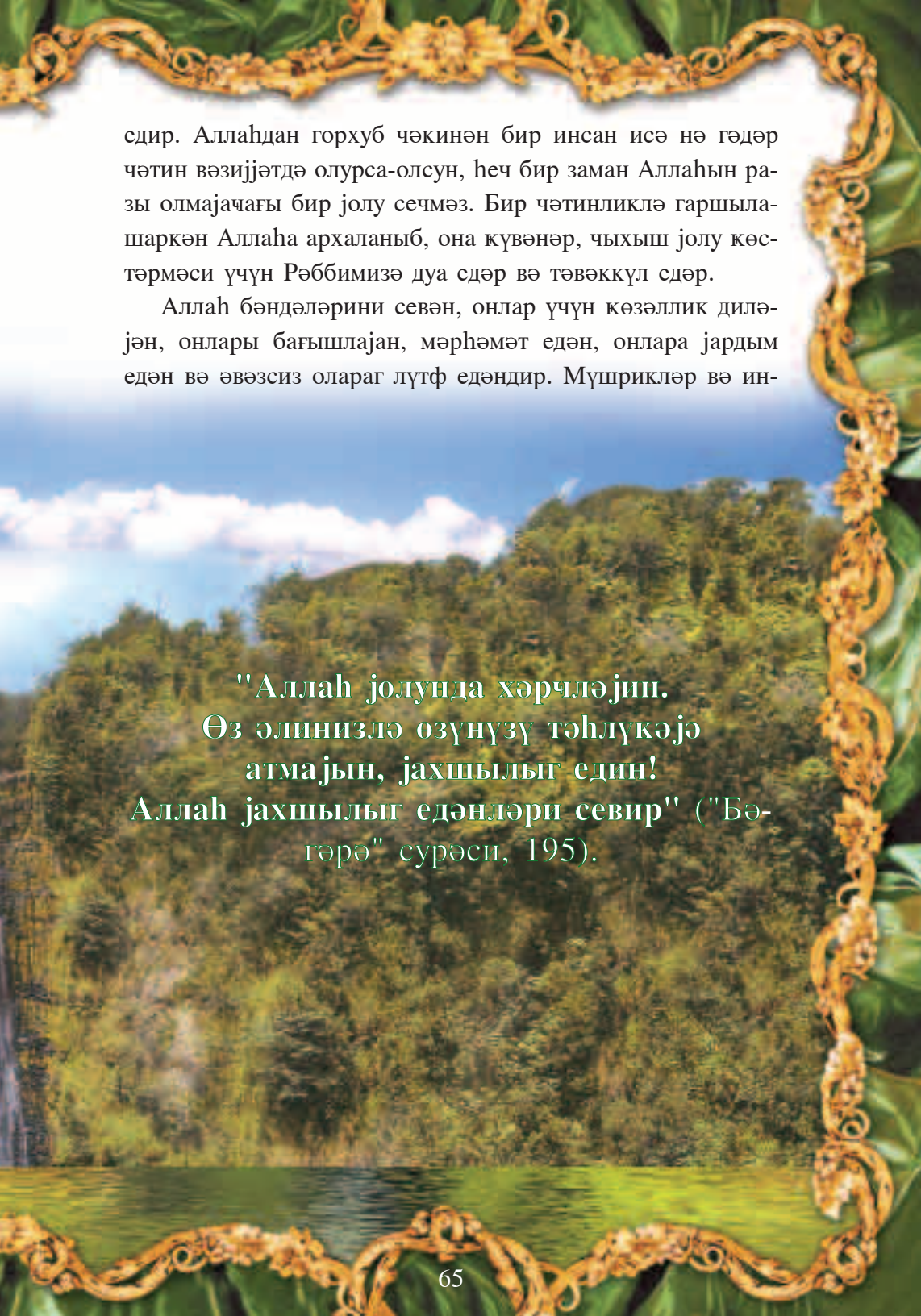
Мәсәлән, Аллаһдан горхуб чәкинән бир адам
әсла јалан сөјләмәз. Мәнафеләринә зидд олса
да, әкс һалда Аллаһын ризасыны газана
билмәмәкдән вә Аллаһын она верәчә-
ји әвәздән горхуб чәкинир вә
дүзкүн давраһыр.

Бир анлыг бир гәфләт нәтичәсиндә сәһв бир шеј сөјләсә белә, дәрһал кұнаһына көрә Аллаһа төвбә едәр вә хәтасыны дүзәлдәр. Бунун кими, бир инсанын, чох бөјүк бир еһтијач ичиндә олса белә, һарам јолларла пул газанмаға әсла дүшмәмәси дә јенә онун Аллаһ горхусундандыр.

Аллаһ горхусу олмајан һәр инсанын өзүнә көрә бир сәрһәди вардыр; о сәрһәдә гәдәр дүрүст вә доғру олса белә, мүәјјән бир вахтдан сонра нәфсинә көрә һәрәкәт

"Аллаһдан бачардығыныз
гәдәр горхун, гулаг асын,
итаәт един..."
("Тәғабун" сурәси, 16).

едир. Аллахдан горхуб чәкинән бир инсан исә нә гәдәр чәтин вәзијјәтдә олурса-олсун, һеч бир заман Аллаһын разы олмајачағы бир јолу сечмәз. Бир чәтинликлә гаршылашаркән Аллаһа архаланыб, она күвәнәр, чыхыш јолу кәс-тәрмәси үчүн Рәббимизә дуа едәр вә тәвәккүл едәр.

Аллаһ бәндәләрини севән, онлар үчүн көзәллик дилә-јән, онлары бағышлајан, мәрһәмәт едән, онлара јардым едән вә әвәзсиз олараг лүтф едәндир. Мүшрикләр вә ин-

"Аллаһ јолунда хәрчләјин.
Өз әлинизлә өзүнүзү тәһлүкәјә
атмајын, јахшылыг един!
Аллаһ јахшылыг едәнләри сеvir" ("Бә-
гәрә" сурәси, 195).

кар едөнлөр исә Аллаһын рәһмәтиндән узагдырлар. Сонсуз әдаләт саһиби олан Рәббимиз Она сәмими бир үрәклә иман кәтирән саләһ бәндәләрини дүнјада вә ахирәтдә рәһмәти илә мұкафатландырачаг, инкар едөнләри исә чәһәннәм әзабы илә чәзаландырачагдыр.

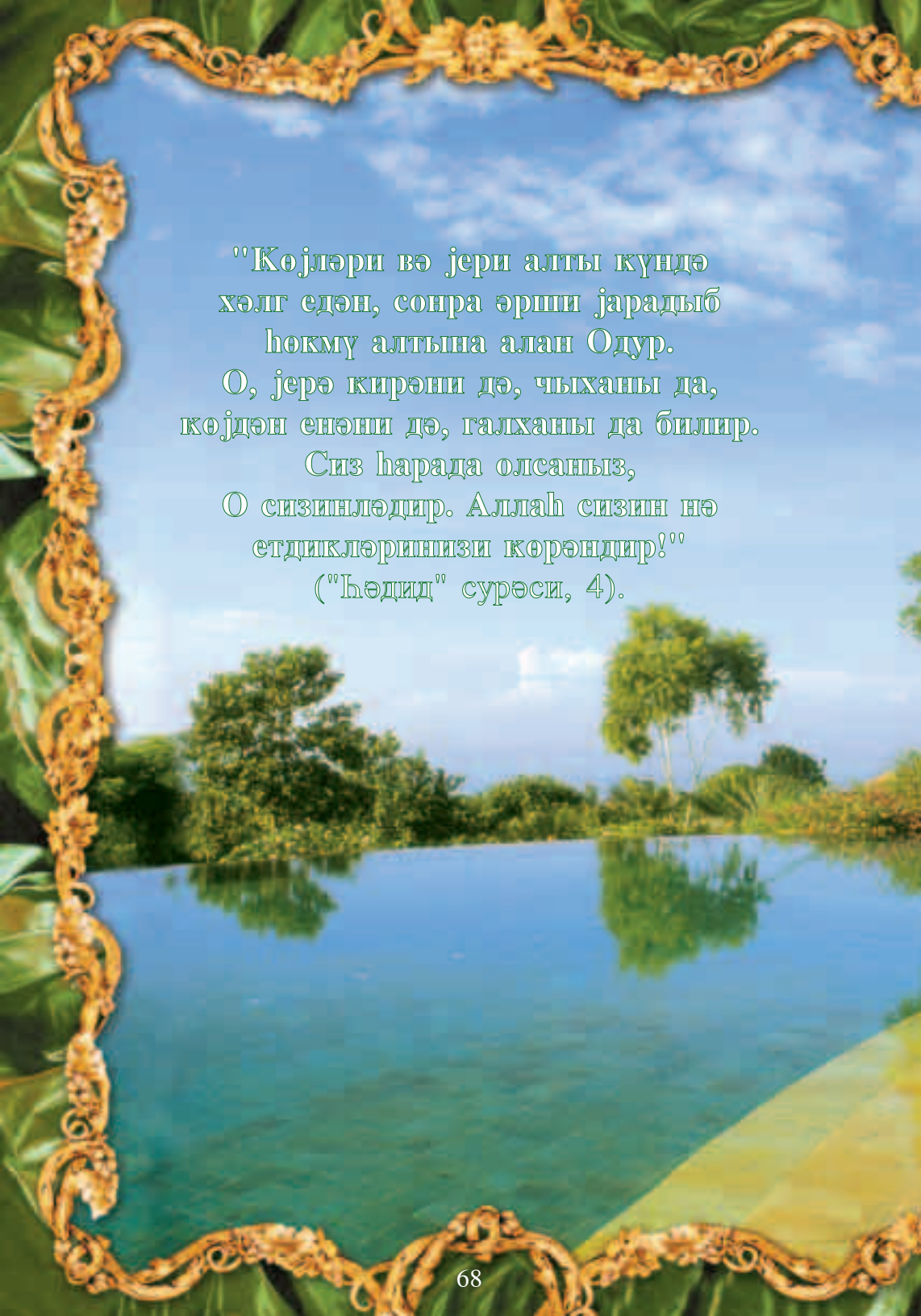
Рәббимизин сонсуз күчүнү вә ахирәтдәки сонсуз әзабы лазымынча дәрк едә билән бир инсан һәјатынын һәр анында, етдији һәр ишдә Аллаһдан ичи титрәјәрәк горхар. Бу горхусуна көрә Рәббимизин разы олмајачағы бир һәрәкәт етмәкдән гәтијјәтлә чәкинәр. Анчаг бир јандан да, Аллаһа сәмими бир севки вә сәдагәтлә бағландығына көрә, Аллаһын онун хәталарыны бағышлајыб төвбәләрини гәбул едәчәјини, Аллаһын ризасыны газанмаг үчүн чидди чәһд кәстәрдијинә көрә ону чәннәтлә мұкафатландырачағыны умар. Гуранда иман кәтирәнләрин бу әхлагы белә билдирилир:

"Рәббиндән көрмәдикләри һалда горханлары исә бағышланма вә бөјүк бир мұкафат көзләјир!" ("Мүлк" сүрәси, 12).

"Еј иман кәтирәнләр! Аллаһдан лазымынча горхун. Јалныз мүсәлман олдугунуз һалда өлүн!" ("Али-Имран" сүрәси, 102).

Аллаһы һәгигәтән севән һәр мөмин Аллаһын әзабындан, Аллаһын разылығыны вә севкисини итирмәкдән мөһкәм горхар вә буна көрә һәјаты боју чох чидди вә сәмијјәтлә чалышар. Аллаһ Гуранда бу әхлагы јашајан мөминләри белә мүждәләјир:

"Мөмин олуб ахирәти истәјән вә онун уғрунда чалышанларын зәһмәти гәбул олунар" ("Исра" сүрәси, 19).

"Көjlәри вә jери алты күндә
хәлг едән, сонра әрши jарадыб
hөкмү алтына алан Одур.

О, jерә кирәни дә, чыханы да,
көjdән енәни дә, галханы да билир.

Сиз һарада олсаныз,
О сизинләдир. Аллаһ сизин нә
етдикләринизи көрәндир!"

("Һәдид" сурәси, 4).

Аллаһы севән
пејғәмбәрләри вә мө-
минләри дә севәр

A decorative golden frame with intricate scrollwork and floral patterns. At the top, a branch of pink flowers with green leaves arches over the text. The background is a light, warm tone.

Иман кәтирәнләр Аллаһа олан күчлү севкиләринә вә сәмими бағлылыгыларына көрә, Аллаһын јаратдығы варлыгылары да чох севәр, бунларын һәр бириндә Аллаһын сифәтләринин тәзаһүрүнү көрәрләр. Гуранын "Сизин һаминиз анчаг Аллаһ, Онун Пејғәмбәри вә иман кәтирәнләрдир. О кәсләр ки, рүкуда едәрәк намазгылыр вә зәкат верирләр" ("Маидә" сурәси, 55) әјәсиндә билдирдији кими, иман кәтирәнләр Аллаһын инсанлара доғру јолу көстәрмәләри үчүн көндәрдији пејғәмбәрләрә вә сәләһ мөминләрә гаршы да дәрин бир севки бәсләјәрләр. Пејғәмбәрләр Аллаһын бүтүн инсанлар үчүн өрнәк етдији, дәрин бир имана саһиб олан, јүксәк әхлаглы кимсәләрдир. Аллаһын **"Һәгигәтән, Аллаһын рәсулу Аллаһа, гијәмәт күнүнә үмид бәсләјәнләр вә Аллаһы чох зикр едәнләр үчүн көзәл нүмунәдир!"** ("Әһзаб" сурәси, 21) әјәсиндә хәбәр вердији кими. Пејғәмбәримиз Һз.Мөһәммәдин (с.ә.в.) һәјатында вә әхлагында иман кәтирәнләр үчүн көзәл өрнәкләр вә һикмәтләр вардыр. Пејғәмбәримизин (с.ә.в.) Аллаһа олан дәрин бағлылығы, тәғвасы, сәбри, меһрибанлығы, ағлы, чәсарәти, тәмизлији, мәрһәмәти, сәдагәти, шөвгү вә бир чох көзәл хүсусијјәти бүтүн мүсәлманлара нүмунә олмаушдур.

Пејғәмбәримиз (с.ә.в.) Аллаһа вә пејғәмбәрләрә гаршы дујулан севкинин әһәмийјәтини бизә белә хатырлатмышдыр:

Рәсулуллаһ бујурур ки: "Уча Аллаһы вә Рәсулуну һәр шејдән чох севмәјәнин иманы сағлам дејилдир". "Иман нәдир?" - дејә сорушудугда: "Аллаһ вә Рәсулунун сәнин үчүн һәр шејдән даһа севимли олмасыдыр" - бујурду. Јенә бујурду ки: "Бәндә Аллаһ вә Рәсулуну өвладларындан, малындан вә бүтүн мәхлугатдан чох севмәсә мөмин олмаз".

"Һз. Әнәсин (р.а.) рәвајәтинә кәрә, Рәсулуллаһ (с.ә.в.) бујурмушдур ки, үч хисләт бир кимсәдә оларса, о кимсә иманын ләززәтини биләр. Биринчиси, Аллаһ вә Рәсулунун о кимсәјә һәр шејдән даһа әзиз вә даһа севимли олмасы. Икинчиси, башгасына мәһәббәтиндә дә Аллаһ ризасы үчүн севмәк. Үчүнчүсү дә күфрә гајытмағыны ода атылачагмыш кими пис көрмәкдир".¹

Аллаһын бүтүн елчиләри вә пејғәмбәрләри Аллаһ гатында сечилмиш, Рәббимизин ризасыны газанмыш јүксәк әхлаглы инсанлардыр. Аллаһ Гуранда пејғәмбәрләрин көзәл әхлагларына даир өрнәкләр вермиш вә онлардан тәрифлә бәһс етмишдир. Пејғәмбәримиз Һз.Мәһәммәд, Һз.Муса, Һз.Иса, Һз.Ибраһим, Һз.Һарун, Һз.Јәһја, Һз.Јунис, Һз.Јәғуб, Һз.Исмајыл, Һз.Сүлејман, Һз.Давуд вә диқәр бүтүн пејғәмбәрләр вә елчиләр, Аллаһа олан сәмиими иманлары, һөрмәт долу горхулары, тәғвалары вә көзәл әхлаглары илә инсанлара өрнәк олмушлар. Гураны рәһбәр тутараг елчиләри бу али хүсусийјәтләри илә таныјан бүтүн мөминләр, онларын әхлагына чата билмәк, онлар кими Аллаһын достлуғуну газана билмәк вә чәннәтдә онларла

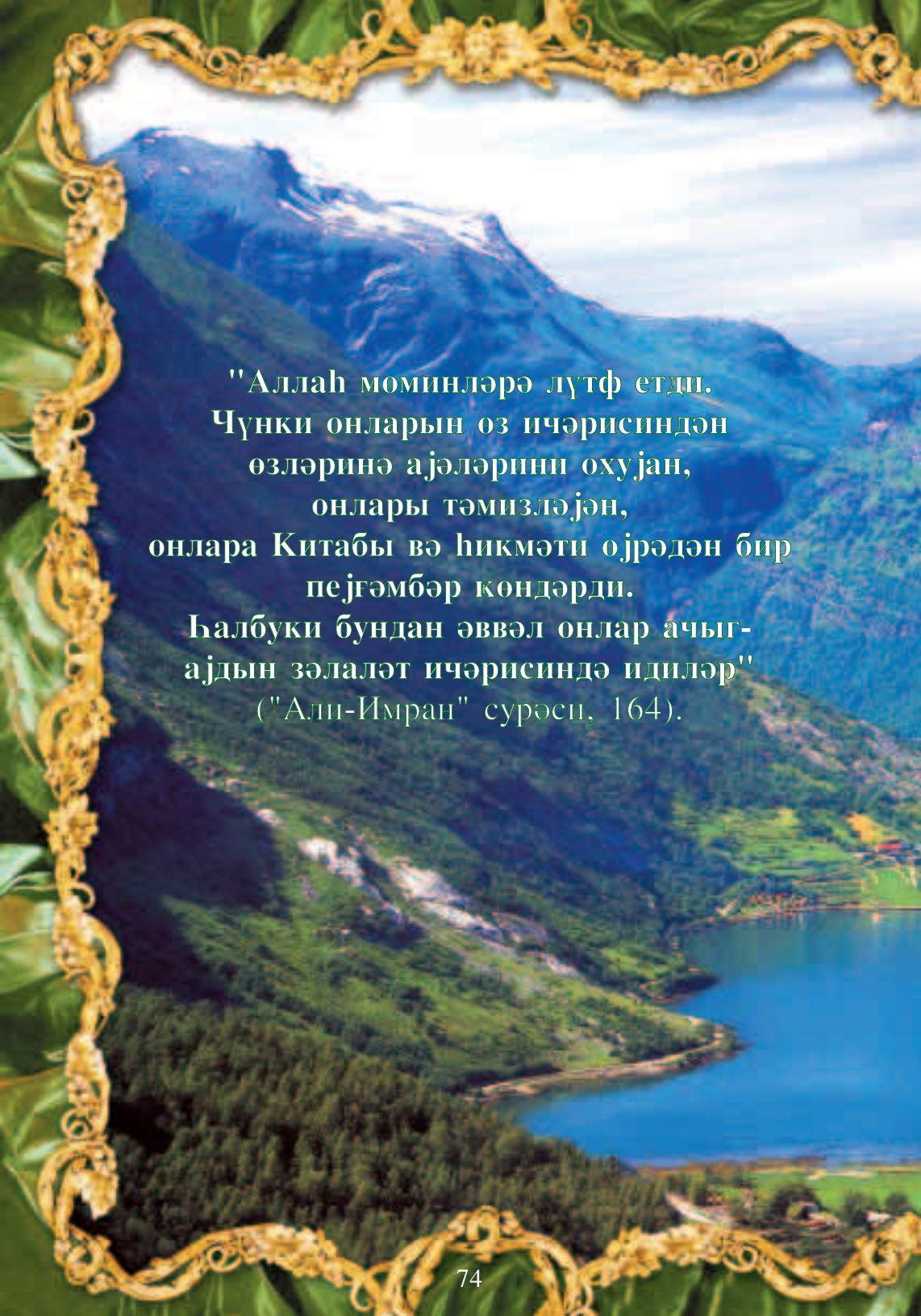
бирликдә ола билмәк үчүн хејир ишләрдә јарышыр вә чидди сәј кәстәрирләр. Мөминләрин пејғәмбәрләрә бәсләдикләри бу дәрин севки онларын севки анлајышларыны да ортаја чыхарыр, иман кәтирәнләрин бир башгасына бәсләдији севки бүтөвлүкдә о инсанын иманындан, көзәл әхлагындан вә тәгвасындан гајнагланыр. Бир инсанын бу хүсусијјәтини билмәк, о адамла һеч көрүшмәсән белә, она гаршы дәрин вә сәмими бир севки јаранмасына сәбәб олар.

Иман кәтирәнләр Аллаһын елчиләрини һеч көрмәсәләр дә, таныш олмасалар да вә јанларына кетмәсәләр дә, онлара гаршы белә бир сәмими севки вә бағылылг һисс едәрләр. Аллаһын онлары бүтүн инананлара бир рәһмәт олагаг көндәрмәси вә бир чох Гуран әјәсиндә онлардан севки вә тәрифлә бәһс етмәси иман кәтирәнләрин елчиләрә олан севкиләрини даһа да артырыр. Иман кәтирәнләр пејғәмбәрләрдән вә елчиләрдән һәр заман һөрмәт, севки вә тәрифлә бәһс едәр, онлары даима өзләриндән өндә вә үстүн тутарлар. Һәр фүрсәт тапанда онларын Аллаһа олан табеликләрини, јахынлыгларыны, севкиләрини, көзәл әхлаг хүсусијјәтләрини бүтүн инсанлара изаһ едир вә онлары да елчиләрин јолуна чағырырлар.

Аллаһ Гуранда иман кәтирәнләрин елчиләрә олан бу севкиләринә диггәт вермиш вә пејғәмбәрләрин мөминләр үчүн өз нәфсләриндән даһа өндә олдуғуну билдирмишдир:

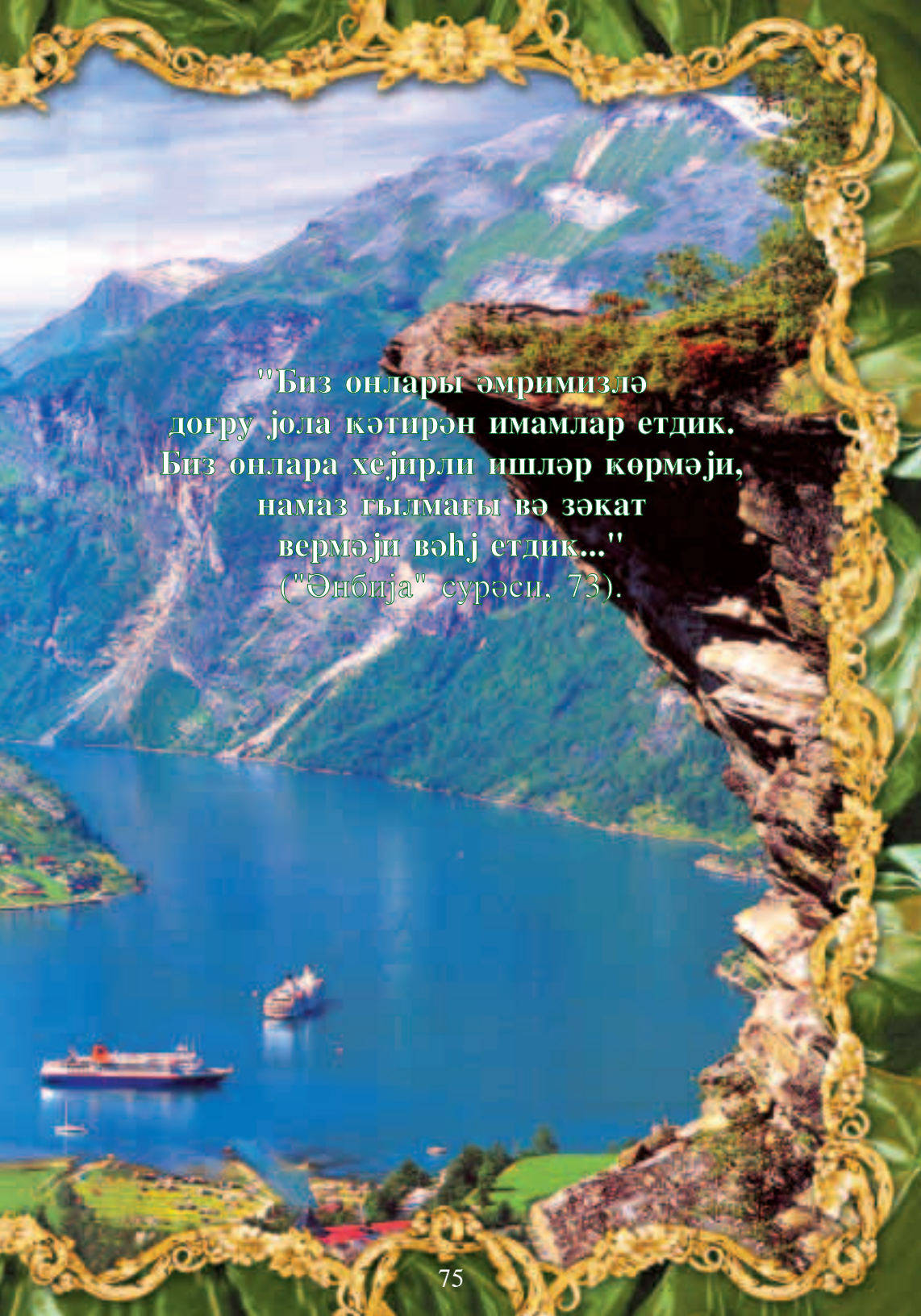
"Пејғәмбәр мөминләрә онларын өзләриндән даһа јахындыр..." ("Әһзаб" сурәси, 6).

Аллаһ Гуранын бир чох әјәсиндә пејғәмбәрләрин көзәл әхлагына вә јүксәк хүсусијјәтләринә јер вермишдир. Пејғәмбәрләрин севки вә тәрифлә саламландығы бу әјәләрдән бәзиләри беләдир:

"Аллаһ мөминләрә лүтф етди.
Чүнки онларын өз ичәрисиндән
өзләринә ајәләрини охујан,
онлары тәмизләјән,
онлара Китабы вә һикмәти ојрәдән бир
пејгәмбәр көндәрди.

Балбуки бундан әввәл онлар ачыг-
ајдын зәләләт ичәрисиндә идиләр"
("Али-Имран" сурәси, 164).

"Биз онлары әмримизлә
доғру јола кәтирән имамлар етдик.
Биз онлара хејирли ишләр көрмәји,
намаз ғылмағы вә зәкат
вермәји вәһј етдик..."
("Әнбија" сурәси, 73).

"Сонраан кэлэнлэр арасында онун үчүн
јахшы ад, көзэл хатирэ гојдуг. Ону белэ
јад едирлэр: "Ибраһимэ салам олсун!"
Бәгигәтән, Биз јахшы әмәл саһибләри-
ни белэ мүкафатландырырыг! Шүбһә-
сиз ки, о Бизим мөмин бәндәләримиздән
иди! Она сәләһләрдән олан Исаһын
пејғәмбәр олачағы илә мүждә вердик.
Биз она вә Исаһа бәрәкәт вердик. Он-
ларын һәр икисинин нәслиндән јахшы
ишләр көрән дә вар, ачыг-ашкар өзүнә
зүлм едән дә!" ("Саффат" сурәси, 108-
113).

"Сонрадан кэләнләр ичәрисиндә онла-
рын һәр икиси үчүн (јахшы ад, көзэл
хатирә) гојдуг. Онлары белэ јад едир-
ләр: "Мусаја вә Һаруна салам олсун!"

Бәгигәтән, Биз јахшы әмәл саһиб-
ләрини белэ мүкафатландыры-
рыг! Шүбһәсиз ки, онларын һәр
икиси Бизим мөмин бәндәлә-
римиздән иди" ("Саффат"
сурәси, 119-122).

"Бәгигәтән, Илјас да пеј-
ғәмбәрләрдәндир... Сонрадан
кэләнләр арасында онун үчүн

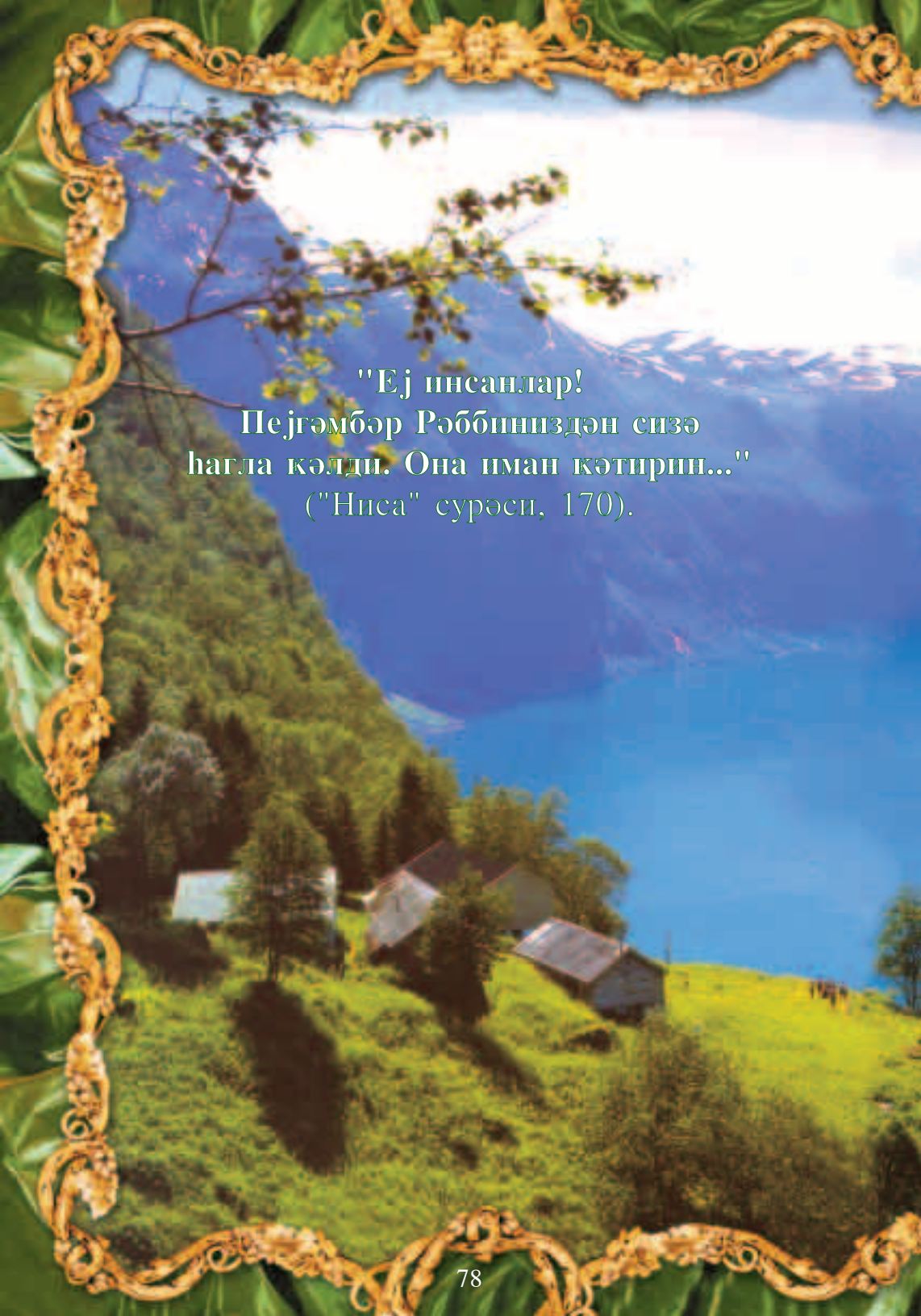
(јахшы ад, көзэл хатирә) гојдуг. Ону белә јад едир-ләр: "Илјасинә (Илјаса) салам олсун! Ҳәгигәтән, Биз јахшы әмәл саһибләрини белә мүкафатландырыгы! Шүбһәсиз ки, о Бизим мөмин бәндәләримиздән иди!" ("Сафفات" сурәси, 123, 129-132).

"Биз Исаһы вә Јәғубу Она әта етдик. Онларын һәр бирини һидајәтә чатдырдыг. Бундан әввәл Нуһу вә онун нәслиндән олан Давуду, Сүлејманы, Әјјубу, Јусифи, Мусаны вә Һаруну да һидајәтә говушдурмушдуг. Биз јахшы иш көрәнләри белә мүкафатландырыгы. Зәкәријјаны, Јәһјаны, Исаны, Илјасы да һидајәтә чатдырдыг. Онларын һамысы әмәлисаләһләрдән иди. Биз һәмчинин Исмаили, Әлјәсәи, Јуниси вә Луту да һидајәтә говушдурдуг вә онлары аләмләрдән үстүн тутдуг. Биз онларын аталарындан, нәсилләриндән вә гардашларындан да бир гисмини һидајәтә чатдырдыг, онлары сечдик вә дүз јола јөнәлтдик" ("Әнам" сурәси, 84-87).

Аллаһ Гуранда пејғәмбәрләримизи белә саламлајыр:

"Пејғәмбәрләрә салам олсун! Аләмләрин Рәбби олан Аллаһа һәмд олсун!" ("Сафفات" сурәси, 181-182).

Пејғәмбәрләр Аллаһын ән севдији, Өзүнә ән јахын дост етдији, ән саләһ мөминләрдәндир. Аллаһын ән севдикләри, мөминләрин дә ән севдикләридир. Буна көрә дә мөминләр дә пејғәмбәрләримизә олан севкиләрини, онлары Аллаһын Гуранда саламладыгы кими, севки илә тәрифләјәрәк вә анараг көстәрмәли, онларын јолуна вә әхлагларына там олага ујмаг үчүн чалышмалыдырлар.

"Еј инсанлар!
Пејгәмбәр Рәббиниздән сизә
һагла кәлди. Она иман кәтирин..."
("Ниса" сурәси, 170).

“Иман кәтириб јахшы ишләр
көрәнләри зүлмәтдән нура чыхартмаг
үчүн Аллаһын ачыг-ашкар
ажәләрини сизә охујан бир пејгәмбәр
көндәрмишдир...”
("Талаг" сурәси, 11).

Аллаһы севән Аллаһын досту олан мөминләри дә севәр

Аллаһын севдикләри, мөминләрин дә севдијидир; Аллаһа дост олан, мөминләрә дә достдур; Аллаһ кимдән разыдырса, мөминләр дә ондар разыдыр; Аллаһы севән, Аллаһын севдији бәндәләри дә севәр. Аллаһ јолунда олан сәләх мөминләр, Аллаһын ән севдији бәндәләриндәндир. Буна көрә дә мөминләр бир-бирини чох севәрләр вә бир-биринә чох бағланарлар. Гуранын бир чох әјәсиндә мөминләрин бир-биринә олан севкиләриндән, бағлылыгларындан, мәрһәмәтләриндән бәһс едилир. Бу әјәләрдән бәзиләри беләдир:

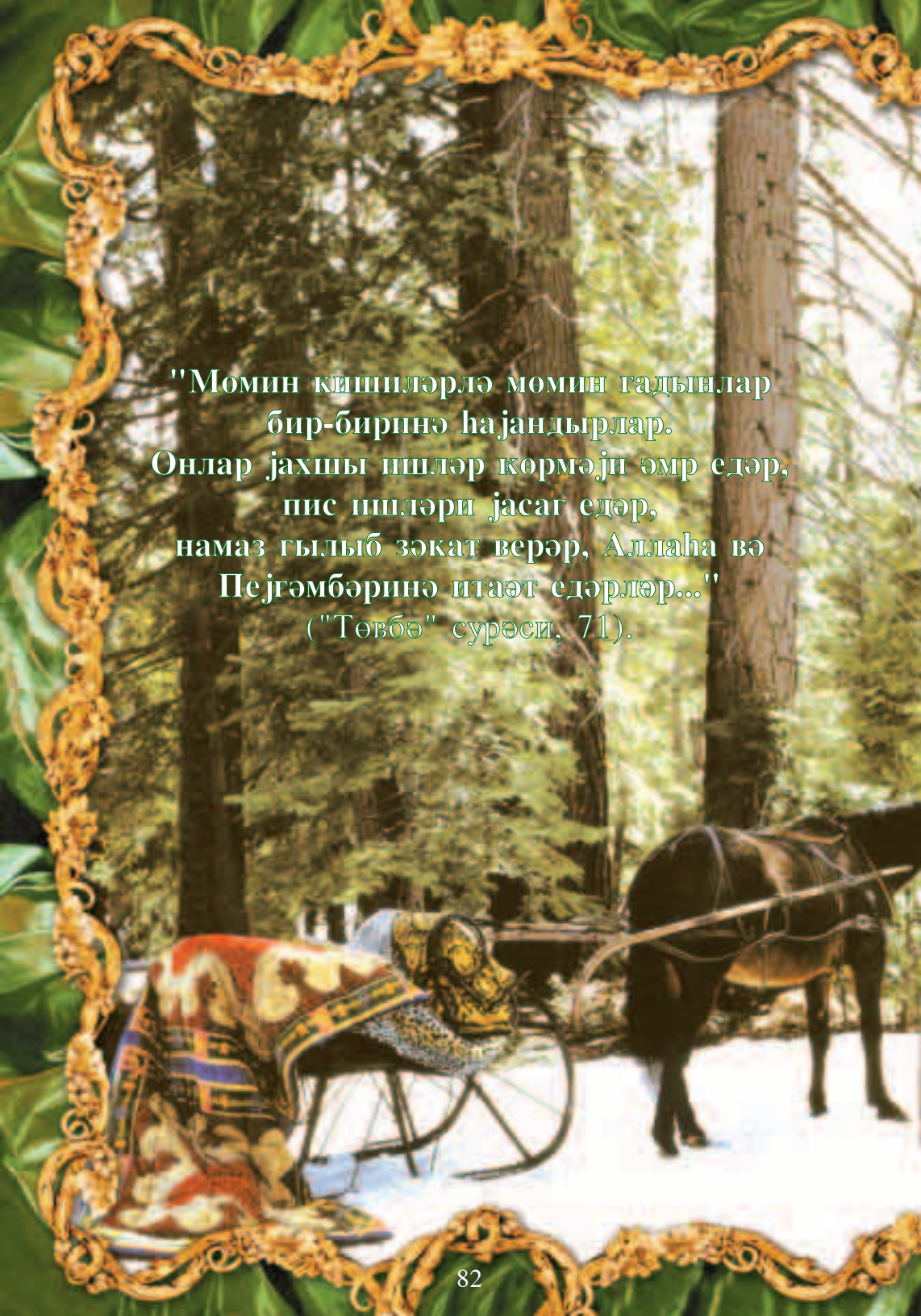
"Сәһәр-ахшам Рәббинин ризасыны диләјәрәк Она ибадәт едәнләрлә бирликдә өзүнү сәбрили апар. Фани дүнјанын бәр-бәзәјини арзу едиб нәзәрләрини онлардан чевирмә. Гәлбини Бизи хатырламагдан гафил етдијимиз, нәфсинин истәкләринә ујан вә ишиндә ифрата варан бир кимсәјә итаәт етмә!" ("Кәһф" сурәси, 28).

"Шүбһәсиз ки, Аллаһ Өз јолунда мөһкәм дивар кими сәф чәкиб дөјүшәнләри севәр!" ("Саф" сурәси, 4).

"Ғамыңыз бир јердә Аллаһын ипиндән јапышын, бир-бириниздән ајрылмајын! Аллаһын сизә вердији немәтини хатырлајын ки, сиз бир-биринизә дүшмән икән О сизин гәлбәринизи бирләшдирди вә Онун немәти сәјәсиндә бир-биринизлә гардаш олдуруз. Сиз оддан олан бир учурумун кәнарында икән О сизи орадан хилас етди. Аллаһ Өз әјәләрини сизин үчүн бу шәкилдә ајдынлашдырыр ки, һагг јола јөнәлмиш оласыңыз!" ("Али-Имран" сурәси, 103).

"...Аллаһ онлардан, онлар да
Аллаһдан разыдырлар.
Онлар Аллаһын фиргәсидирләр..."
("Мучадәлә" сурәси, 22).

"Мөмин кишиләрлә мөмин гадынлар
бир-биринә һајандырлар.
Онлар јахшы ишләр көрмәји әмр едәр,
пис ишләри јасаг едәр,
намаз гылыб зәкат верәр, Аллаһа вә
Пејгәмбәринә итаәт едәрләр..."
(“Төвбә” сурәси, 71).

"Иман кәтириб һичрәт едәнләр,
Аллаһ јолунда маллары вә чанлары илә
чиһад едәнләр вә сығыначаг вериб кө-
мәк көстәрмәк истәјәнләр - мәһз онлар
бир-биринә достдурлар..."
("Әнфал" сурәси, 72).

Пејгәмбәримизин
севкини төвсијә едән
сөzlәри

Микдам Ибн Мадид-
риб (р.а.) белә билди-

рир:

"Рәсулуллаһ (с.ә.в.) бујурду ки: Бириниз гардашынын (Аллаһ ризасы үчүн) әхлагыны севирсә, буну она сөјләсин".²

Ата әл-Хорасани билдирир: "Рәсулуллаһ (с.ә.в.) бујурду ки: "Әллә көрүшүн ки, гәлбләрдәки кин кетсин, һәдијјә алыб-верин ки, бир-биринизә севки доғсун вә арадакы дүшмәнчилик битсин"".³

"Һәдијјәләшин, бир-биринизи севин, "Бир-биринизә јемәк пајы верин. Бу, рузиниздә кенишлик һасил едәр"".⁴

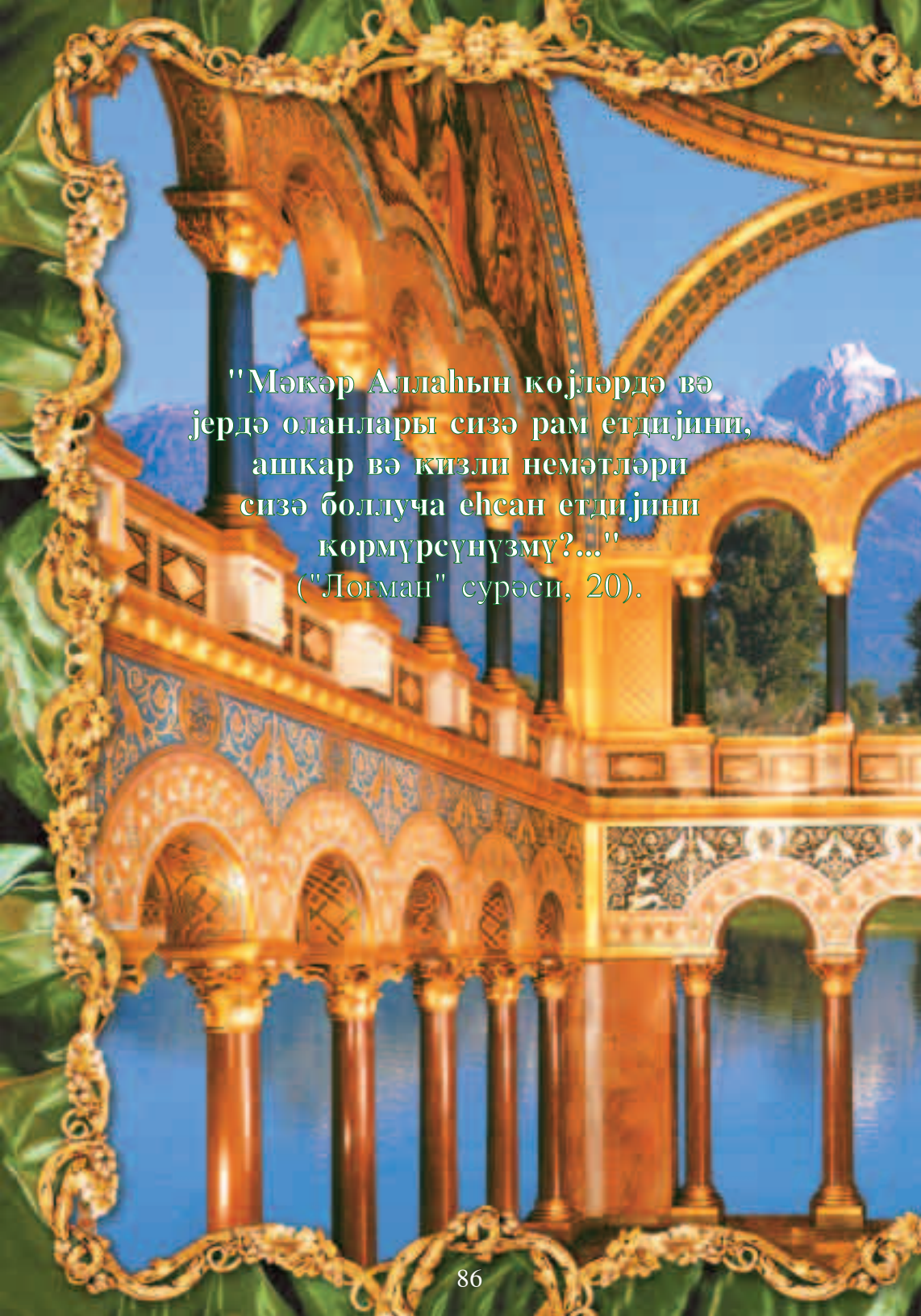
"Аллаһын јанында ән севимлиниз достлуг гуран вә онунла достлуг гуруланларыныздыр. Аллаһ јанында ән севимсизлииниз дә тәгиб едәнләр, достлар арасыны ачанлардыр".⁵

"Ики гардаш (ици дост) ики әл кимидир. Бири о бирини јујар".⁶

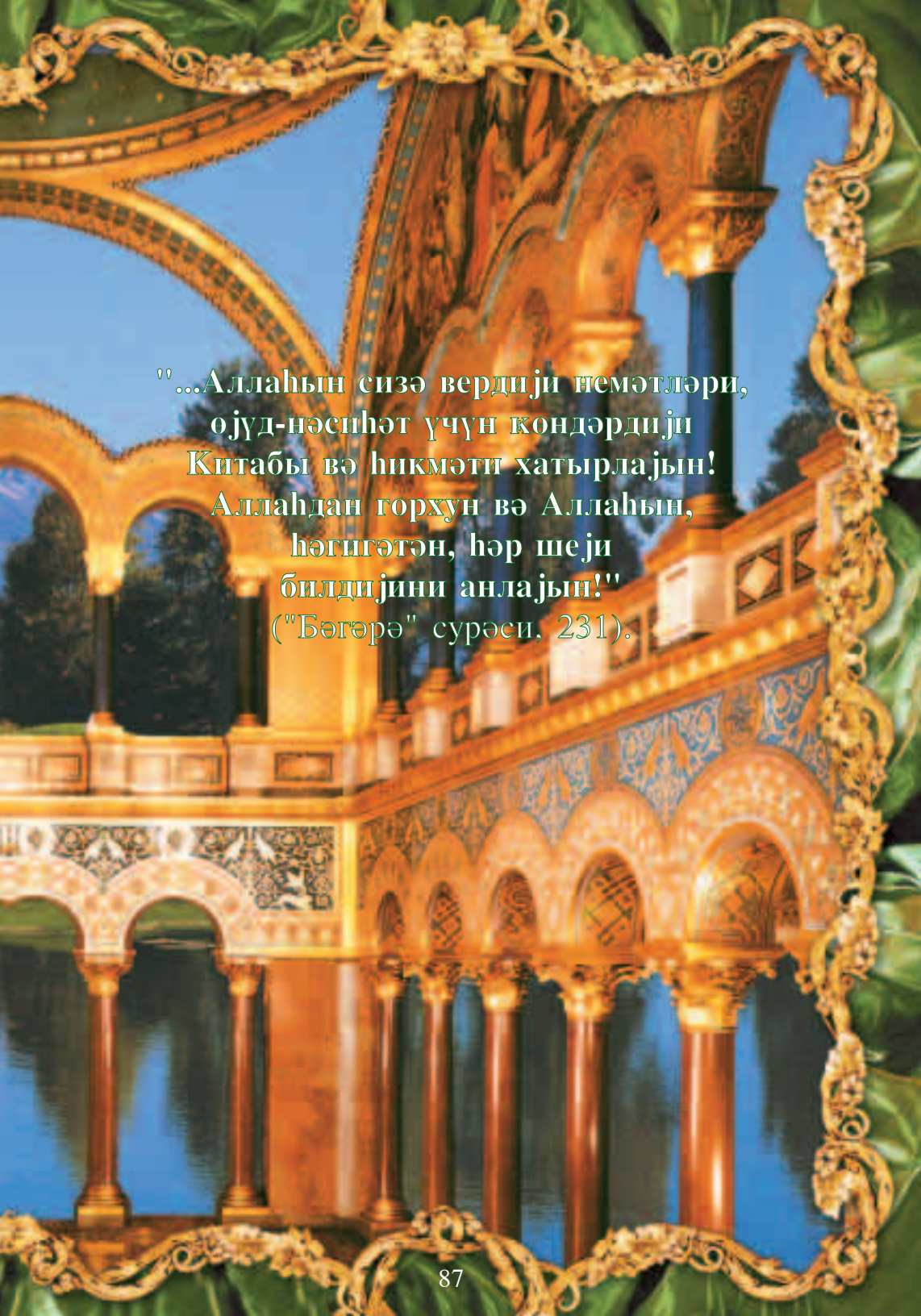
"Бир-биринизә үз чевирмәјин! Бир-биринизә кин сахламајын! Бир-биринизлә достлуғунузу кәсмәјин! Еј Аллаһын бәндәләри, гардаш олун!!!".⁷

"Сизә вердији немәтләрдән өтрү Аллаһы севин, мәни дә Аллаһ мәни севдији үчүн севин".⁸

"Аллаһ ризасы үчүн тәвазәкар оланы Аллаһ учалдар. Тәкәббүрлү оланы Аллаһ алчалдар. Аллаһы чох ананы Аллаһ севәр".⁹

"Мәкәр Аллаһын көјләрдә вә
јердә оланлары сизә рам етдијини,
ашкар вә кизли немәтләри
сизә боллуча еһсан етдијини
кормүрсүнүзмү?..."
("Лоғман" сурәси, 20).

"...Аллаһын сизә вердији немәтләри,
ојуд-нәсиһәт үчүн көндәрдији
Китабы вә һикмәти хатырлајын!
Аллаһдан горхун вә Аллаһын,
һәгигәтән, һәр шеји
билдијини анлајын!"
("Бөгәрә" сурәси, 231).

The image features a central landscape scene framed by an ornate, golden, floral-patterned border. The scene depicts a wooden bridge with a railing crossing a river with white water rapids. In the background, there are green mountains, a blue sky with white clouds, and a snow-capped peak. The overall composition is vibrant and scenic.

Аллаһ ризасы
үчүн севмәк

Дүңја һәјатын-
дакы јеканә мөгсәдләри
Аллаһын ризасыны, рәһмәтини вә
чәннәтини газанмаг олан вә Аллаһа үрөк-
дән тәслим олан мөминләр бүтүн һәјатларыны
Аллаһ үчүн јашајарлар. Гуранын "Де: "Мәним
намазым да, ибадәтим дә, һәјатым вә өлүмүм дә
аләмләрин Рәбби Аллаһ үчүндүр!" (Әнам сурәси,
162) әјәсилә билдирилидији кими, көрдүкләри һәр ишдә,
көстәрдикләри һәр давраһышда Аллаһын ризасыны газан-
мағы һәдәфә аларлар. Аллаһын ризасыны вә разылығыны га-
занмаг үчүн саһиб олдуглары һәр шеји сәрф едән мөминләрин
севкиләри дә јенә анчаг Аллаһ үчүндүр. Аллаһы бүтүн сифәт-
ләри илә таныјан, Онун күчүнә вә бөјүклүјүнә һәр ан шаһид
олан, Рәббимизин рәһмәтини, севкисини вә шәфғәтини бүтүн
һәјаты бојунча һәр ан һисс едән бир мөминин Аллаһ севкиси
һеч бир севки илә мүгајисә едилмәјәчәк гәдәр күчлүдүр.
Аллаһ "Бәгәрә" сурәсиндә мөминләрин Она олан күчлү сев-
киләри илә мүшрикләрин јалһыз севки анлајышлары арасын-
дакы фәрги белә билдирилир:

**"Инсанларын ичәрисиндә Аллаһдан гејриләрини
шәрик гошуб, онлары Аллаһы севән кими севәнләр
дә вардыр. Һалбуки иман кәтирәнләрин Аллаһа
мәһәббәти даһа гүввәтлидир..." ("Бәгәрә" су-
рәси, 165).**

Ајәдә билдирилдији кими, инсанлардан
бир гисми Аллаһа шәрик гошур вә ди-
кәр варлыгылары Аллаһы севән
кими севирләр (Аллаһ
бунлардан

"О Аллах ки, көјләрин вә
жерин һөкмү Онундур.

О һеч бир овлад
көтүрмәмишдир; мүлкүндә
һеч бир шәрики јохдур.

О, һәр шеји јаратмыш
вә ону тәгдир етмишдир"

("Фурган" сурәси, 2).

узагдыр). Мөминләр исә һеч бир инсанын, маддәнин вә ја чанлынын һәгигәтдә өзүнә мәхсус бир күчү вә ја көзәллији олмадығыны билірләр. Бунларын һамысыны, малик олдуглары бүтүн хүсусијјәтләрлә бирликдә јохдан јарадан аңчаг Аллаһдыр. Һеч бир чанлы өз көзәллијини планлашдырыб мејдана кәтирә билмәз. Бир инсанын үзүндәки көзәллији вә ја бир һејванын севимли олмасыны мүәјјән бир өмүрлә јарадан вә әчәлләри кәләндә һамысыны јох едән Аллаһдыр; һәр көзәллик јалныз Аллаһын һакимијјәтиндәдир. Бах, буна кәрә дә мөмин гаршылашдығы бүтүн көзәлликләри, инсанлары, һејванлары, тәбиәти Аллаһын јаратдығыны билдији үчүн севәр. Долајысы илә әсл севкиси бүтүн бу көзәлликләри она верән вә һәр шејин саһиби олан Аллаһа јөнәлмәлидир.

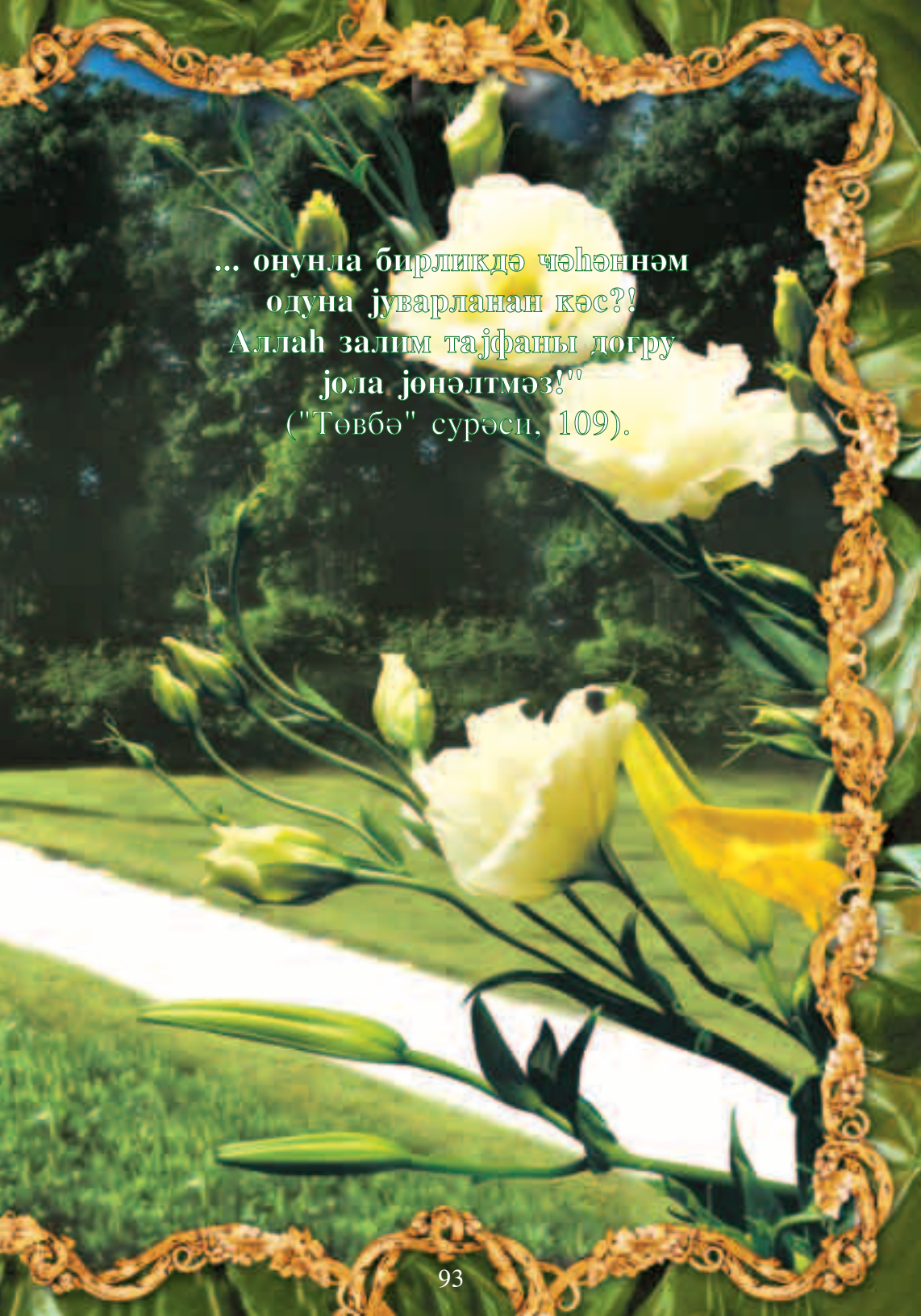
Пејғәмбәримиз (с.ә.в.) мөминләрә бир-бирләринә гаршы бәсләдикләри севкинин Аллаһ ризасы үчүн олмасы вачиблијини хатырлатмышдыр:

Һз.Әбу Зәһр (р.а.) билдирир: "Рәсулуллаһ (с.ә.в.) бујурду ки: "Әмәлләрин ән фәзиләтлисид Аллаһ ризасы үчүн севмәк, Аллаһ ризасы үчүн кин бәсләмәкдир"". ¹⁰

"Иман бағларынын ән сағламы Аллаһ ризасы үчүн достлуг, Аллаһ ризасы үчүн дүшмәнчилик, Аллаһ ризасы үчүн севки, Аллаһ ризасы үчүн нифрәтдир". ¹¹

"Елә исә бинасыны
Аллаһ горхусу вә ризасы
үзәриндә гуран кәс даһа јахшыдыр, јох-
са учулмагда олан бир
јерин кәнарынца гуруб...

... онунла бирликдә чәһәннәм
одуна јуварланан кәс?!
Аллаһ залим тајфаны доғру
јола јөнәлтмәз!^{vv}
("Товбә" сурәси, 109).

Аллаһа шәриқ гошан бир кимсә исә бир инсанын көзәллијини тәрифләјәркән, бу көзәллијин о адама мөхсус олдугуну саныр. Бу, рәсм сәрқисини кезән вә бәјәндији бир таблонун көзәллијинин о таблоја аид олдугуну санараг, о таблону тәриф едән инсанын вәзијјәтинә бәнзәјир. Лакин әслиндә тәриф таблону чәкән рәссам үчүн олмалыдыр. Буна көрә дә бир инсан бәјәндији бир көзәлликлә гаршылашаркән, хошуна кәлән бир сәс ешидәркән, бир јемәкдән зөвг аларкән, о ан бу көзәлликләри јарадан Рәббимизи дүшүнмәли, сев-

кисини, разылыгыны вә шүкрүнү Она јөнәлтмәлидир. Аллаһа шәрик гошмадан иман кәтирәнләр саһиб олдуғлары һәр шејә көрә Аллаһа борчлу олдуғларыны билдикләри үчүн Аллаһа чох күчлү бир севки илә бағланырлар.

Аллаһ Гуранда Һз.Ибраһимин мүшрик олан гөвмүнә белә дедији билдирилир:

"Ибраһим онлара деди: "Сизин Аллаһы гојуб бүтләри танры гәбул етмәжиниз јалныз дүнјада (доланыб кечинмәк хатиринә) аранызда олан достлуға көрәдир. Сонра да гијамәт күнү бир-биринизи инкар едәчәк, бир-биринизә ләнәт охујачагсыныз. Мәскәниниз чәһәннәм оду олачаг, өзүнүзә дә көмәк едән кимсәләр тапылмајачагдыр!" ("Әнкәбут" сурәси, 25).

Ајәдә билдирилдији кими, Аллаһа шәрик гошанларын дүнја һәјатында бир-биринә гаршы олан бағлылығлары ахирәтдә бөјүк бир нифрәтә чевриләчәкдир. Бунун сәбәби Аллаһы унудараг бир-бирини һәјатларынын ән бөјүк мөгсәди һесаб етмәләридир. Аллаһ бунун әвезиндә бу инсанларын ширк ичиндәки севки вә бағлылығларыны ахирәтдә сонсуза гәдәр давам едән кин вә нифрәтә чевирир.

Гуранда, дүнја һәјатына аид олан амилләри вә ја инсанларын севкисини газанмағы Аллаһын разылыгындан даһа вачиб һесаб едән инсанлара белә хәбәрдарлыг едиллир:

"Де: "Әкәр аталарыныз, оғуллерыныз, гардашларыныз, өврәтләриниз, гәбиләниз (гоһумларыныз), газандыгыныз маллар, касад олмасындан горхдуғунуз тичарәт, хошунуза кәлән мәскәнләр сизә Аллаһдан, Оун Пејғәмбәриндән вә Аллаһ јолунда чиһаддан даһа әзиздирсә, Аллаһын әмри кәлинчәјә гәдәр көзләјин. Аллаһ фасигләри доғру јола јөнәлтмәз!" ("Төвбә" сурәси, 24).

Иман кәтирәнләр дүнја һәјатынын бүтүн бу бәзәкләринин Аллаһа аид олдуғуну биллир вә бунлары анчаг Аллаһын тәзаһүрләри олараг севәрләр. Мәсәлән, мөминләрдә Аллаһын бәјәндији көзәл әхлаг тәзаһүр етдији үчүн

ән чох севки, јахынлыг вә достлуғу мөминләрә гаршы һисс едирләр. Бу севки сој, ирг кими јахынлығлара вә ја һәр һансы бир мәнфәәтә әсасланмыр. Пулун, мөвгенин, мөдәнијјәтин вә ја мадди дәрләрдин дә һеч бир әһәмийјәти јохдур. Аллаһ мөминләр арасындакы бу севкини Гуранда белә билдирир:

"Онлардан әввәл јурд салмыш вә иман кәтирмиш кимсәләр өз јанларына мүнәчирәт едәнләри севәр, онлара верилән гәнимәтә көрә үрәкләриндә һәсәд дүјмәз, өзләри еһтијач ичиндә олсалар белә, онлары өзләриндән үстүн тутарлар. Нәфсинин хәсислијиндән горунуб сахланылан кимсәләр - мәнз онлар ницат тапыб сәадәтә говушанлардыр!" ("Һәшр" сурәси, 9).

Ајәдә билдирилдији кими, мөминләр иман кәтирән һәр кәси өз гардашлары кими гәбул едәрләр. Башга бир мөминин јахшылығыны, раһатлығыны тәмин етмәк үчүн һеч бир фәдакарлығдан чәкинмәзләр. Мөминләрин бу севки анлајышы исә анчаг иманын вә Гуран әхлагынын јашанмасы илә газаныла биләр.

Пејғәмбәримиз (с.ә.в.) севкинин әһәмийјәтини вә һәғиғи севкини јашајан мөминләрин үстүнлүкләрини бир һәдисиндә белә билдирмишдир:

Һз.Өмәр (р.а.) билдирир: "Рәсулуллаһ (с.ә.в.) бујурду ки: "Аллаһын гулары арасында бир груп вар ки, онлар нә пејғәмбәрләрдин, нә дә шәһидләрдин. Үстәлик гијамәт күнү Аллаһ јанындакы дәрәчәләрин учалығына көрә пејғәмбәрләр дә, шәһидләр дә онлара гиптә едәрләр".

Орада оланлар сорушдулар:

"Еј Аллаһын Рәсулу! Онлар кимдир, бизә хәбәр вер!"

"Онлар араларында нә ган бағлылығы, нә дә бир-бирләринә бағышладығлары бир мал олмадығы һалда, Аллаһын руһу (Гуран) адына бир-бирләрини севәнләрдин. Аллаһа анд олсун ки, онларын үзләри мүтләг нурдур. Онлар бир нур үзәриндәдиләр. Халг горхаркән,

онлар горхмазлар. Инсанлар инчијөркән, онлар инчимәзләр".¹²

Севки кими бөјүк бир немәти мөминләрә бәхш едән исә Рәббимиз олан Аллаһдыр. Аллаһ Һз.Јәһјаја Өз гатындан бир севки һәссаслығыны вердијини белә билдирир:

"(Јәһја дунјаја кәлдикдән сонра она дедик:) "Еј Јәһја! Китабдан бәрк јапыш! Биз ушаг икән она һикмәт вердик. Биз һәм дә она Өз дәрқаһымыздан бир мәрһәмәт вә паклыг бәхш етдик. О, мүттәги иди" ("Мәрјәм" сурәси, 12-13).

Башга бир ајәдә исә Аллаһ имана кәлиб саләһ әмәлләр көрәнләрә Өз гатындан бир сев-

"Ким јахшы әмәл
саһибни олуб өзүнү
Аллаһа тәслим едәрсә, о артыг...

ки бэхш едөчөјини хэбэр вермишдир:

"Һэгигэтэн, иман кәтириб јахшы ишләр көрәнләр үчүн Рәһман бир севки јарадачаг" ("Мәрјәм" сурәси, 96).

Бурада чох өнәмли бир мөвзунун үзәриндә дајанмаг лазым кәлир. Аллаһын ризасына көрә севән бир инсан, ән көзәл әхлаглы, Аллаһа даһа бағлы, ән чох тәғвалы олан кимсәни һәр кәсдән чох сеvir. Бу сәбәблә Пејгәмбәримиз (с.ә.в.) бүтүн мөминләр үчүн ән севимли, ән јахын достдур.

**...ән мөһкәм ипдән
јапышмыш олтур.**

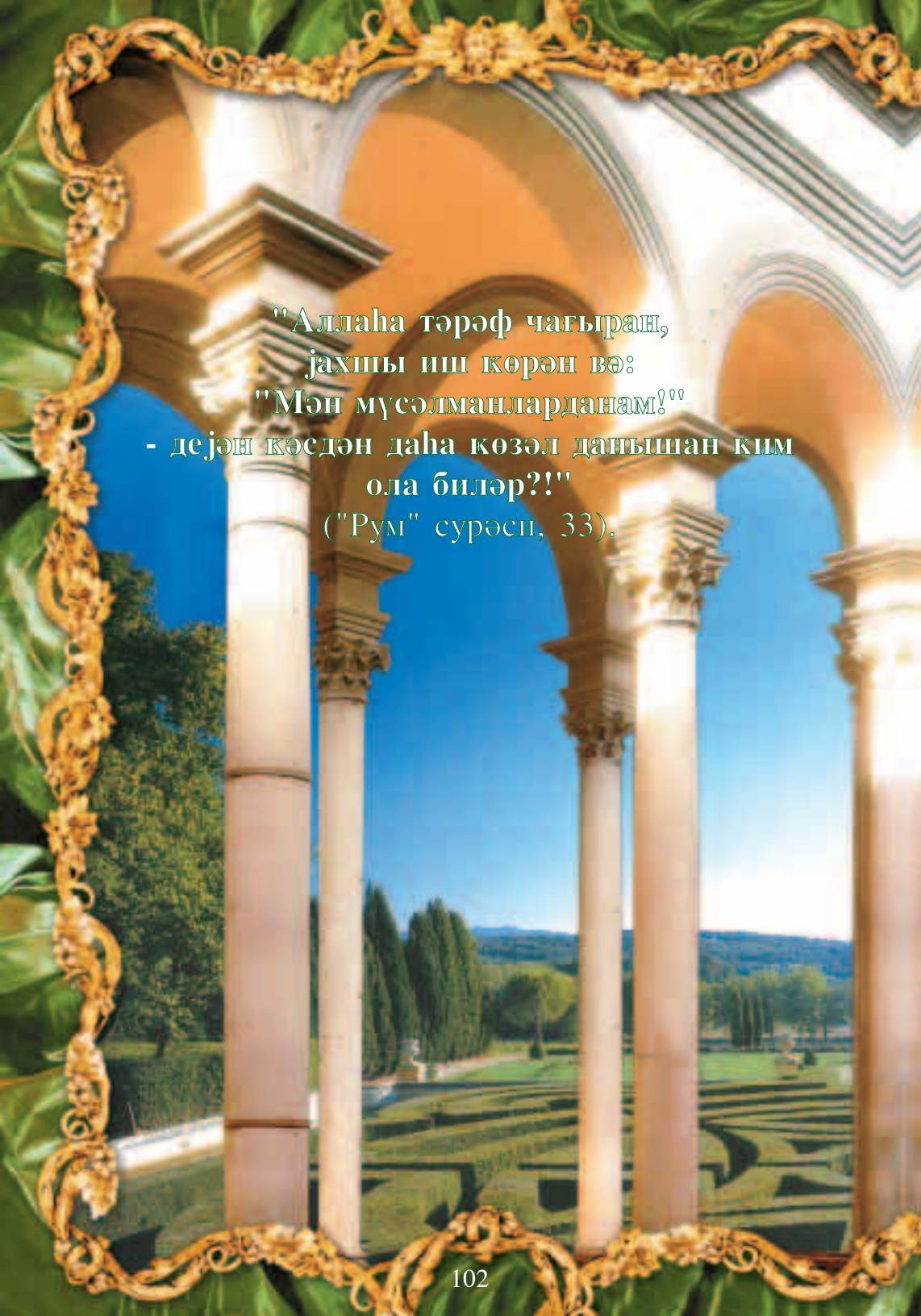
**Бүтүн ишләрин ахыры
Аллаһа кәлиб чыхачагдыр!"
("Лоғман" сурәси, 22).**

Һәгиги севки Гуран әхлагы илә бирликдә јашанар

Аллаһа көнүлдән бағланан вә Аллаһы чох севән бир инсан Онун јаратдығы бүтүн көзәлликләрә гаршы гәлбиндә бир севки һисс едәр; бир чичәк, кәпәнәк, гуш, пишик вә ја көзәл бир мәнзәрә белә бир инсанын ичиндә бөјүк бир һәјәчан ојадар. Ејни шәкилдә көзәл хасијјәтли, көзәл сифәтли бир инсан да үрәкдә сәмими бир һејранлыг доғурур. Чүнки инсанын бүтүн бу көрдүкләри Аллаһын тәзаһүрләридир. Аллаһа олан сәмими севки, Онун сонсуз көзәллијинин, сәнәтинин, ағлынын вә күчүнүн тәзаһүр етдији һәр шејә гаршы инсан руһунда тәбии бир севки вә мәһәббәт мејдана кәтирир. Бу сәбәблә Аллаһа үрәкдән бағланан инсанлар һәгиги севкини јашаја билән јеканә адамлардыр.

Гуран әхлагы исә һәгиги севкинин тәмәлини әмәлә кәтирир. Бир нәфәри әхлагы илә, инсанлығы илә вә малик олдуғу бүтүн хүсусијјәтләри илә дәрин бир севки илә севмәк анчаг инсанын Гурана итаәт етмәси илә мүмкүн олур. Чүнки Гурана итаәт едән бир инсан Аллаһын бәјәндији әхлагы јашамагла, бир чох севиләчәк көзәл хүсусијјәт газанмыш олур. Аллаһын **"Аллаһ доғру јолда оланларын доғрулуғуну артырар. Әбәди галан јахшы ишләр исә Рәббинин јанында саваб етибарилә даһа хејирли, нәтичә етибарилә даһа јахшыдыр!"** ("Мәрјәм" сурәси, 76) һөкмүнү биләрәк бүтүн бу көзәл әхлаг хүсусијјәтләриндә бир өмүр бојунча сәбр вә гәрарлылыг көстәрир; вәфа, сәдагәт, һөрмәт, севки, тәвазәкарлыг, фәдакарлыг, дүрүстлүк, мәрһәмәт, мүлајимлик, чәсарәт, гәрарлы олмак кими хүсусијјәтләр анчаг Аллаһ горхусунун вә Гуран әхлагынын јашанмасы илә әбәдилик газана биләр. Бу әбәдилик мөминин севкидә дә бир өмүр бојунча сәбирли вә гәрарлы олмасыны тәмин едәр. Севкинин тәмәли иман

"Батилдөн һагга тапынараг
үзүнү Аллаһыи фитри оларат
инсанлара вердији
динә тәрәф тут.."
("Рум" сурәси, 30).

"Аллаһа тәрәф чағыран,
јахшы иш көрән вә:
"Мән мүсәлманларданам!"
- дејән кәсдән даһа көзәл данышан ким
ола биләр?!"
("Рум" сурәси, 33).

“Инсанларын еләси дә вардыр ки,
Аллаһын разылығыны газанмаг јолунда
өз чаныны фәда едәр.
Аллаһ Өз бәндәләринә гаршы
чох меһрибандыр!”
("Бәгәрә" сурәси, 207).

Аллаһ горхусу вә Гуран әхлагына әсасландығы вә Аллаһ ризасы үчүн севдијинә көрә мөминин севкиси чох күчлү вә дәрин олур. Иман едәнләрә јашадығы достлуғун ахирәтдә сонсуза гәдәр давам едәчәјини билмәси дә севкини күчлү вә даими едән башга бир сәбәбдир.

Гурана итаәт едән бир инсанын јашадығы бу јүксәк әхлаг ону һәм Аллаһ јанында, һәм дә мөминләрин көзүндә чох дәјәрли бир варлыға чевирәр. Гурана табе олан, тәгва саһиби олан бир мөминин һәр шејдән өнчә Аллаһын севкисини вә ризасыны газаначағыны умар. Аллаһ севдији бәндәсини диқәр мөминләрә дә севдирир, она бир нур, көзәллик верир вә инсанларын гәлбләрини исиндирән хүсусијјәтләр газандырыр.

"...Дә: "Аллаһын һидәјәти доғру јолдур. Бизә аләмләрин Рәббинә тәслим олмаг әмр едилминшдир" ("Әнам" сурәси, 71).

Гуран әхлагыны жашамајан инсанларын јанлыш севки анлајышы

Гуран әхлагындан узаг олан бир һәјат јашајан инсанлар, бир чох мөвзуда олдуғу кими, севки мөвзусунда да јанлыш бир анлајыша маликдирләр. Бу кимсәләр һәр нә гәдәр өз араларында севкини вә һөрмәти јашадығларыны дүшүнсәләр дә, әслиндә бунлар јанлыш тәмәлләр үзәриндә гурулмуш олан әлагәләрдир.

Ашағыда Гуран әхлагыны жашамајан инсанларын бәзиләринин севкиләрини әсасландырдығлары дәјәрләр арашдырылыр.

"Кафирләр Мәни гөјүб гулларымы
өзләринә дост едәчәкләриними куман
едирләр? Биз чәһәннәми кафирләр үчүн
мәнзил һазырламышыг!"
("Кәһф" сурәси, 102).

Гадын илэ киши арасындакы ширкә әсасланан севки

Ширкә әсасланан севкинин нүмунәләри гадын илэ киши арасындакы мүнәсибәтләрдә тез-тез көрүнүр. Бәзи инсанлар Аллаһа бәсләнилмәси вачиб олан севкини вә бағлылығы һеч бир шејә күчү чатмајан ачиз варлыглары јөнәлдирләр. Бәзән бир инсаны һәјатларынын әсл мәнәси һесап едир, һәр ан һәр јердә онун адыны аныр, ону учалдыр вә онун севкисини газанмаға чалышырлар. Сәһәр јухудан ојандыглары андан етибарән бүтүн күнү мүнәтәзәм олараг о адамы дүшүнүрләр. Вә ја о адамы дүшүнүб сәһәрә гәдәр јухусуз галырлар. Аллаһын ризасыны газанмаг јеринә, садәчә олараг ону разы салмағы гаршыларына мәгсәд гојурлар, һәтта бәзән о адамы разы етмәк үчүн Аллаһын ризасына ујғун олмајан ишләр көрүрләр. Онун үчүн һәр чүр фәдакарлығы едирләр, амма Аллаһын ризасыны газанмаға һеч чәһд дә көстөрмирләр. Бу адамлар бир-бирини "танрылашдыранлардыр". Һәмчинин севкидән бәһс едилән бәзи шерләрдә, јазыларда вә ја романтизм барәдә сөһбәтләрдә "ибадәт етмәк, сәчдә етмәк, ситајиш етмәк" фели чох тез-тез истифадә едилир. Бах, бу

чүр бир севки анлајышынын тәмәли Аллаһа шәрик гошмаг үзәриндәдир.

Аллаһ бир әјәсиндә чаһиллик инанчына малик олан инсанларын јашадығы бу ширк севкисинә дигтәт вермиш, Аллаһа бәсләнән һәгиги севкинин бундан даһа артыг бир күчә малик олдуғуну вә чох гүввәтли бир бағлылыгга јашаначағыны билдирмишдир:

"Аллаһы гојуб елэ бир шејэ
ибадэт едэрлэр ки, һеч бир дәлил
назил етмәмишдир. Вэ она даир
һеч бир билији дә јохдур.
Залимлэрэ һеч бир јардым
едән олмаз!"

("Һәчч" сурәси, 71).

"...Бизә һеч бир шеји
Аллаһа шәриқ гошмағ јарашмаз.
Бу Аллаһын бизә вә инсанлара бәхш
етдији немәтдир, лакин инсанларын
әксәријјәти шүкр етмәз!"
("Јусиф" сурәси, 38).

"...Ата-бабаларынызы јада салдыгыныз кими, ондан да артыг Аллаһы јад един..." ("Бәгәрә" сүрәси, 200).

Аллаһ севкиси бүтүн севкиләрин үзәриндәдир. Аллаһ севкисиндән үстүн тугулан, үрәкдән Аллаһ севкисини чыхарыб онун јеринә гојулан бир севки инсанын Аллаһа шәрик гошмасына сәбәб олар вә бу да инсаны чәһәннәмә сүрүкләјә биләр. Анчаг инсанларын бир гисми белә бир төһлүкәнин һеч фәргиндә дејилдир.

Бир инсанын башга инсанлары севмәси, онлара бағлы олмасы, аиләсини, јахынларыны севки илә горумасы, әлбәттә, чох көзәл бир әхлагдыр. Өнчә дә билдирилдији кими, севки дуја билмәк, севки вә јахынлығы јашаја билмәк Аллаһын инсанлара вердији чох көзәл бир немәтдир. Анчаг бу севки, јалныз Аллаһын ризасы үчүн јашандығы заман инсана дүнјада вә ахирәтдә хошбәхтлик кәтирир. Аллаһдан үстүн тугулан севкиләр инсана дүнјада да, ахирәтдә дә кәдәр вә әзаб кәтирир. Аллаһ дүнјада бир-бирләрини шәрик гошан инсанларын ахирәтдә чәһәннәм әзабындан гуртула билмәк үчүн бир-бирләрини фидјә кими вермәк истәдикләрини белә билдирир:

"Онлар бир-биринә көстәриләчәкләр. О күнүн әзабындан гуртармаг үчүн күнаһкар истәрди ки, фәда етсин өз оғулларыны; өврәтини вә гардашыны; она сығыначаг верән әширәтини! Вә јер үзүндә оланларын һамысыны - тәки өзүнү гуртарсын!" ("Мәарич" сүрәси, 11-14).

"О күн инсан гачагаг өз гардашындан; анасындан, атасындан; зөвчәсиндән вә оғулларындан! О күн онлардан һәр биринин истәнилән гәдәр иши олачагдыр!" ("Әбәсә" сүрәси, 34-37).

Мәнфәәтләрә Әсаһанан Достлуғлар

Бир чох инсан гәбул етмәк истәмәсә дә, бәзи мүнәси-бәтләрдә инсанларын фикирләринин архасында бир мәнфәәт күдүлүр. Бәзи инсанлар өзләринә мүәјјән мәнфәәтләри газана биләчәкләрини зәнн етдикләри бир инсанла гаршылашаркән һисс етдикләри һәјәчаны "севки" кими анлајырлар. Һалбуки гәлбләриндә һисс етдикләри һәјәчан бу инсанын өзүнә дејил, онун саһиб олдуғларына гаршы дудуғлары "күчлү бир һәвәсдир". Һәмчинин бир чох инсанын гаршысындакы адама олан севкиси, бу инсанын саһиб олдуғу мүлкә вә сәрвәтин дәрәчәсинә бағлы олараг дәјишир. Зәнкинлик инсан нәфсиндә һәјәчан әмәлә кәтирдији үчүн ән чох һәјәчан ән зәнкин олан адама гаршы һисс едилер. Анчаг јухарыда да билдирдијимиз кими, бу һисс севки дејилдир, садәчә олараг дүнја малына гаршы дујулан бир һәвәсдир. Зәнкин бир адамын әхлағи хүсусиј-јәтләри бу дүшүнчәјә малик олан инсанлар үчүн һеч бир әһәмијјәт кәсб етмир. Буна кәрә, әсәби, кобуд, еғоист, ағылсыз, мәрһәмәтсиз, гејри-сәмими, дүшүнчәсиз олса белә, јалныз зәнкин вә ја шәһрәтли олмасы бу адама мараг кәстәрмәк үчүн кифәјәт едир.

Бәзи кимсәләр исә өзләрини әјләндирән инсанларла бирликдә олмағ истәјирләр вә "мәнимлә дост олан адамын мәни күлдүрә билмәси ләзимдыр" кими изаһатлар верәрәк, буну етираф едирләр. Буна кәрә, бу јахынлығ да севки илә бағлы дејилдир, јалныз бир шәхси мәнфәәт күдмәкдән ибарәтдир. Инсанын нәфси күлмәк истәдији үчүн өзүнү күлдүрәчәк бириси илә бирликдә олмағдан зөвг алмасы куја ону севдијинин мәнасына ујғун кәлмир. Фәгәт бир чох адам мәнфәәт әлдә етмәкдән дудуғу бу раһатлы-

The image features a highly ornate, golden frame with intricate scrollwork and floral patterns. Inside the frame, a lush green forest scene is depicted. In the foreground, a colorful, ornate structure, possibly a miniature house or shrine, is visible. The structure has a dark wooden frame, a decorative roof with a scalloped edge, and a front panel with intricate, colorful patterns. The background shows a dense forest of tall, thin trees, with a vibrant, multi-colored bush in shades of pink, purple, and white in the middle ground. The overall scene is bright and vibrant, with a mix of natural and man-made elements.

"Аллаһла бағладығыңыз әнди
учуз сатмајын. Аллаһ јанында
олан сизин үчүн даһа јахшыдыр.
Каш биләјдиниз!"
("Нәһл" сурәси, 95).

гы севки илэ гарышдырыр вэ бу инсаны
чох севдијини иддиа едир.

Бэзи адамлар да көзэл инсанларла бэ-
рабэр көрүнмэјин онлара етибар газан-
дырачағына инанырлар. Бу сәбәбдән дост
олмаг үчүн көзэл инсанлары сечирләр, өл-
чүләри гаршыларындакы адамын боју, көзү-
нүн вэ сачынын рәнки, бурун гурулушу ки-
ми физики хүсусијјәтләринә ујғун олур. Кө-
зәллик олдугдан сонра о инсан үчүн бу ада-
мын ағлынын, вичданынын вэ ја инсани хүсу-
сијјәтләринин һеч бир әһәмијјәти јохдур. Анчаг
бу маһијјәти баша дүшмәмәси гаршысындакы ада-
ма бәсләдији дүјғуну сөздә севкијә бағлајыр. Һал-
буки бу севки бу инсанлар үчүн "бу адамын көзәл-
лијинин мәнә газандырдығы етибары севирәм" мә-
насыны дашыјыр. Көзәллик кетдији заман галан
руһ исә бу адама көрә һеч бир әһәмијјәт дашы-
мыр. Гаршысындакы адам көзәл олдугу үчүн онун
мөрһәмәтсизлијини, дигтәтсизлијини, дүшүнчәсиз-
лијини вэ ја инсанлара гаршы истәһза илэ јанаш-
масыны көрмәмәзлијә вурур.

Бэзи инсанларын ән мүһүм сајдыглары мәнфә-
әтләрдән бири исә өз ифадәләри илэ десәк, "һә-
јат тәминаты" әлдә етмәкдир. Бир чох инсанын
көлөчәјинә тәминат верә билмәмәк, тәнһа јашамаг
мәчбуријјәтиндә галмаг, игтисади чәһәтдән мөһтач
вәзијјәтә дүшмәк, хәстәләнәндә она бахачаг бир нә-
фәри тапа билмәмәк кими нараһатчылыглары вар-
дыр. Бәзиләри бу нараһатчылыглары арадан гал-
дырмағын ән мәшһур вэ ән сағлам јолу кими ев-

ләнмәји көрүрләр. Бу сәбәблә бу хүсуси-
јәтләрә малик олдуғуну дүшүндүкләри
адама бағланыр вә ону һеч итирмәк ис-
тәмирләр. Бу "кәләчәк горхусу" үзәрин-
дә гурулан биркә јашајышы исә чох за-
ман һәгиги севки зәнн едирләр.

Һәјатлары бојунча бу адамда хошлама-
дығлары бир чох характерә садәчә бу нара-
һатчылығларына көрә дөзмәк мәчбуријјә-
тиндә галырлар. Гоншулары вә ја достлары
илә дәрдләшәрәк, дүшдүкләри вәзијјәтдән
шикајәтләнирләр, амма сорушанда, јалныз
шәхси мәнфәәтинә көрә бағландығлары һәјат
јолдашларыны чох севдикләрини сөјләјирләр. Ла-
кин Гуран әхлағына ујғун оларағ јашанан һәгиги
севкидә һеч бир шәкилдә әвәз көзләнилмир. Ин-
сан гаршысындакы адамы һеч бир шәхси мәнфә-
әт көзләмәдән, о адамда Аллаһын тәзаһүрләрини
көрдүјү үчүн бөјүк бир фәдакарлығ вә һәвәслә се-
вәр. Оун архасынча һеч бир заман пис сөзләр да-
нышмаз. Сәмими севкијә көрә анчағ ону тәриф-
ләјән, горујан сөһбәтләр едәр. Она гаршы һеч
бир заман зоракы бир дөзүм ичиндә олмаз, ачиз-
ликләри вә ја чатышмазлығлары илә гаршылаш-
са белә, она гаршы шәфғәтли вә мәрһәмәтли
олар, чатышмазлығларыны сакитчә, һисс етдирмә-
дән өртмәјә чалышар; һәр ан ону раһатлашдырмағ
истәјәр, һәр истәдијини зөвлә вә һәвәслә јеринә
јетирәр. Сәмими севкисини, достлуғуну вә јахын-
лығыны ән көзәл шәкилдә ифадә едәр.

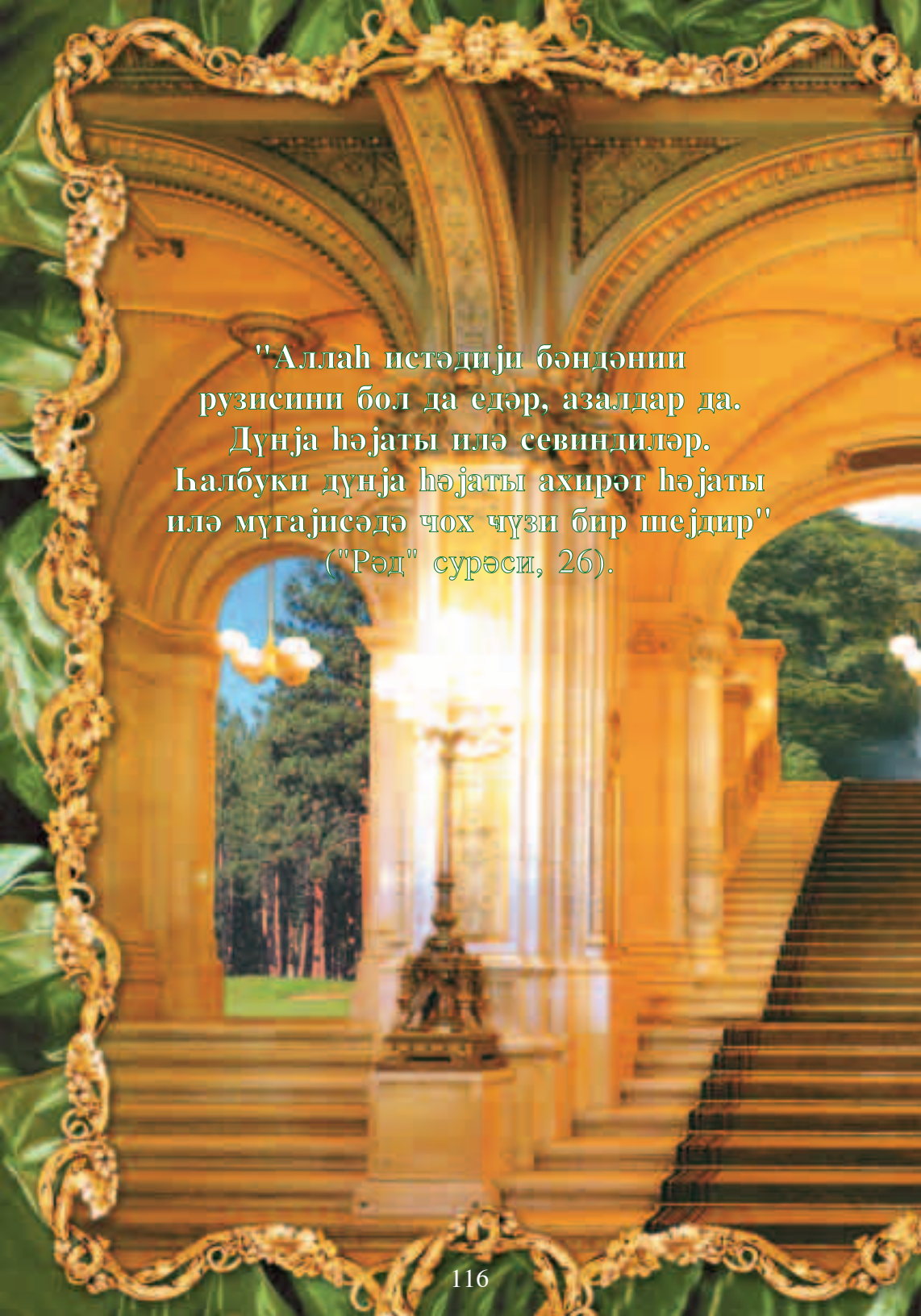
Гыса мүддәтлi, Өтәри севкиләр

Гуран әхлагына әсасланмајан севкиләр гыса мүддәт әрзиндә битир. Сөзкәлиши, тәрәфләрдән бири гаршысындакы адамдан умдуғу мәнфәәти әлдә едә билмәјәчәјини көрәндә, әввәлләр һисс етдији һәјәчан дәрһал безикмәјә чеврилир. Ејнилә бир ачизлијини көрәндә вә ја бир хәстәлијинә шаһид оlanda, о адам онун үчүн артыг дөзүлмәли олан бир инсана чеврилир. Хүсусилә дә бу адамын көрүнүшүндә бир дәјишиклик оларса, мәсәлән, бир гәза нәтичәсиндә үзүндә изләр галарса вә ја шикәстлијә сәбәб оларса, бу, о инсан үчүн севкинин сону демәкдир. Чох адам әтрафындакы инсанлардан ешидә вә ја мөтбуатда чыхан хәбәрләрдә раст кәлә биләр; чох јахшы давам едән бир евлилик кими көстәрилән мүнәсибәтләрин сонә чатма сәбәбләри үмумијјәтлә, хәстәлик, ачизлик вә ја ифласдыр. Һәјәт јолдашы чох көзәл вә ја зәнкин белә олса, онун хәстәлик мүддәтиндәки ачизликләрини көрдүјү үчүн араларында олан севкинин битдијини сөјләјән вә бу сәбәблә бир-бириндән ајрылан бир чох аилә вардыр. Ејни шәкилдә, зәнкин вә варлы күнләриндә чох јахшы алашдығларыны дүшүнән бәзи инсанлар мал-дөвләтләрини итирмәләри илә бирликдә бир-бирләринә көстәрдикләри севки вә јахынлығын да бир анда сонә јетдијини көрүрләр.

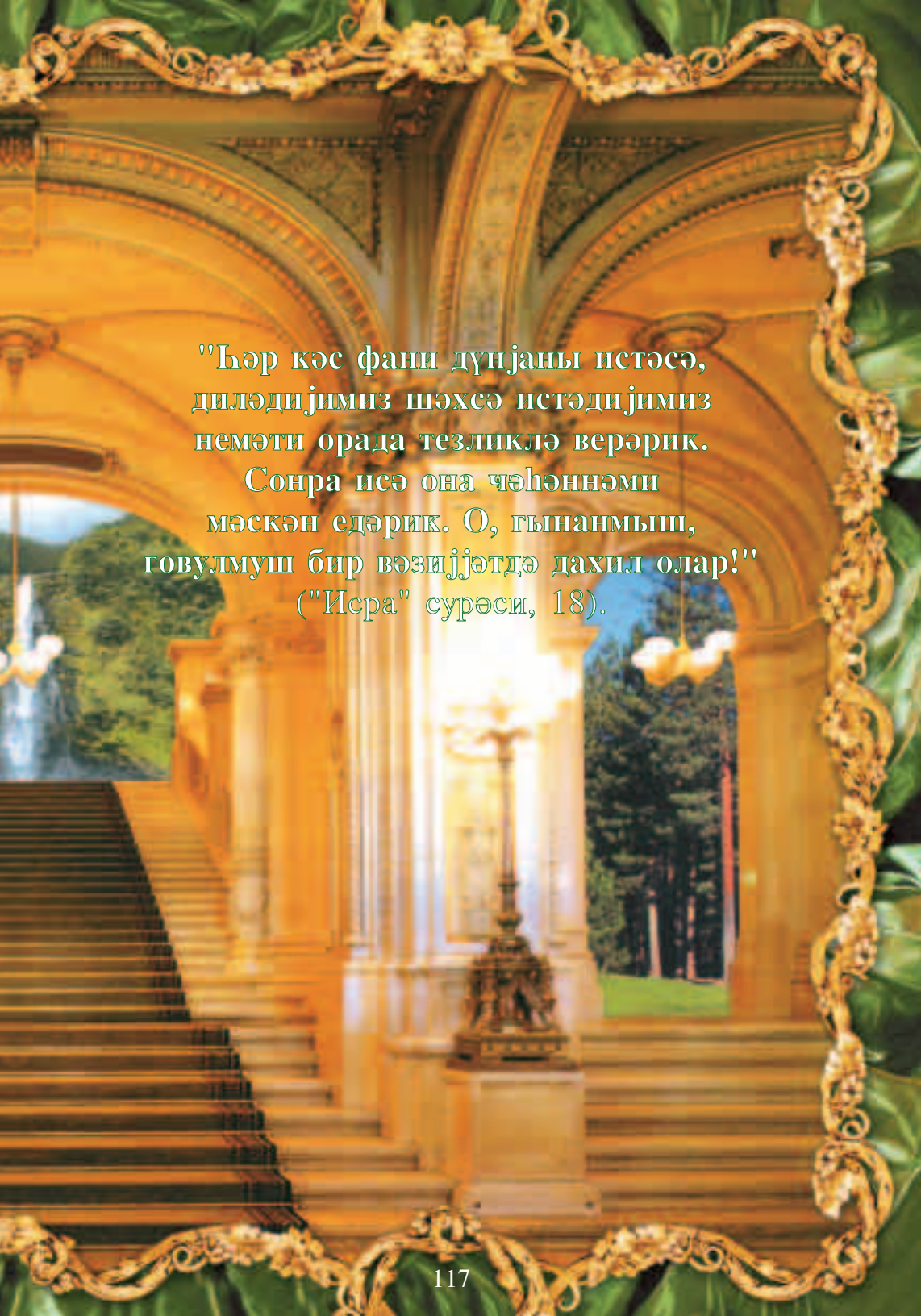
Һалбуки һәгиги севки күн кечдикчә артар, әсла азалмаз. Гаршысындакы адамын әхлагына көрә дәјәр верән бир инсан, бу әхлагын инчәликләрини көрдүкчә она олан севкиси даһа да артар. Бу инсанын бир гәза нәтичәсиндә шикәст галмасы, бүтүн сәрвәтини итирмәси, бәдәнини јараларын өртмәси вә ја буна бәнзәр бир чәтинлијә дүچار олмасы севкијә һеч бир шәкилдә тәсир етмәз. Һәтта бу

чәтинликләр гаршы тәрәфин төвәзөкарлығыны, камилли-
жини артыра биләчәји вә о адамы даһа көзәл әхлаглы бир
инсан едәчәји үчүн севкиси даһа да күчләнә биләр. Бу
чүр һадисәләрин севкијә тәсир көстөрмәмәсинин сәбәби
һәгиги севкинин инсанын јашадығы Гуран әхлагына әсас-
ланмасындадыр. Бир инсанын Аллаһдан горхуб чәкинмә-
си, һәр ан Онун ризасыны ахтармасы вә Гуран әхлагыны
ән көзәл шәкилдә јашамасы, севкини мејдана кәтирән әсл
сәбәбләрдир. Бу сәбәблә Гуран әхлагыны јашајан инсан-
лар арасындакы севкијә бу чүр һадисәләр һеч бир шәкил-
дә мәнфи тәсир көстөрмәз, һәтта даһа да күчләнәрәк ар-
тар.

"...Сиз шүч дүнја малыны
истәјирсиниз, Аллаһ исә ахирәти
газанмагынызы истәјир.
Аллаһ јенилмәз гүввәт,
саһибидир!"
("Әнфал" сурәси, 67).

The background image shows a grand, ornate interior space, likely a palace or a grand hall. It features a wide staircase on the right, a central column with a decorative base, and several arches leading to other parts of the building. The architecture is classical, with warm tones and intricate details. The entire scene is framed by a decorative, golden border with a green fabric-like texture at the corners.

"Аллаһ истәдији бәндәни
рузисини бол да едәр, азалдар да.
Дүнја һәјаты илә севиндиләр.
Һалбуки дүнја һәјаты ахирәт һәјаты
илә мүгајисәдә чох чүзи бир шејдир"
("Рәд" сурәси, 26).

"Бәр кәс фани дүнјаны истәсә,
диләдијимиз шәхсә истәдијимиз
немәти орада тезликлә верәрик.

Сонра исә она чәһәннәми
мәскән едәрик. О, гынанмыш,
говулмуш бир вәзијјәтдә дахил олар!"
("Исра" сурәси, 18).

Гуран
әхлагында
севки

Дин әхлагыны жа-
шајан инсанларын һә-
гиги мөнада севмәләри вә севилмәлә-
ри мүмкүн дејил. Һәгиги севкинин гаршы-
лыгылы олага јашанмасы үчүн о инсанын һәр
шејдән әввәл Аллаһы дәрин бир севки илә севмә-
си вә Аллаһын севкисини газана биләчәји бир әхлаг
көстәрмәси лазымдыр. Аллаһ севдији бәндәләринин
гәлбинә бир севки салыр вә диқәр инсанларын гәлбиндә
дә онлага гаршы бир севки јарадыр. Унудулмаамалыдыр ки,
севкинин әсл гајнағы вә әсл саһиби јалныз Аллаһдыр. Сев-
ки кими чох бөјүк вә гијмәтли бир немәти јашаја билмәк
үчүн инсанын илк өнчә әхлагы илә бу немәтә лајиг олмасы вә
Аллаһдан бу немәти она вермәсини истәмәси лазым кәлир. Пис
бир әхлага малик олан ја да дин әхлагыны јашамајыб чаһиллик
һәјатына өјрөшән бир инсан дүнјада да, ахирәтдә дә буна көрә
бәдбәхт ола биләр, тәнһа вә достсуз гала биләр.

Севкинин Аллаһдан верилән бир немәт олдуғуну Аллаһ Гу-
ранын бир чох әјәсиндә билдирмишдир:

**"Биз һәм дә она Өз дәрқаһымыздан бир мәрһәмәт вә
паклыг бәхш етдик. О, мүттәги иди" ("Мәрјәм" су-
рәси, 13).**

**"Һәгигәтән, иман кәтириб јахшы ишләр көрән-
ләр үчүн Рәһман бир севки јарадачаг" ("Мәр-
јәм" сурәси, 96).**

**"Сизин үчүн онларла үнсијјәт едәси-
низ дејә өз чинсиниздән зөвчәләр
хәлг етмәси, аранызда севки
вә мәрһәмәт јаратма-
сы да**

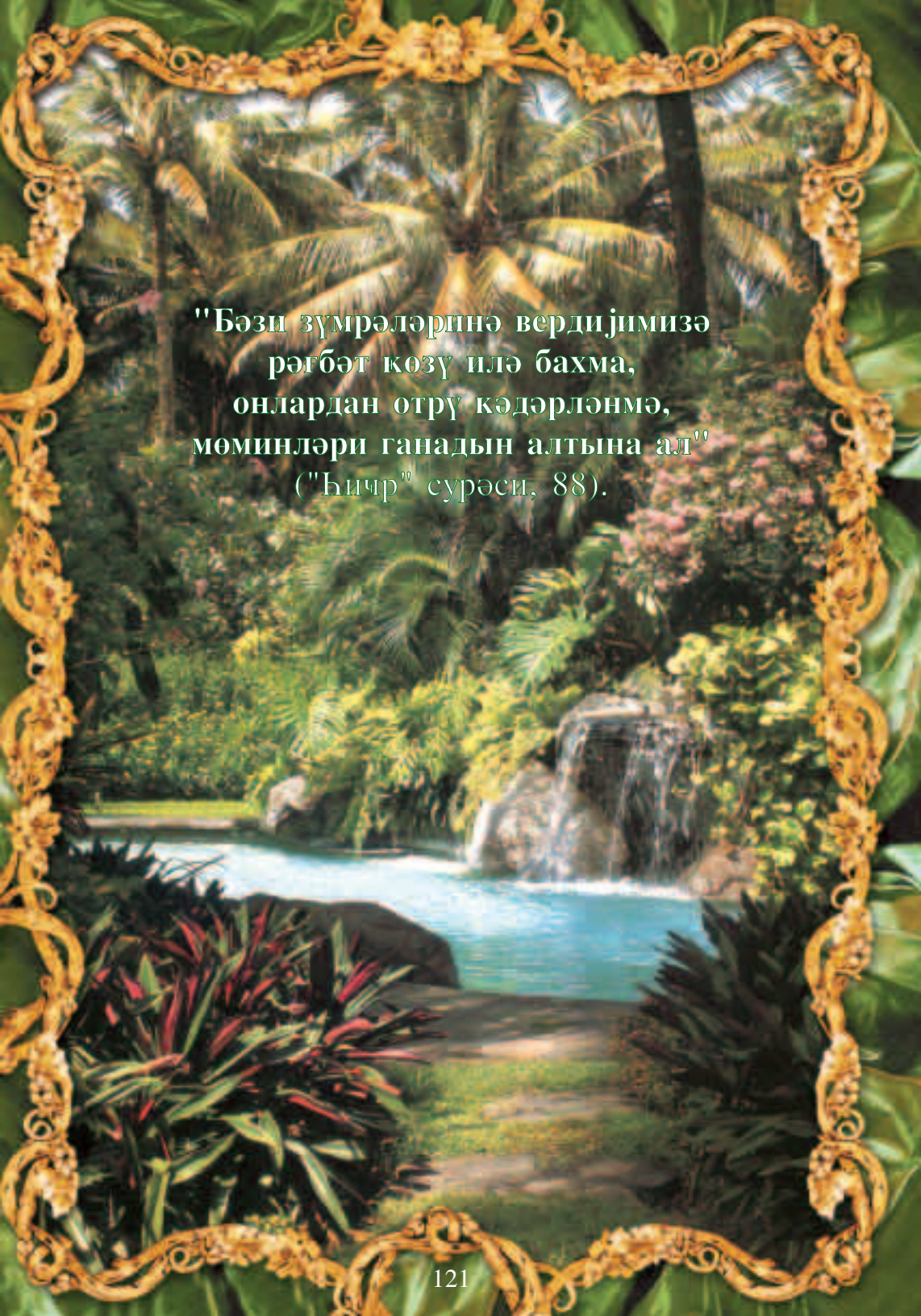
Онун гүдрэт аламэтлериндэндир. Һәгигәтән, бунда дүшүнән бир гөвм үчүн ибрәтләр вардыр!" ("Рум" сурәси, 21).

Аллаһын һәгиги севкијә лајиг көрдүјү инсанларын хү-сусијјәтлериндән бәзиләри беләдир:

Фәдакар олмаг

Аллаһа вә ахирәтә инанмајан бәзи инсанлар дүнја һә-јатыны бир мүбаризә јери кими гәбул едирләр, бу инсан-ларын фикринә көрә, һәр инсан һәјатда гала билмәк үчүн мүбаризә апармалы вә бу савашда күчлү оланлар күчсүз оланлары өзәрәк һәјатларына давам етмәлидирләр. Тама-милә јанлыш бир инанчын мәһсулу олан бу фикир инсан-ларын көзәл әхлагдан тамамилә узаглашмаларына вә јал-ныз өз мәнәфеләрини горујан пис бир әхлаг анлајышы әмәлә кәтирмәләринә сәбәб олур. Бу дүшүнчәнин һаким олдуғу бир чәмијјәтдә чәтин вәзијјәтә дүшмәкдән чәкин-мәјәрәк күчсүзә көмәк етмәк, башга бириси үчүн фәда-карлыг етмәк вә ја башгасынын сағлығыны, хошбәхтлији-ни, раһатлығыны өзүндән өндә тутмаг кими көзәл әхлаг хүсусијјәтләри лазымсыз мәзијјәтләр һесаб едилир. Буна көрә дә һәр һансы бир әвәз әлдә етмәдији һалда һеч ким-сә бир-бири үчүн фәдакарлыг етмәз.

Дин әхлагынын јашанмадығы чәмијјәтләрдә инсанлар арасында бу дүшүнчәјә тез-тез раст кәлмәк олар. Белә бир анлајыша саһиб олан инсанларын исә бир-бирләринә һә-гиги мәнәда севки бәсләмәләри һеч мүмкүн дејил. Чүнки инсан өз раһатлығыны һәр кәсдән даһа үстүн тутан егоист бир адама гаршы гәлбиндә һәгиги вә сәмими бир севки һисс едә билмәз. Гаршысындакы инсанда тәк бир мәсә-ләдә белә егоистлијә раст кәлмәси, руһунда она гаршы һисс етдији севкијә мәнфи чәһәтдән тәсир едәр. Мәсә-лән, бир инсанын јалныз өз раһатлығыны дүшүнмәси, кө-зәл бир јемәји, раһат бир јатағы өзү үчүн сахлајыб, әтра-фындакы адамлары дүшүнмәмәси белә о адама гаршы олан севкини зәдәләјәр. Чаһил чәмијјәтдә инсанлар бир-

"Бәзи зүмрәләринә вердијимизә
рәғбәт көзү илә бахма,
онлардан отру кәдәрләнмә,
мөминләри ганадын алтына ал"
("ҫичр" сурәси, 88).

бирләринин бу чүр пис хүсусијјәтләринә тез-тез шаһид олурлар вә бу да онларын дүшүнчәләриндә о адама гаршы мәнфи бир рәј формалашмасына сәбәб олур.

Чаһил әхлагы јашајан бәзи инсанлар ән јахын достларына белә, фәдакарлыг кәстәрмәләри лазым олан һәр һансы иш тәклиф едә билмәзләр. Мәсәлән, ушағы хәстәләнән бир адам иш јолдашларындан онун јеринә ишләрини јеринә јетирмәји истәјә билмәз. Ана вә ја атаја көмәк етмәк белә бәзән ушаглар арасында проблем јарадыр, һәтта буна көрә араларында инчиклик дә баш верир. Лакин сорушанда һәр кәс ата-анасыны чох севдијини сөјләјир. Амма фәдакарлыг кәстәрмәк лазым оlanda бәзи инсанлар, әкәр чидди бир мәнфәәтләри јохдурса, бундан белә чәкинирләр. Лакин һәгигәтән севән инсан севдији үчүн һәр чүр фәдакарлығы едәр вә буна көрә һеч бир заман шикајәтләнмәз вә безмәз.

Мөминләрин бир-бирләринә олан севки вә бағлылыгларынын ән ачыг-ашкар хүсусијјәтләриндән бири, бир-бирләри үчүн севә-севә фәдакарлыг етмәләри, бир-бирләринин еһтијачларыны өз нәфсләриндән үстүн тутмаларыдыр. Аллаһын Гуранда бу мөвзуда вердији нүмунәләрдән бири Мәккәдән Мәдинәјә һичрәт едән мөминләри евләриндә сәмими гарышлајан Мәдинәли мөминләрдир.

Гуранда мөминләрин бу көзәл әхлаглары белә билдирилмишдир:

"Онлардан әввәл јурд салмыш вә иман кәтирмиш кимсәләр өз јанларына мүнәчирәт едәнләри севәр, онлара верилән гәнимәтә көрә үрәкләриндә һәсәд дүјмәз, өзләри еһтијач ичиндә олсалар белә, онлары өзләриндән үстүн тутарлар. Нәфсинин хәсислијиндән горунуб сахланылан кимсәләр - мәһз онлар ничат тапыб сәадәтә говушанлардыр!" ("Һәшр" сурәси, 9).

Ајәдә һәм Мәккәли, һәм дә Мәдинәли мөминләрин көзәл әхлагларындан бәһс едилир. Мәккәли мөминләр,

малларыны, гоһумларыны, әшјаларыны, евләрини, бағларыны, бағчаларыны, ишләрини атараг, Аллаһын динини јашаја билмәк үчүн јурдларындан чыхмыш, Мәдинәјә һичрәт етмишдирләр. Аллаһын ризасыны газана билмәк үчүн саһиб олдуғлары һәр шеји атыб кетмәкдән чәкинмәмишдиләр. Бу, чох јүксәк бир әхлағын көстәричисидир вә онларын өзләринә Аллаһы вәкил тутмуш етибарлы инсанлар олдуғларынын бир ифадәсидир. Бу көзәл әхлағлары диқәр мөминләрин онлара дәрин бир севки, һөрмәт вә мәрһәмәт бәсләмәләринә сәбәб олмушдур.

Һәмчинин, Мәдинәли мөминләр бу етибарлы вә садиг мөмин гардашларыны ән көзәл шәкилдә гаршыламыш вә ән көзәл тәрздә гајғыларына галмышдылар. Өз еһтијачларыны һеч дүшүнмәдән мөмин гардашларыны гонаг сахламыш, ән көзәл јемәкләрини вә кејимләрини онлар үчүн ајырмыш, онлары ән раһат сығыначағларла тәмин етмишдиләр. Бу фәдакарлығлары исә Аллаһа вә мөминләрә олан күчлү вә сәмими севкиләриндән бәһрәләнир. Бу көзәл әхлағлары онлара гаршы да севкинин јаранмасына сәбәб олмушдур. Аллаһ онлары Гуранда севки вә тәрифлә анмыш, 1400 илдир Гураны охујан һәр мүсәлманын гәлбиндә онлар үчүн бир севки вә һөрмәт јаратмышдыр.

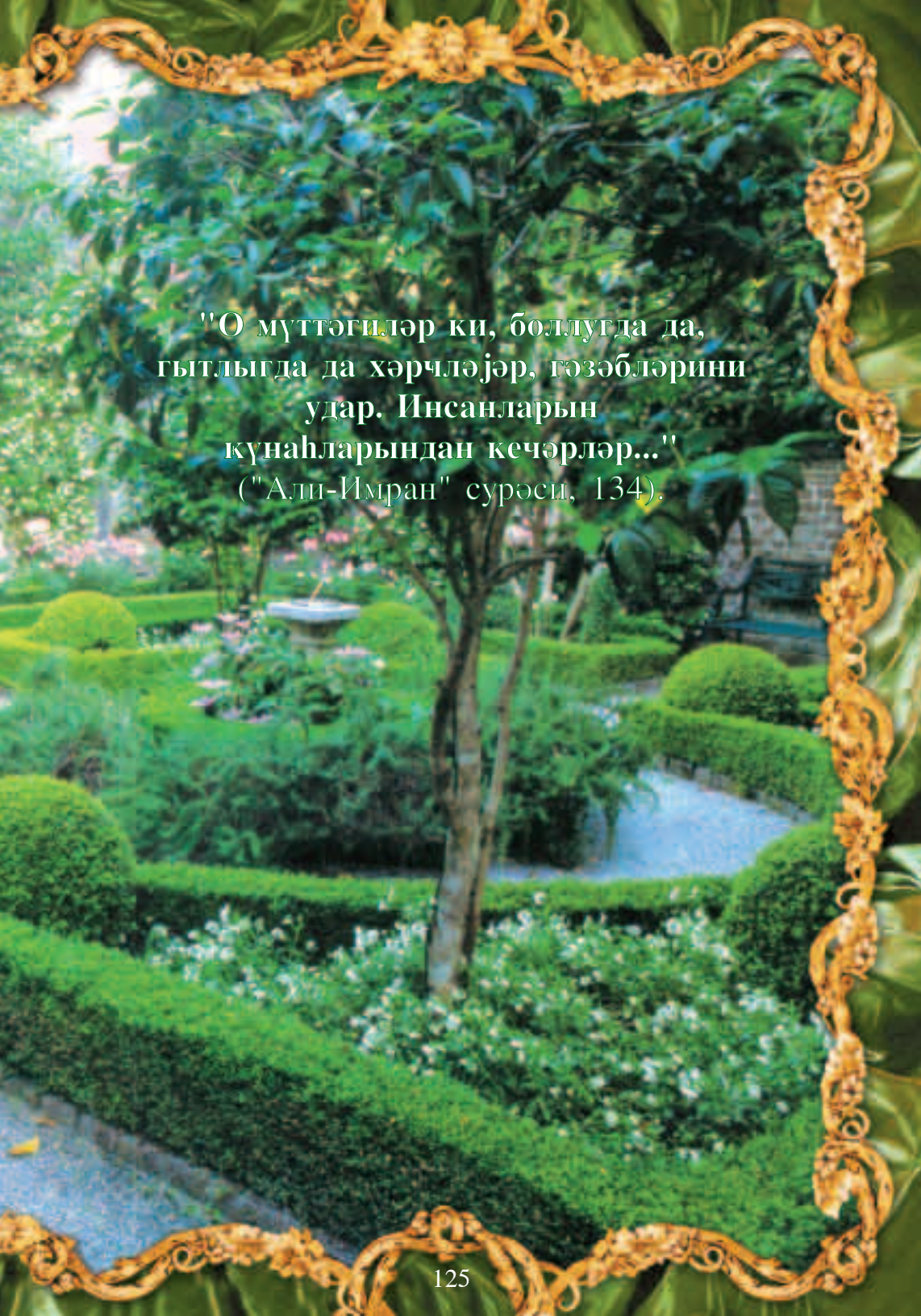
Мөминләрин фәдакарлығларынын башга бир нүмунәсини Аллаһ Гуранда бу әјәләри илә билдирир:

"Онлар өз иштаһалары чәкдији һалда јемәји јохсула, јетимә вә әсирә једирәрләр. Вә сонра да једирдикләри кимсәләрә белә дејәрләр: "Биз сизи анчағ Аллаһ ризасындан өтрү једирдирик. Биз сиздән нә бир мүкафат, нә дә бир тәшәккүр истәјирик. Һәгигәтән, биз Рәббимиздән, чох сәрт, чәтин күндән горхуруг!"" ("Инсан" сүрәси, 8-10).

Өзү еһтијач ичиндә олдуғу һалда, јемәјини јохсула верән бир кимсәјә гаршы инсанларын гәлбиндә тәбии оларағ бир севки вә һөрмәт һисси јараныр. Бу вәзијјәти белә бир нүмунә илә ајдынлашдырағ: чох јорғун вә ач олду-

"Севдијиниз шејләрдән сәрф
етмәјинчә саваба чатмазсыныз.
Шүбһәсиз ки, Аллаһ хәрчләдијиниз һәр
бир шеји биләндир!"
("Али-Имран" сурәси, 92).

"О мўтәғиләр ки, боллугда да,
гыйтлыгда да хәрчләјәр, гәзәбләрини
удар. Инсанларын
кунаһларындан кечәрләр..."
("Али-Имран" сурәси, 134).

ғунузу, жаныңызда сизинлө ејни һалда олан даһа ики адамын олдуғуну дүшүнөк. Өзүңүздө исә жалныз бир адама чатачаг јемөк вә жалныз бир адама јетөчөк јатачаг олсун. Јаныңыздакы адамлардан бири сиздән еһтијачыныз олуб-олмадығыны белә сорушмадан бөјүк бир ачкөзлүклө јемөји өзү јемөјө башласын вә јатагда өзү јатмаг үчүн исрар етсин. Дикәри исә ач олдуғу һалда габағындакы јемөји сизә вермөк истәсин вә јатагда сизин јатмағынызы тәләб етсин. Белә бир вәзијјәт гаршысында еґоист давранан адама гаршы ичиниздә тәбии олараг бир сојуглуг, фәдакар олана гаршы исә севки јарандығыны көрөчөксиниз. Аллаһ инсан руһуну көзәл әхлагдан хошланан, белә инсанлара гаршы севки вә мәнһәббәт һисс едөчөк шәкилдә јаратмышдыр.

Бағышлајан олмаг

Чаһиллик әхлагыны јашајан бәзи инсанлар бир-бирләринә гаршы асанлыгда һирсләнә биләрләр, дәрзал кин бәсләјә биләрләр. Онларын кичик бир зәрәр верән адама гаршы белә о ан нифрәт едә биләрләр. Чох кичик сәбәбләрә көрә достлуғуну сона чатдыран, "ән јахын" дедији достуна бир анда дүшмән кәсилән бир чох инсан вардыр. Бунун сәбәби, Гуран әхлагы јашанмадығы һалда, инсанларын бағышламаг кими сәбр, севки вә јүксәк бир әхлаг тәләб едән хүсусијјәтләрдән узаг олан бир һәјат јашамаларыдыр.

Лакин мөминләр чох сәбрили вә бағышлајандырлар. Кичик хәталара ја да инсани гүсурлара көрә гаршыларындакы адама гәзәбләниб, бир анда онларла олан әлагәләри кәсмәзләр. Она һәр дөфә бир фүрсәт верир, доғру оланы хатырладыр вә давранышларыны дүзәлтмәси үчүн көмөк едирләр. Севдикләри достларынын гүсурларыны ортаја чыхарыб онлара гәзәб вә кин дүјмаг јеринә, онларын хәталарыны, нөгсанларыны дүзәлтмәјә чалышыр, Гуран әхлаглары илә өјүд верәрәк онлара дәстәк олулар. Һәгиги

севкидә достлар арасында бөйүк бир анлајыш вә хош мүнасибәт һаким олуp. Һәр мәсәлә севки вә анлајышла һәлл едилир.

Аллаһ Гуранда инсанлара бағышлајан олмаларынын ва-чиблијини белә төвсијә едир:

"Аранызда олан фәзиләт вә сәрвәт саһибләри гоһум-әграбаја, мискинләрә вә Аллаһ јолунда һичрәт едән-ләрә вермәјәчәкләринә анд ичмәсинләp. Онлары әфв едиб, ваз кечсинләp! Мәкәр сиз Аллаһын сизи бағышламағыны истәмирсиниз? Аллаһ бағышлајан-дыp, рәһм едәндир!" ("Нур" сурәси, 22).

"...Онларын аз бир гисми мүс-тәсна олмагла, сән онлардан һәмишә хәјанәт көрә-

**чәксән. Бунунла белә, онлары багышла, күнаһла-
рындан кеч. Шүбһәсиз ки, Аллах јахшылыг едәнлә-
ри севәр!" ("Маидә" сурәси, 13).**

Аллаһын мөминләри борчлу билдији Гуран әхлагында багышламағын һәдди-һүдуду јохдур. Һәмчинин јухарыдакы әјәдә мөминләрә тез-тез хәјанәт көрдүкләри адамлары белә багышламалары әмр едилир. Бу инанча малик олан бир адам, бир инсанын хәтасы үзүндән бөјүк зијанлара уғраса белә, бу инсаны асанлыгла багышлаја биләр. Архасынча пис данышан, она пислик етмәјә чалышан вә ја мадди зәрәрә дүшмәсинә сәбәб олан бир инсаны багышлајараг, әхлагы илә онун үчүн көзәл бир нүмунә ола биләр, ону өзү үчүн јахын бир доста чевирә биләр. Һәмчинин, мүһүм бир сәһв етдикдән сонра багышланылдығыны көрмәк мөминин гәлбиндә ону багышлајан адама гаршы бөјүк бир мәһәббәт вә бағылыг јарадыр. Аллах һәгиги севкинин әмәлә кәлмәси үчүн багышламағын вачиб хүсусијјәтләрдән бири олдуғуну Гуранда белә билдирир:

**"Јахшылыгла пислик ејни ола билмәз!
Сән јахшылыгла дәф ет! Белә олдугда
аранызда дүшмәнчилик олан шәхси,
санки јахын бир дост көрәрсән!"
("Фуссилләт" сурәси, 34).**

Тəвəзəкар олмaг

Һəгиги севкинин јаранмасы үчүн илк өнчə севкинин гаршысында дуран егоистлик, мəнафечилик вə гejри-сəми-милик кими манеэлəрин арадан галдырылмасы лазымдыр. Тəкəббүр севкинин јаранмасына мане олан эн мүһүм сəбəб-лəрдэн биридиp. Тəвəзəкарлыг исə севкинин эн мүһүм шөртлəриндэндир. Чүнки тəвəзəкарлыг олмајан вə өзүнү ди-кəр инсанлардан үстүн тутан бир адамын һəјатда эн чох гij-мəтлэндирдији варлыг өз нəфси олар. Дикəр инсанлары өзүндөн дəјəрсиз вə даһа ашағы сəвијјəли һесаб едər.

Өзүнүн эн ағыллы, эн вичданлы, эн һөрмəтли инсан ол-дугуна инанар, бир сөзлə, нəфсини илаһилəшдирмиш олар. Буна көрə дə бу фикрə саһиб олан бир инсанын өзүндөн ашағы сəвијјədə тутдуғу бир адама бағланмасы, онун үчүн фəдакарлыг етмəси, онун нəфсини өз нəфсиндөн ирəли тут-масы, башга сөзлə, гəлбиндə она гаршы һəгиги бир севки-нин јаранмасы һеч мүмкүн олмaз. Бу сəбəблə севки вə тə-кəббүр бир-биринə тамамилə зидд олан ики хүсусијјəтдиp. Тəкəббүрлү бир инсан нə башгалары тəрəфиндөн севилə билəр, нə дə өзү инсанлара гаршы дəрин бир севки һисс едə билəр.

Тəкəббүрлү инсанларын севкисиз бир һəјат јашамалары-нын бир чох сəбəби вардыp. Тəкəббүрлү инсанлар нəфслə-риндə олан өзүнү учалтма истəјинə көрə үмумијјəтлə риш-хəндчи бир характер кəстəрирлəр. Əтрафларындакы инсан-ларын гүсурларыны дилə кəтирдиклəри заман өз үстүнлүк-лəрини даһа јахшы вурғулаја билəчəклəрини дүшүнүрлəр. Тез-тез истəһза едэн вə данышығлары илə əтрафындакы ин-санлары алчалтмаға чалышан бир адама гаршы исə һеч ки-мин гəлбиндə сəмими бир севки јаранмaз.

Тəвəзəкар инсанлар исə бу кимсəлəрдөн фəргли оларaг чох севириллəр. Тəвəзəкар инсанын гаршысындакы адама гijмəт вермəси һисс олунур, бу сəбəбдөн бу əхлагы кəстə-рэн инсанларын јанында һәр кəс раһат олур. Белə бир ин-сан она верилөн төвсијəлəри дигтəтлə динлəјир, һеч бир

мөвзуда "ән јахшысыны мән билирәм" иддиасында олмур, гүрурланмадан ән көзәл олан давранышы көстәрир. Һәгигәтә гаршы чыхмыр, сәһвә гаршы гәзәблә јахынлашмыр. Инсанларын проблемләринә гаршы лагејид галмыр вә дигтәтли олур. Һеч бир мәсәләдә үстүнлүк иддиасы олмадығы үчүн "өнчә о, севки көстәрсин, өнчә о, салам версин, өнчә о, мәнимлә данышсын" кими тәкәббүрдән бәһрәләнән фикирләрә дүшмүр. Гаршысындакы адам кобуд вә тәкәббүрлү олса белә, садә давраныр. Һәр кәсин фикринә әһәмијјәт верир, һәр кәсин саламына ән көзәл шәкилдә чаваб верир, һәр кәсә гаршы севки вә һөрмәтлә долу олур. Гысасы, Гуран әхлагынын кәтирдији тәвазөкарлыг чох итаәткар, һәр фикри ајдын, һеч бир мәсәләдә ловғаланмајан, һәр заман гаршысындакы шәрәфләндирән, онлара гајғы көстәрән вә дәјәр верән бир инсан модели әмәлә кәтирир. Буна көрә дә тәвазөкар инсанлар чох севилән инсанлардыр.

Аллаһ мөминләрин бу көзәл хүсусијјәтләрини Гуранда белә билдирир:

"Рәһманын бәндәләри о кәсләрдир ки, онлар јер үзүндә тәмкинлә кәзәр, чаһилләр онлара сөз атдығлары заман салам дәјәрләр" ("Фурган" сурәси, 63).

Аллаһ башга бир ајәсиндә дә тәвазөкар олан бәндәләрини сонсуз чәннәт һәјаты илә мүждәләјир:

"...Сизин танрыныз јалныз бир олан Аллаһдыр. Јалныз Она тәслим олуб итаәт един. Сән дә итаәт едәнләрә мүждә вер!" ("Һәчч" сурәси, 34).

Аллаһ "Али-Имран" сурәсиндә инсанларын тәвазөкар вә мүлајим характерли олмасы сәбәбиндән Пејғәмбәримизин (с.ә.в.) әтрафында топландығларыны билдирир:

"Аллаһын мәрһәмәти сәбәбинә сән онларла јумшағ рәфтар етдин. Әкәр габа, сәрт үрәкли олсајдын, әлбәтә, онлар сәннин әтрафындан дағылыб кедәрдиләр. Артыг сән онлары әфв ет, онлар үчүн бағышланмағ дилә, ишдә онларла мәсләһәтләш, гәти гәрара кәлдикдә исә Аллаһа тәвәккүл ет! Һәгигәтән, Аллаһ тәвәккүл едәнләри севәр!" ("Али-Имран" сурәси, 159).

"Еј иман кәтирәнләр!
Аллаһдан горхун вә доғру сөз
сөjlәјин! Әмәлләриниңизи ислаһ едәр вә
күнаһларыңызы бағышлајар.."
("Әһзаб" сурәси, 70 71).

Дүрүстлүк

Аллаһдан горхуб чәкинмәјән бәзи инсанлар чох асанлыгла јалан сөјлөјә биләрләр. Бир инсанын јалан сөјләдијинин анлашылмасы исә әкәр о адам буну дүрүстчә етираф едиб сәһвини дүзәлтмәмишсә, она гаршы севки јаранмасына мане олар. Чүнки јалан сөјлөјән бир инсан һансы сөзүнүн доғру, һансы сөзүнүн јанлыш олдуғунун билинмәдијинә көрә етибарсыздыр. Инсан инанмадығы бир кимсәјә гаршы севки дә дуја билмәз.

Мөминләр исә бөјүк бир иткијә уғрасалар вә ја маддмөнәви зијанла гаршылашсалар да, һеч бир заман јалан данышмазлар. Онлар һәр заман һәр мөвзуда доғру вә етибарлы бир әхлаг көстәрән инсанлардыр. Һеч бир заман доғру оланы кизләмәз, мәнфәәтләри наминә доғру оланы дәјишдирмәз, јеринә јетирә билмәјәчәкләринә сөз вермәзләр.

Бундан башга, Ислам әхлагыны жашајан бир инсан үчүн јаланын бөјүјү-кичији дә јохдур. Буна көрө дә мөминләр һеч бир заман гаршы тәрәфә јахшы көрүнмөк, етибарыны горумаг, көстәриш вермөк, мадди газанч әлдә етмөк вә ја һәр һансы бир шәкилдә зәрәр вермөк кими мәгсәдләр үчүн дә әсла јалан сөјлөмәзләр.

Бу көзәл әхлаг хүсусијјәти, руһу севкијә јөнәлдән вәситәләрдән биридир. Чүнки инсанын руһунда доғру вә дүрүст көрдүјү инсанлара гаршы дәрһал бир севки јараныр. Пејғәмбәримиз (с.ә.в.) сөһбәтләриндә мөминләрин бир-бирләринә олан севкисинин әһәмијјәтини билдирмиш вә бу севкинин јаранмасы үчүн етибарын кениш јайылмасыны бујурмушдур:

Әбу Һүрејрә (р.а.) билдирир: "Рәсулуллаһ (с.ә.в.) бујурду: "Нәфсим әлиндә олан Аллаһа анд олсун ки, иман кәтирмәдикчә чәннәтә кирә билмәзсиниз, бир-биринизи севмәдикчә иман кәтирмәзсиниз! Аранызда севки јарадачаг шеји хәбәр веримми? Аранызда саламы јайын!"¹³

Сәбри олимаг

Гуранын "...Анчаг нәфсләрдә хәсислик һәмишә мөвчуддур..." ("Ниса" сурәси, 128) әјәси һәр инсанын нәфсиндә бир нечә мәнфи хүсусијјәтләр ола биләчәјини хатырладыр. Инсан Аллаһын онун үчүн јаздығы өмүр әрзиндә нәфсини малик олдуғу бу мәнфи хүсусијјәтләрдән чәкиндрәмәли вә чәннәт әхлагындакы мүкәммәллијә чатмаг үчүн сәј көстәрмәлидир. Анчаг буна бахмајараг, инсан һәјатынын сонуна гәдәр јашадығы һәр ан сәһв едә биләчәк бир варлыгдыр.

Һәгиги севки вә достлуғун јашана билмәси үчүн инсанларын бу һалы унутмамалары лазымдыр. Һәр кәс севдији инсана гаршы чох сәбрли вә бағышлајан олмалы, достунун гүсурларына гаршы сәбрли олмалы вә ону баша дүшмәли, онун нөгсанларыны дүзәлтмәјә чалышмалыдыр. Чүнки севмәк вә севилмәк сәбрли олмағы, чандан кечмәји төләб едән хүсусијјәтләрдир. Сәһвләр гаршысында көстәрилән сәбр инсанлар арасында севкинин вә меһрибанлығын артмасына сәбәб олур. Мөминләр әслиндә бир-бирләринә күвәндикләри мүсәлман олдуғлары вә бир-бирләринә һөрмәт бәсләдикләри үчүн, бир-бирләринин хәталарыны сәбрлә вә әфведичиликлә гаршылајырлар. Мүсәлман гардаш вә бачыларынын јалныз хәталарыны дүзәлдә билмәк, Гуран әхлағыны ән көзәл шәкилдә јашамағ үчүн көстәрдикләри сәмими бир сәј белә онлара гаршы севки јаранмасы үчүн кифәјәтдир. Бу сәбәбдән гардаш вә бачыларынын сәһв бир сөзү вә ја һәрәкәти илә гаршылашсалар белә, она гаршы сәбр көстәрәр, ән көзәл давранышла чаваб верирләр.

Пејгәмбәримиз (с.ә.в.) дә мөминләрә мүсәлман гардаш вә бачыларынын гүсурларыны өртмәләрини, онлара дәстәк олмаларыны бујурур:

"Ким бир мүсәлманын ајыбыны өртәрсә, Аллаһ да онун дүнја вә ахирәтдә ајыбыны өртәр. Ким мүсибәтә дүшән бир адамын мүсибәтини арадан галдырарса, Аллаһ да гијамәтдә онун мүсибәтләриндән бирини јох едәр. Ким гардашынын еһтијачыны тәмин едәрсә, Аллаһ да онун еһтијачыны тәмин едәр".¹⁴

Аллаһы севән вә даима Аллаһдан разы олан бир инсанын сәбри, чаһилијјә чәмијјәтиндә олан инсанларын сәбр анлајышындан чох фәрғлидир. Бу чүр инсанлар әкәр гаршыларындакы адамлардан бир мәнфәәт умурларса вә ја чәмијјәтин тәсириндән чәкинирләрсә, бәзи вәзијјәтләрә "дәзә билирләр". "Дәзә билән" адам өзүнү гашгабағ төкмәкдә, дејинмәкдә, әнкәл төрәтмәкдә, һағлы биләр. "Бу

гәдәр чәтинлијә гатланырам, бунун әвәзиндә истәдијими етмәк һагымдыр" кими бир дүшүнчәјә гапылырлар. Мәсәлән, хәстә бир достуна вә ја һәјат јолдашына бахмаг мәчбуријјәтиндә галан бир инсан, әкәр Гуран әхлагыны јашамырса, бир мүддәт сонра мүтләг бу вәзијјәтдән сыхылмаға, әсәбләшмәјә вә шикајәт етмәјә башлајар. Кечәләр јухусуз галдығыны, јорғун олдуғуну, ишинин чох чәтин олдуғуну вә ја кимсәнин онун кими белә бир чәтинлијә дөзмәјәчәјини сөјләјәр. Бу вәзијјәтдән дудуғу сыхынты вә јашадығы әсәб ајдын һисс олунур. Хәстә олан адамы миннәт алтында сахлајан сөзләр дејәр, она борчлу олдуғуну хатырладар.

Сәбрли бир инсан исә севдији адамын һәр чүр истәјинә, еһтијачына һәвәслә гәмәл едәр вә она әлиндән кәлән көмәји кәстәрәр. Етдикләринә көрә гаршысындакы адамы әсла миннәт алтында сахламаз. Сәбр Аллаһын Гуранда мөминләрә төвсијә етдији көзәл әхлаг хүсусијјәтидир:

"...Сизин танрыныз јалныз
бир олан Аллаһдыр.
Јалныз Она тәслим олуб итаәт един.
Сән дә тәвазокар
оланлара мүждә вер!"
("Һәчч" сурәси, 34).

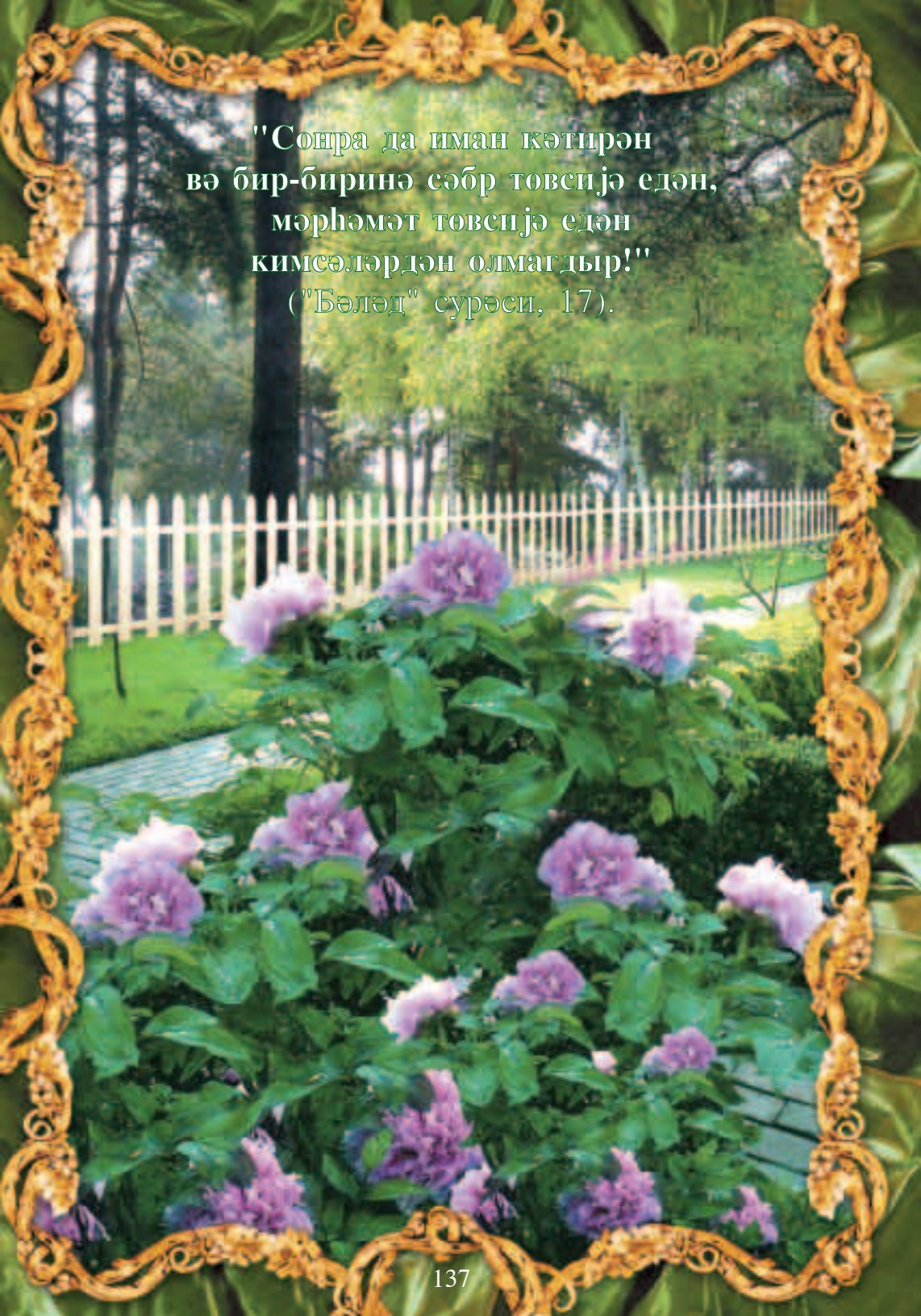
"Еј иман кәтирәнләр! Сәбр един, дөзүн, һазыр олун вә Аллаһдан горхун ки, бәлкә, ничат тапасыныз!" ("Али-Имран" сурәси, 200).

Садиг Олмаг

Бир инсана гаршы севки јаранмасына сәбәб олан әхлаг хүсусијјәтләриндән бири дә сәдагәтдир. Аллаһ Гуранда миминләри сәдагәтләринә көрә мүкафатландырачағыны билдирир. Бу сәбәбдән Рәббимизин бәјәндији бу әхлаг хүсусијјәтини мөминләр һеч бир шәкк-шүбһәсиз һәјата кечирәрләр. Мөминләрин бу хүсусијјәтини Аллаһ бир әјәсиндә белә ачыглајыр:

"Аллаһ бунула доғрулары доғрулуғларына көрә мүкафатландырсын, мұнафигләрә дә истәсә әзаб версин, јахуд онларын төвбәләрини гәбул бујурсун. Һәгигәтән, Аллаһ бағышлајандыр, рәһм едәндир!" ("Әһзаб" сурәси, 24).

Мөминләр ән чәтин шәраитләрдә белә Аллаһа вә иман кәтирәнләрә олан сәдагәтләринә көрә әсла күзәшт етмәзләр. Аллаһ Гуранда Һз.Мусаја табе олан кәнчләри нүмунә кәстәрәрәк мөминләрин бу хүсусијјәтинә диггәт вермишдир:

"Сонра да иман кәтирән
вә бир-биринә сәбр төвсијә едән,
мәрһәмәт төвсијә едән
кимсәләрдән олмагдыр!"
("Бәләд" сурәси, 17).

"Фиронун вә әжанларынын бәласы горхусундан Мусаја өз гөвмүндән јалныз кичик бир дәстә иман кәтирди. Чүнки Фирон о јердә һаким иди. О, һәдди ашмышды. Муса деди: "Еј гөвмүм! Әкәр Аллаһа иман кәтирмисинизсә вә тәслим олмусунузса, Она тәвәккүл един!" ("Јунус" сурәси, 83-84).

Иман кәтирәнләр вә елчиләр тарих бојунча өлдүрүлмә, зәнкинлик вә етибарын әлдән алынмасы, ифтираја уфрамаг кими һәдәләр алтында јашамышлар. Һәјатлары бојунча бир-бириндән ајрылмајан мүсәлманлар Аллаһа олан севкиләри, горхулары вә бағлылыглары сәбәбиндән илә бүтүн бу тәһлүкәләрә һазыр олмуш вә бунлардан чәкинмәмишләр. Аллаһа олан бу гејдсиз-шәртсиз сәдагәтләри мөминләрин бир-бирләринә гаршы сәмими бир севки һисс етмәләри үчүн кифәјәт едән сәбәбдир. Аллаһ Гуранда мөминләрин бу хүсусијјәтләрини белә хәбәр верир:

"Мөминләр јалныз Аллаһа вә Пејғәмбәринә иман кәтирән, сонра һеч бир шәкк-шүбһәјә дүшмәјән, Аллаһ јолунда маллары вә чанлары илә вурушанлардыр! Мәһз беләләри садиг оланлардыр!" ("Бучурат" сурәси, 15).

Мөрһәмәт саһиби олмаг

Мөрһәмәт севкинин бир парчасыдыр. Бу сәбәбдән һәгиги севкинин јашана билмәси үчүн мөрһәмәти дә там олараг баша дүшмәк лазымдыр. Пејғәмбәримизин (с.ә.в.) мөрһәмәти бу мөвзуда бүтүн мүсәлманлар үчүн чох көзәл бир нүмунәдир. Аллаһ Гуранда Һз.Мөһәммәдин (с.ә.в.) бу јүксәк әхлагындан белә бәһс едир:

"Сизә өзүнүздән бир пејғәмбәр кәлди ки, сизин әзиј-јәтә дүшмәјиниз она ағыр кәлир, о сизи чох истәјир, мөминләрә шәфгәтлидир, мөрһәмәтлидир!" ("Төвбә" сурәси, 128).

Мөрһәмәтли бир инсан әтрафындакы адамларын сыхынты ичиндә јашамасыны истәмәз; өз һәјаты, сағлығы, раһатлығы нә гәдәр әһәмийјәтлидирсә, әтрафындакы инсанларын һәјаты, сағлығы вә раһатлығы да ән азы о гәдәр әһәмийјәтли вә һәтта өз һәјатындан даһа вачиб олур. Буна көрә мөрһәмәтли бир инсанын ән мүһүм хүсусийјәтләриндән бири әтрафындакы адамларын чәтинликләринә гаршы лагејд галмамасы вә онларын проблемләринин һәлли үчүн сәј кәстәрмәсидир.

Пејғәмбәримиз (с.ә.в.) мөминләрә бүтүн инсанлара гаршы мөрһәмәтли олмаларыны белә төвсијә етмишдир.:

"Мөрһәмәтли олмадыгча иман кәтирмиш олмазсыныз". Дедиләр: "Еј Аллаһын Рәсулу! Һамымыз мөрһәмәтлијик". Деди: "Хејр, бундан мәгсәд әһлинизә олан мөрһәмәтиниз дејил, әксинә, халга, инсанлара олан мөрһәмәтиниздир".¹⁵

Инсан хэгийгэтэн севдији бир инсанын ахирэтини дүшүнүр

Инсанын эсл хэжаты өлүмү илэ бирликдэ башлажан ахирэт хэжатыдыр. Бу дүнја хэр инсан үчүн кечичи вэ жалныз сынанмаг үчүн бир жердир. Бу хэгийгэти дэрк едэн мөминлэр бир-бирлэринэ олан севкилэрини эслиндэ бир-бирлэрини ахирэтдэки сонсуз хэжатларына хазырлажараг көстөрөрлөр. Өзлэри Аллаһын ризасына, рэхмэтинэ вэ чөннэтинэ нэ гэдэр чох говушмаг истэжирлэрсэ, чох севдиклэри мөмин гардашларынын да ејни немэтлэрэ вэ көзэлликлэрэ говушмаларыны истэжэрлөр. Экс халда, инсанын сонсуза гэдэр бир даһа гуртулуш имканы олмадан чөһөннэм эзабы илэ эвэз көрөчөјини билмэлэри, иман көтирэнлэрин бу мәсэлэдэ бөјүк бир хэвэслэ вэ гэрарлы хэрөкөт етмэклэринэ сэбэб олар. Бир-бирлэриндэ көрдүк-

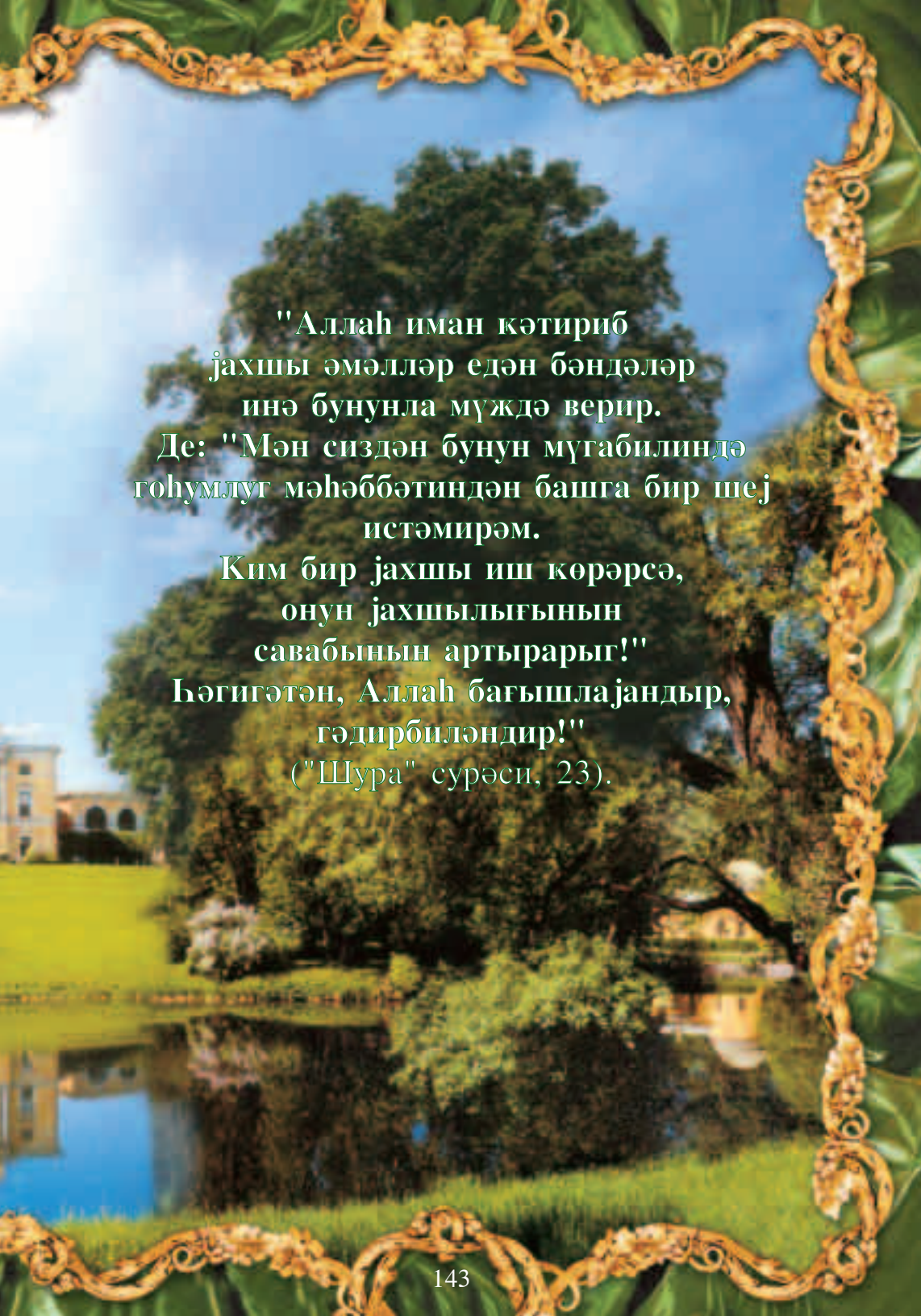

лэри хэталы вэ ја гүсурлу чөһөтлэри вахт кечиртмэдэн дэрһал дүзэлтмэјэ вэ бир-бирлэрини Аллаһын эн чох разы олачағы әхлага чатдырмаға чалышырлар. Бир-бирлэрини даима јахшы вэ көзәл олана дөвөт едәрәк, писликләрдән чәкиндирмэјэ чалышарлар. Онларын бу мәсәләдәки һәвәс вэ сәјлэри бир-бирлэринә олан һәгиги севкиләринин дә эн ачыг-ашкар көстәричиләриндән биридир. Аллаһ Гуранда иман кәтирәнләрин бир-бирлэринин ахирәтлэринә јөнәлән бу күчлү севки анлајышларыны белә хәбәр верир:

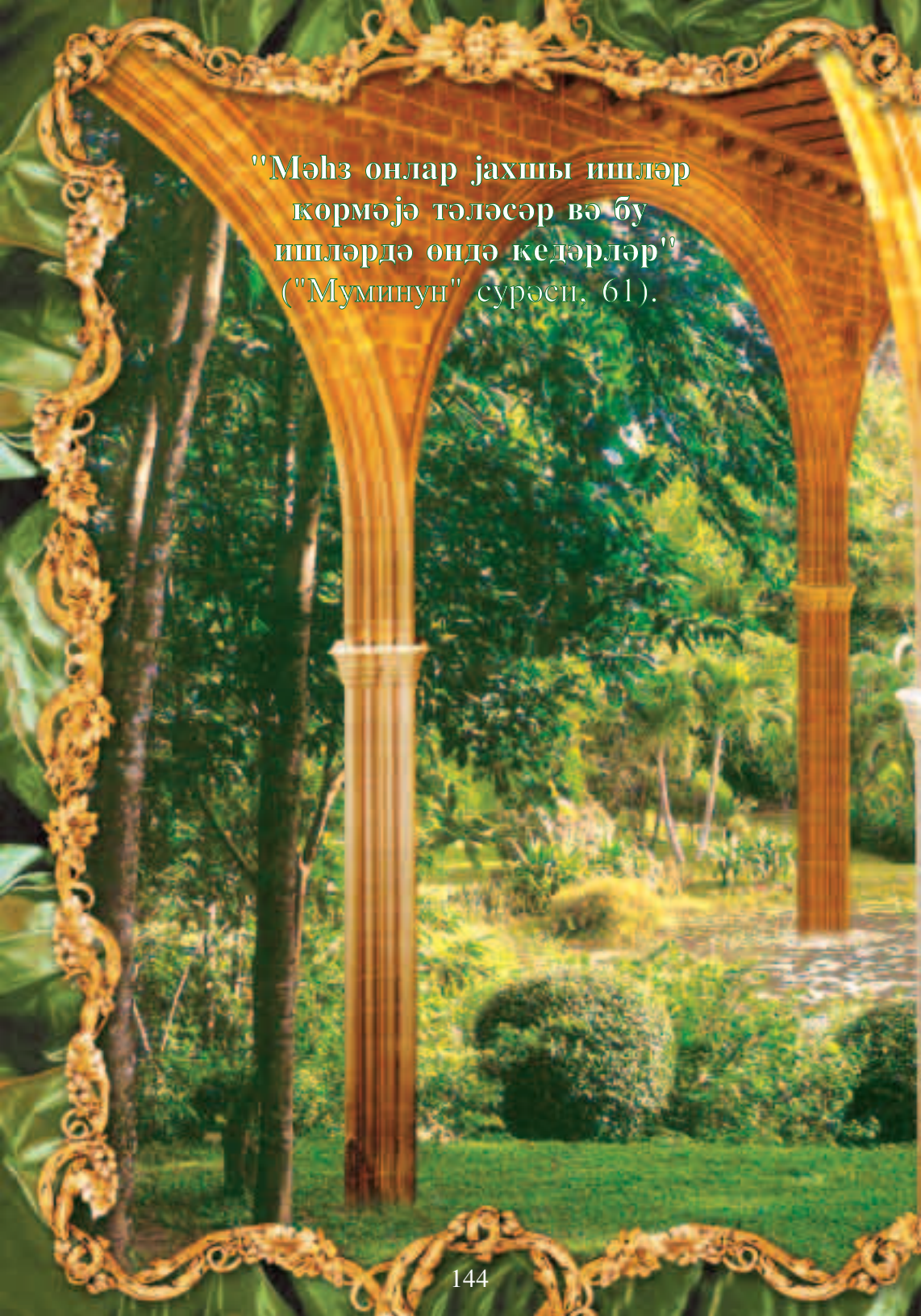
"Мөмин кишиләрлә мөмин гадынлар бир-биринә һајандырлар. Онлар јахшы ишләр көрмәји әмр едәр, пис ишлэри јасаг едәр, намаз гылыб зәкат верәр, Аллаһа вэ Пејғәмбәринә итаәт едәрләр. Аллаһ, әл-бәттә ки, онлара рәһм едәчәкдир. Аллаһ, һәгигәтән, јенилмәз гүввәт, һикмәт саһибидир!" ("Төвбә" сурәси, 71).

Һәгиги севкидә һәр заман гаршы тәрәфин нәфси үстүн тутулур

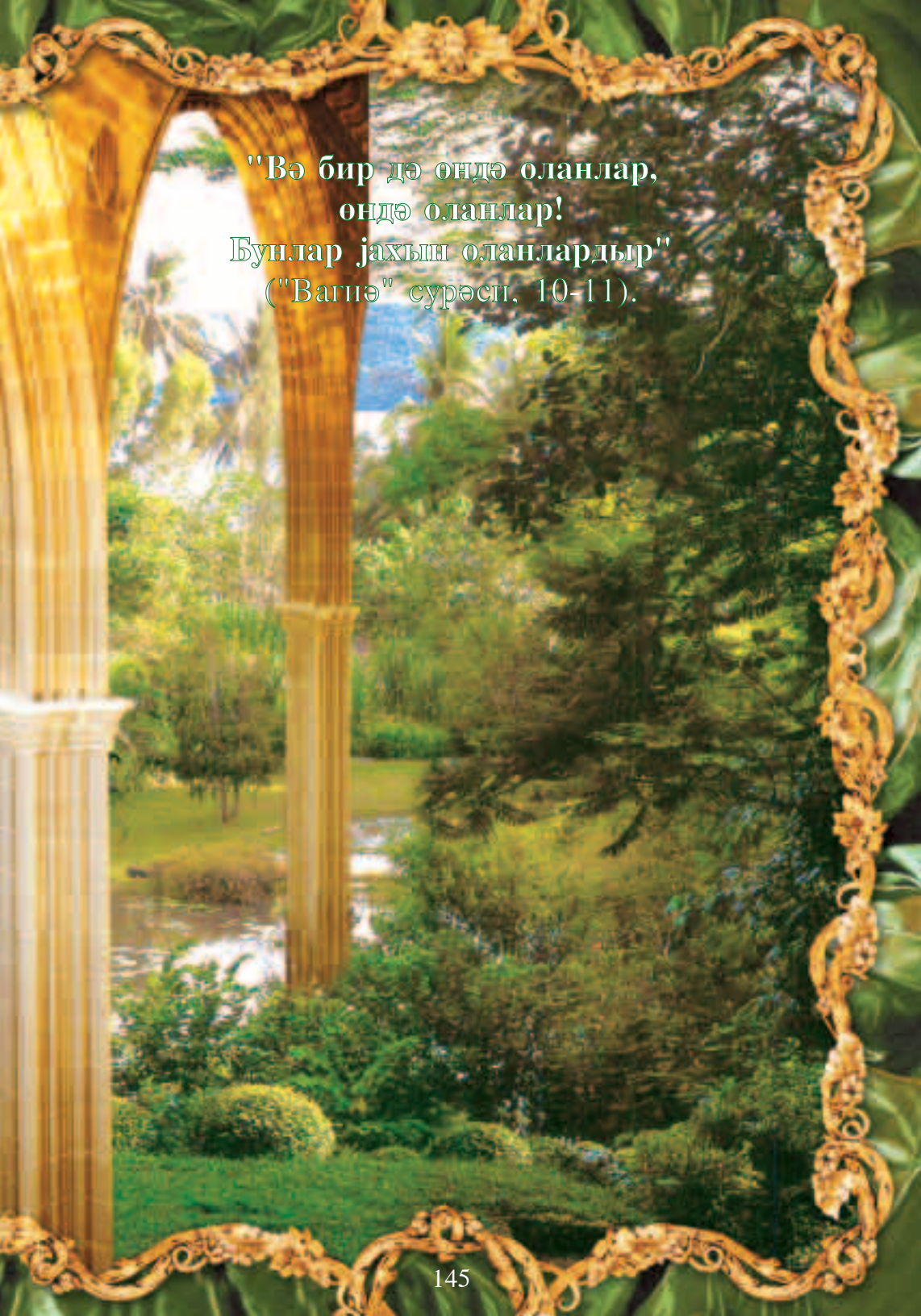
Инсанларын бир чоху үчүн һәјатларынын ән мұһүм мәсәләси өз нәфсләринин раһатлығыдыр. Анчаг һәгиги севкидә инсан өз нәфсини унудур вә севдији инсанын нәфси өн плана кечир. Ону раһат етмәк үчүн әлиндән кәлән һәр чүр чәһд кәстәрир. Һәр заман севдији инсанын истәкләрини өз истәкләриндән үстүн тутур. Мәсәлән, бирликдә көрдүкләри бир ишә көрә өзүнүн тәриф олунмасынданса, севдији инсанын тәрифләнмәси онун үчүн даһа әһәмијјәтли олуր. Өзү һаглы чыхмагданса, севдији адамын һаглы олмагындан даһа чох зөвг алыр. Әкәр әмәк тәләб едән бир ишин көрүлмәси лазымдырса, севдији адамын јорулмасынданса, өзүнүн јорулмагыны үстүн тутур. Әсла гаршы тәрәфи утандырачаг, гәлбини гырачаг бир давраныш кәстәрмир. Бунун сәбәби исә Аллаһын ризасыны, севкисини вә чәннәтини газанмаг истәјидир. Бир инсан анчаг Аллаһын ризасыны газанмаг үчүн гаршысындакы адамы бу гәдәр фәдакарлыгла вә сәмимијјәтлә севә биләр.

"Аллаһ иман кәтириб
јахшы әмәлләр едән бәндәләр
инә бунунла мүждә верир.
Де: "Мән сиздән бунун мүгабилиндә
гоһумлуғ мәнәббәтиндән башга бир шеј
истәмирәм.
Ким бир јахшы иш көрәрсә,
онун јахшылығынын
савабынын артырарыг!"
Бәгигәтән, Аллаһ бағышлајандыр,
гәдирбиләндир!"
("Шура" сурәси, 23).

"Мәһз онлар јахшы ишләр
кормәјә тәләсәр вә бу
ишләрдә ондә кедәрләр"⁹
("Муминун" сурәси, 61).

"Вә бир дә өндә оланлар,
өндә оланлар!
Бунлар јахын оланлардыр"
("Вагнә" сурәси, 10-11).

СОН СӨЗ

Севки хаггында
белә бир китаб јазмағымызын
вә бу мөвзүја хүсусилә диггәт вермәји-
мизин ән мүһүм сәбәбләриндән бири чәннәт
әхлагында севкинин чох бөјүк бир әһәмијјәт
кәсб етмәсидир. Ахирәтдә Аллаһын иман кәтирән
бәндәләри үчүн һазырладығы сонсуз чәннәт јурдуна го-
вушмаг истәјән вә орада пејғәмбәрләр, салеһләр вә доғру-
ларла бирликдә сонсуза гәдәр јашамаг истәјән бир инсанын
дүңјада икән севмәји мүтләг өјрәнмәси вә севиләчәк хүсусиј-
јәтләрә саһиб олмасы лазымдыр. Чүнки чәннәтин ән бөјүк кө-
зәлликләриндән бири бир-бирини чох севән, көзәл әхлаглы
инсанларын сонсуза гәдәр давам едәчәк достлугларыдыр.

Чәннәтдә сонсуза гәдәр севки вә достлуг ичиндә јашаја бил-
мәјин јолу исә Аллаһы чох севмәк вә Аллаһын Гуранда бил-
дирдијинә көрә, мүтгәгиләр ("Төвбә" сурәси, 4), арынанлар
("Төвбә" сурәси, 108), адил оланлар ("Һучурат" сурәси, 9),
јашшылыг едәнләр ("Бәгәрә" сурәси, 195), тәмизләнәнләр
("Бәгәрә" сурәси, 222), төвбә едәнләр ("Бәгәрә" сурәси,
222), сәбр едәнләр ("Али-Имран" сурәси, 146), чәки-
нәнләр ("Али-Имран" сурәси, 76) вә тәвәккүл
едәнләрдир ("Али-Имран" сурәси, 159).

Пејғәмбәримизин (с.ә.в.) севки үчүн ет-
дији дуа Аллаһа вә мөминләрә гаршы
олан севкинин әһәмијјәтини
дәрк етмәјимизә

көрә бизә көзәл бир нүмунә олмушдур:

"Рәсулуплаһ (с.ә.в.) бир дөфә дуа едәркөн белә бујурду: "Ја Рәбби! Мәнә өз севкини, севдикләринин севкисини вә мәни Сәнин севкинә јахынлашдырачаг севкини еһсан ејлә вә Өз севкини мәнә һәрарәтдән, сусузлугдан јананларын сојуг суја говушмағы истәмәләриндән дә артыг севкили ет".¹⁶

"Аллаһ иман кәтирәнләрин достудур,
онлары зүлмәтдән чыхарыб
ишыга тәрәф јөнәлдәр.
Кафирләрин досту исә Тагутдур.
Онлары нурдан ајырыб зүлмәтә
саларлар. Онлар чәһәннәмликдирләр вә
орада һәмешәлик галачаглар!"
("Бәгәрә" сурәси, 257).

ТӘКАМУЛ
ЖАЛАНЫ

Дарвинизм, јәни тәкамүл нәзә-
ријјәси јарадылыш һәгигәтини инкар ет-
мәк мәгсәдилә ортаја атылмыш, анчаг һеч
бир мүвәффәғијјәт газана билмәмиш елмдән узаг
бир сајыгламадан башга бир шеј дејил. Чанлы алә-
мин чансыз маддәләрдән тәсадүфән әмәлә кәлдијини
иддиа едән бу нәзәријјә елмин каинатда вә чанлыларда
чох ачыг бир "низам" олмасыны сүбут етмәси илә чүрүмүш-
дүр. Беләликлә, бүтүн каинатын вә чанлыларын Аллаһ тәрә-
финдән јарадылмасы һәгигәти елм тәрәфиндән дә сүбут олун-
мушдур. Тәкамүл нәзәријјәсини ајагда сахлаја билмәк үчүн бу
күн бүтүн дүнјада апарылан тәблиғат јалныз елми һәгигәтләрин
тәһриф едилмәсинә, бу һәгигәтләрин биртәрәфли шәкилдә
изаһ олунмасына, елм көрүнтүсү алтында сөјләнән јаланлара
вә јол верилән сахтакарлығлара әсасланыр.

Анчаг бу тәблиғат да һәгигәти өрт-басдыр едиб кизләдә
билмир. Тәкамүл нәзәријјәсинин елм тарихиндәки ән бә-
јүк јалан олмасы факты сон 20-30 илдә елм дүнјасында
кетдикчә даһа јүксәк сәслә дилә кәтирилик. Хүсуси-
лә 1980-чи илләрдән сонра апарылан тәдгигатлар
дарвинистләрин иддиаларынын тамамилә јан-
лыш олдуғуну ортаја гојмуш вә бу һәгигәт
бир хејли алим тәрәфиндән гејд
едилмишдир. Әләлхүсус да
АБШ-да биоло-

кија, биокимја, палеонтолокија кими мухтәлиф елм сәһә-ләриндә чалышан алимләр дарвинизмин артыг өз гүввәси-ни итирдијини көрүр, чанлыларын мәншәјини артыг "идраки низам" (intelligent design) гаврамы әсасында ачыгла-јырлар. Бәһс едилән "идраки низам" бүтүн чанлыларын Аллах тәрәфиндән јарадылмасынын елми чәһәтдән сүбүт олунмуш бир дәлилидир.

Тәкамүл нәзәријјәсинин сүгутуну вә јарадылышын дә-лилләрини башга әксәр чалышмаларымызда бүтүн елми тәфәррүатлары илә гејд етдик вә гејд етмәјә давам едирик. Анчаг бу мәсәлә чох әһәмијјәтли олдуғу үчүн бурада да бир чох мәсәләләри хүласә етмәк зәрури вә фәјдалыдыр.

Дарвини јыхан чәтинликләр

Тәкамүл нәзәријјәси тарихи көкләри гәдим Јунаныста-на гәдәр кедиб чыхан бир тәлим олса да о, јалныз XIX

әсрдә әһатәли шәкилдә ортаја чыхды. Нәзәријјәни елм дүнјасынын күндәминә салан ән мүһүм һадисә Чарлз Дарвинин 1859-чу илдә нәшр едилән "Чинсләрин мәншәји" адлы китабы олду. Дарвин бу китабда чанлыларын мүхтәлиф нөвләринин Аллаһ тәрәфиндән ајры-ајрылыгыда јарадылмасы керчәјинә гаршы чыхырды. Дарвинә керә, бүтүн чинсләр мүштәрәк бир атадан кәлирди вә онлар заман өтдүкчә кичик дәјишликләр сәјәсиндә бир-бириндән фәргләнмишдиләр.

Дарвинин нәзәријјәсинин һеч бир мадди дәлили јох иди. О, өзү дә буну гәбул едирди ки, бу нәзәријјә јалныз "ортаја атылан мәнтиг фикир" иди. Һәтта Дарвинин өз китабындакы "Нәзәријјәнин чәтинликләри" башлыгылы кениш һиссәдә дә етираф етдији кими, бу нәзәријјә бир чох мүһүм суал гаршысында ачиз галырды.

Дарвин белә зәнн едирди ки, онун нәзәријјәсинин гаршысында дајанан чәтинликләр елмин инкишафы илә ардан галдырылачаг, јәни елми кәшфләр бу нәзәријјәнин елми әсасларыны күчләнديرәчәк. О, буну китабынын чох јериндә билдирмишди. Анчаг дурмадан инкишаф едән елм Дарвинин бу үмидләринин там әксинә олага һәмин нәзәријјәнин башлыча мүддәаларыны бир-биринин ардынча сарсыдырды.

Дарвинизмин елм гаршысындакы мәғлубијјәти үч әсас башлыгыда инчәләнә биләр:

1. Бу нәзәријјә һәјатын Јер үзүндә илк дөфә нечә ортаја чыхдығыны һеч чүр ачыглаја билмир.
2. Дарвинизм нәзәријјәсинин ортаја атдығы "тәкамүл

механизмлэри"нин һәгигәтдә тәкмилләшдиричи тәсирә малик олдуғуну кәс-тәрән һеч бир елми сүбут јохдур.

3. Дашлашмыш битки галыглары вә торф гатлары тәкамүл нәзәријјәсинин ирәли сүрдүјү прогнозларын там әксини ортаја чыхарыр.

Бу бөлүмдә бу әсас мүддәалары онларын маһијјәти бахымындан инчәләјә-чәјик.

Кечилә билмәјән илк пиллә: һәјатын мәншәји

Тәкамүл нәзәријјәси бүтүн чанлы нөвләринин ибтидаи дүнјада тәхминән 3,8 милјард ил әввәл мејдана чыхан јеканә бир чанлы һүчәјрәдән әмәлә кәлдијини иддиа едир. Тәк һүчәјрәнин милјонларла комплекс чанлы нөвүнү нечә мејдана кәтирмәси вә белә бир тәкамүл әкәр һәгигәтән дә олубса, бунун изләринин дашлашмыш битки галыгларында, торф гатларында нијә тапылмамасы дарвинизм нәзәријјәсинин чавабландыра билмәдији суаллардыр. Анчаг бүтүн бунлардан әввәл иддиа едилән тәкамүл мәрһәләсинин илк пилләсиндә дајанмаг лазымдыр: бәһс едилән о "илк һүчәјрә" нечә ортаја чыхмышдыр?

Тәкамүл нәзәријјәси јарадылышы рәдд етдији вә һеч бир фөвгәлтәбии мүдахиләни гәбул етмәдији үчүн "илк һүчәјрә"нин һеч бир план вә низам-интизам олмадан, тәбиет ганунлары чәрчивәсиндә тәсадүфән мејдана кәлдијини иддиа едир. Јәни бу нәзәријјәјә кәрә, чансыз маддә тәсадүфләр нәтичәсиндә ортаја чанлы бир һүчәјрә чыхармалыдыр. Анчаг бу, мәлум олан ән әсас биоложи ганунлара зидд иддиадыр.

"Һәҗат һәҗатдан кәлир"

Дарвин өз китабында һәҗатын мәнбәҗи барәдә һеч нә геҗд етмәҗиб. Чүнки онун дөврүндәки ибтидаи елм чанлыларын чох садә бир гурулуша малик олдуғуну күман вә иддиа едирди. Орта әсрләрдән бәри бөҗүк етимад бәсләнән вә "спонтан кенерасија" адланан нәзәријјәнин тәрәфдарлары чансыз маддәләрин тәсадүфән бир је-рә јығышыб чанлы бир варлыг мејдана кәтирмәсинә инанырды. Бу дөврдә бөчөкләрин јемәк галыгларындан, сичанлары исә буғдадан әмәлә кәлдијинә шүбһә етмирдиләр. Буну исбат етмәк үчүн һәтта гәрибә тәчрүбәләр дә апармышдылар. Чиркли бир парчанын үстүнә бир аз буғда гојулмуш, бир

гәдәр көзләјәрләрсә, бу чулғашмадан сичанларын мејдана кәләчәји зәнн едилмишди.

Чиј әтин гурд салмасы да һәјатын чансыз маддәләрдән мејдана кәлмәсинә дәлил сајылырды. Һалбуки даһа сонрлар мәлум олачагды ки, әтин үстүндә јаранан гурдлар өз-өзүнә мејдана кәлмир, милчәкләрин кәтириб ора гојдуғу көзлә көрүнмәјән сүрфәләрдән чыхырлар.

Дарвин өзүнүн "Чинсләрин мәншәји" адлы китабыны јаздығы дөврдә исә елм дүнјасы белә һесаб едирди ки, бактеријалар чансыз маддәдән мејдана кәлир. Һалбуки мәшһур франсыз биологу Луис Пастер тәкамүлүн әсасы олан бу инанчы Дарвинин китабынын нәшр едилмәсиндән беш ил сонра гәти олагаг рәдд етди. Пастер апардығы чалышма вә тәчрүбәләрдән сонра кәлдији нәтичәни белә хүласә едирди: "Чансыз маддәләрин һәјат әмәлә кәтирмәсинә даир иддиа даһа гәти олагаг тарихин архивинә верилмишдир" (Sidney Fox, Klaus Dose, Molecular Evolution and The Origin of Life, Marcel Dekker, New York, 1977, сәһ. 2).

Тәкамүл нәзәријјәсинин тәрәфдарлары Пастерин кәлдији нәтичәләрә гаршы узун мүддәт мүбаризә апардылар. Анчаг инкишаф едән елм чанлы һүчәјрәнин мүрәккәб гурулушуну ортаја чыхарандан сонра һәјатын өз-өзүнә мејдана кәлмәси иддиасынын чүрүклүјү бир даһа вә гәти шәкилдә ајдын олду.

XX әсрдәки нәтичәсиз сәјләр

XX әсрдә һәјатын мәншәји мөвзусу илә бағлы проселәрин өнүндә кедән илк тәкамүлчү мәшһур рус биологу Александр Опарин олду. Опарин 1930-чу илләрдә ортаја атдығы бәзи тезисләрлә чанлы һүчәјрәнин тәсадүфән мејдана кәлә биләчәјини исбат етмәјә чалышды. Анчаг онун

бу ахтарышларын нәтичәсиз галды. Опарин буну етираф етмәжә мәчбур олду: "Тәәссүф ки, һүчәј-рәнин мәншәји проблеми тәкамүл нәзәријјәсини бүтөвлүкдә әһатә едән ән гаранлыг мәсәләни тәш-кил едир" (Alexander I. Oparin, *Origin of Life*, Dover Publications, New York, (1936), 1953 (reprint), сәһ. 196).

Опаринин архасынча кедән тә-камүлчүләр һәјатын мәншәји мөв-зусуну бир јерә чыхара билмәк үчүн тәчрүбәләр апармаға сәј көстәрдиләр. Бу тәчрүбәләрин ән мөшһуру америкалы кимјакәр Стенли Миллер тәрәфиндән 1953-чү илдә апа-рылды. С.Миллер ибтидаи дүнјанын атмосфериндә олдуғу-ну иддиа етдији газлары бир тәчрүбә васитәсилә бирләш-дирәрәк вә бу реаксијаја енержи әлавә едәрәк протеинлә-рин тәркибиндәки бир нечә үзви молекулу (аминоасит) синтез етди. Һәмин илләрдә әһәмијјәтли бир мәрһәлә ки-ми тәгдим олуан бу тәчрүбәнин нәтичәсиз галмасы вә тәчрүбәдә итифадә едилән атмосферин керчәк дүнја ат-мосфериндән чох фәргли олмасы кәләчәк илләрдә ортаја чыхачагды ("New Evidence on Evolution of Early Atmosphere and Life", *Bulletin of the American Meteorological Society*, с. 63, Каскн 1982, ss. 1328-1330).

Узун мүддәт давам едән бу сәссизликдән сонра Милле-рин өзү дә истифадә еләдији атмосферин һәгиги олмады-ғыны етираф етди (Stanley Miller, *Molecular Evolution of Life: Current Status of the Prebiotic Synthesis of Small Molecules*, 1986, сәһ. 7).

Һәјатын мәншәји мәсәләсини ачыгламаг үчүн тәкамүл-чүләрин ХХ әсрдә апардығы бүтүн сәјләр нәтичәсиз гал-

ды. Сан Диего Скриппс Институтундан олан танынмыш кеокимјачы Чөффри Бада төкамүлчү "Earth" журналында 1998-чи илдә нәшр едилән бир мөгаләдә бу һәгигәти беллә гәбул едир: "Бу күн XX әсри архада гојаркән һәлә XX әсрә дахил оlanda малик олдуғумуз ән бөјүк һәллини тапмамыш проблемлә гаршы-гаршыјајыг: һәјат Јер үзүндә нечә башлады?" (Jeffrey Bada, Earth, Чубат 1998, сәһ. 40).

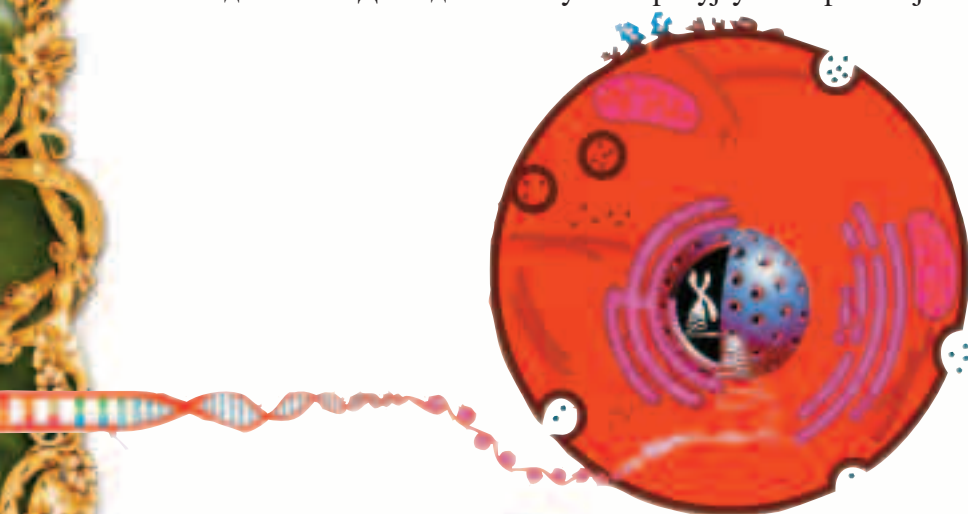
Һәјатын комплекс гурулушу

Төкамүл нәзәријјәсинин һәјатын мәншәји мөвзусунда чох чидди чәтинлијә дүшмәсинин әсас сәбәби ән садә һесаб едилән чанлы организмләрин инанылмајачаг дәрәчәдә гармагарышыг гурулуша малик олмасыдыр. Чанлы варлығын һүчәјрәси инсан өвладынын дүзәлтдији техники мөһсуллардан даһа мүрәккәбдир. Белә ки, бу күн дүнјанын ән инкишаф етмиш лабораторијаларында да чансыз маддәләри бир јерә јығараг чанлы һүчәјрә әлдә етмәк мүмкүн дејил.

Бир һүчәјрәнин мејдана кәлмәси үчүн лазым олан шәртләр һеч вахт тәсадүфләрлә изаһ едилмәјәчәк гәдәр чохдур. Һүчәјрәнин әсасларындан бири олан протеинләрин тәсадүфи олагаг синтезләшмә еһтималы исә 500 аминоаситлик јуварлаг бир протеин үчүн 10.950-дә 1-дир. Анчаг ријазиијатда 10.50-дә 1-дән ашағы оланлар "имкансыз" сајылыр. Һүчәјрәнин нүвәсиндә јерләшән вә өзүндә кенетик билкини кизләдән ДНТ молекулу исә инанылмаз бир мәлумат банкыдыр. Инсан ДНТ-синин еһтива етдији мәлуматын әкәр кағыза көчүрүлмәјә чалышылса, 500 сәһифәдән ибарәт олан 900 чилдлик бир китабхананын мејдана

кәләчәји һесаһланыр. Бу нөгтәдә чоһ марағлы бир дилем-
ма да вар: ДНТ анчағ бәзи хүсүсиләшмиш протеинләрин
көмәји илә чүтләшә билир. Анчағ бу протеинләрин син-
тези дә анчағ ДНТ-дәки мәлуматлара ујғун оларағ һәјата

кечир. Бир-биринә бағлы олдуғларына көрә чүтләшмәнин мејдана кәлә билмәси үчүн онларын икисинин дә ејни анда мөвчуд олмасы лазымдыр. Бу исә һәјатын өзү-өзүндән мејдана кәлмәси барәдәки ссенарини чәтинлијә салыр. Сан Диего Калифорнија Университетиндән мәшһур тәкамүлчү алим, профессор Лесли Оржел (Leslie Orgel) "Scientific American" журналынын 1994-чү илин октјабр ајындакы сајында бу һәгигәти белә етираф едир:

"Сон дәрәчә комплекс гурулушлара саһиб олан протеинләрин вә нуклеин туршуларынын (РНТ вә ДНТ) ејни јердә вә ејни вахта тәсадүф нәтичәсиндә әмәлә кәлмәси һәтта еһтималдан да һәддиндән артыг узағдыр. Анчаг буларын бири олмадан дикәрини әлдә етмәк дә мүмкүн дејил. Долајысы илә инсан һәјатын кимјәви јолларла ортаја чыхмасынын һеч вахт мүмкүн олмамасы нәтичәсинә кәлмәк мәчбуријјәтиндә галыр" (Leslie E. Orgel, "The Origin of Life on Earth", Scientific American, с. 271, Еким 1994, сәһ. 78).

Шүбһәсиз ки, әкәр һәјатын тәсадүфләрлә ортаја чыхмасынын гејри-мүмкүнлүјү тәсдигләнисә, бу вәзијјәтдә онун фөвгәлтәбии шәкилдә јарадылдығыны гәбул етмәк лазымдыр. Бу һәгигәт исә әсас мәгсәди јарадылышы рәдд етмәк олан тәкамүл нәзәријјәсинин ачыг-ашкар мәнәсызлығыны ортаја чыхарыр.

Тәкамүлүн хәјали механизмләри

Дарвинизм нәзәријјәсини пуч едән башга икинчи бөјүк мәсәлә бу нәзәријјәнин "тәкамүл механизмләри" кими ортаја атдығы ики анлајышын да әсл һәгигәтдә һеч бир тәкмилләшдиричи күчә малик олмамасынын сүбута јетирилмәсидир. Дарвин ортаја атдығы тәкамүл иддиасыны там шәкилдә "тәбии селексија" механизминә бағламышды.

Онун бу механизмә вердији әһәмијјәт китабынын адындан да көрүнүрдү: "Чинсләрин мәншәји тәбии селексия јолу илә".

Тәбии селексия тәбии сечмә демәкдир вә тәбиәтдәки һәјат мүбаризәсиндә тәбии шәртләрә ујғун олан күчлү чанлыларын һәјатда галачағы дүшүнчәсинә әсасланыр. Мәсәлән, јыртычы һејванлар тәрәфиндән һүркүдүлән бир марал сүрүсүндә даһа сүрәтли гача биләнләр һәјатда галачаглар. Беләликлә, марал сүрүсү сүрәтлиләрдән вә күчлүләрдән мејдана кәлмәлидир. Анчаг бу механизм мараллары әлбәттә, тәкмилләшдирмәз, онлары башга бир чанлы нөвүнә, мәсәлән, атлара чевирмәз.

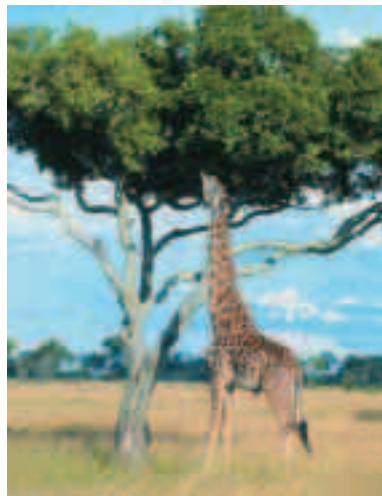

Долајысы илә тәбии селексия механизми һеч бир тәкмилләшдиричи күчә малик дејил. Дарвин дә бу һәгигәтин фәргиндә иди вә "Чинсләрин мәншәји" китабында "фајдалы дәјишикликләр мејдана кәлмәдији вахта тәбии селексия һеч нә едә билмәз" демәк мәчбуријјәтиндә галмышды (Charles Darwin, *The Origin of Species: A Facsimile of the First Edition*, Harvard University Press, 1964, сәһ. 189).

Ламаркын тәсири

Јахшы, бәс бу "фајдалы дәјишикликләр" нечә мејдана кәлди? Дарвин өз дөврүнүн ибтидаи елм анлајышы дахилдә бу суала Ламарка әсасланараг чаваб вермәјә чалышмышды. Дарвиндән әввәл јашамыш франсыз биологу Ламарка көрә, чанлылар һәјатлары боју мәрүз галдылары физики дәјишикликләри сонракы нәслә өтүрүрләр, нәсил-

дән-нәслә өтүрүләрәк жығылан бу хусусијјәтләр нәтичәсиндә исә јени чинсләр мејдана чыхыр. Мәсәлән, Ламарк дејирди ки, зүрафәләр чејранлардан әмәлә кәлибләр. Белә ки, һүндүр ағачларын јарпагларыны јемәк үчүн сәј кәстәрәркән онларын нәсилдән-нәслә бојлары узаныб.

Дарвин дә буна охшар мисаллар кәтирмиш, мәсәлән, "Чинсләрин мәншәји" китабында гида тапмаг үчүн суја кирән бәзи ајыларын бир мүддәт сонра балиналара чеврилдијини иддиа етмишди (Charles Darwin, The Origin of Species: A Facsimile of the

First Edition, Harvard University Press, 1964, сәһ. 184).

Амма Мендел тәрәфиндән кәшф олунмуш вә ХХ әсрдә инкишаф едән кенетика елми илә өз гәти тәсдигини тапмыш атавизм ганунлары газанылмыш хусусијјәтләрин сонракы нәсилләрә өтүрүлмәси әфсанәсини гәти олараг дармадағын етди. Беләликлә, тәбии селексија бүтүнлүклә тәсирсиз бир механизм олараг галды.

Неодарвинизм вә мутасијалар

Дарвинистләр исә бу вәзијјәтә бир чөзүм тапа билмәк үчүн 1930-чу илләрин ахырларында "Мүасир синтетик нәзәријјә"ни, даһа мәшһур ады илә десәк, неодарвинизми ортаја атдылар. Неодарвинизм тәбии селексија концепсијасына "фәјдалы дәјишикликләрин сәбәби" кими мутасијалары, јәни чанлыларын кенләринә радиасија кими хари-

чи тәсирләрин, ја да көчүрмә сәһвләри нәтичәсиндә меј-
дана кәлән позунтулары әләвә етди.

Бу күн дүнјада тәкамүл адына һәлә дә гәбул едилән
модел неодарвинизмдир. Нәзәријјә Јер үзүндә олан мил-
лонларла чанлы нөвүнүн, бу чанлыларын гулаг, көз, ағчи-
јәр, ганад кими сајсыз комплекс органларынын "мутасија-
лара", јәни кенетик позунтулара әсасланан бир мәрһәлә
нәтичәсиндә әмәлә кәлдијини иддиа едир. Анчаг нәзәриј-
јәни кәсәрсиз едән ачыг бир елми һәгигәт вар: мутасија-
лар чанлылары инкишаф етдирмәз, әксинә, онлара һәми-
шә зәрәр верәрләр.

Бунун сәбәби чах садәдир: ДНТ чох комплекс бир гу-
рулуша маликдир. Бу молекул үзәриндә мејдана кәлән һәр
һансы тәсадүфи тәсир анчаг зәрәр верир. Америкалы ке-
нетик Б.К.Ранканатһан буну белә ачыглајыр:

"Мутасијалар кичик, тәсадүфи вә зәрәрлидирләр. Чох
надир һалларда мејдана кәлирләр вә ән јахшы еһтималла
тәсирсиздирләр. Бу үч хүсусијјәт мутасијаларын тәкамүл-
чү бир инкишафа сәбәб ола билмәјәчәјини көстәрир. Он-
суз да јүксәк дәрәчәдә әлаһиддәләшмиш бир организмдә

мејдана кәлән тәсадүфи бир һал
ја тәсирсиз олачаг, ја да зәрәрли.
Бир гол саатында мејдана кәлә-
чәк тәсадүфи дәјишиклик ону
инкишаф етдирмәјәчәкдир. Бе-
јүк еһтималла она зәрәр верәчәк
вә ја ән јахшы еһтималла тәсир-
сиз галачаг. Бир зәлзәлә бир шә-
һәри инкишаф етдирмәз, әксинә,
ону дағыдар" (B.G.
Ranganathan, Origins?, The
Banner Of Truth Trust,
Pennsylvania, 1988).

Бу күнә гәдәр һеч бир фәјдалы мутасија нүмунәси олмајыб. Бүтүн мутасијаларын зәрәрли олдуғу мүәјјәнләшди. Ајдын олду ки, тәкамүл нәзәријјәсинин "тәкамүл механизми" кими көстәрдији мутасијалар һәгигәтдә чанлылара аңчаг зијан верән, онлары шикәст едән бир кенетик һадисәдир. (Инсанларда мутасијанын ән чох көрүнән тәсири хәрчәнк хәстәлијидир). Әлбәтгә, зәрәрверичи бир механизм "тәкамүл механизми" ола билмәз. Тәбии селексија исә Дарвинин дә гәбул етдији кими, "өзбашына һеч нә едә билмәз". Бу һәгигәт бизләрә тәбиәтдә һеч бир "тәкамүл механизми"нин олмадығыны көстәрир. Тәкамүл механизми олмадығына көрә исә тәкамүл дејилән хәјали мәрһәлә дә ола билмәз.

Дашлашмыш галыгларда кечид формаларынын изи јохдур

Тәкамүл нәзәријјәсинин иддиа етдији ссенаринин баш вермәмәсинин ән ачыг сүбуту исә дашлашмыш битки галығы гатлары, торф лајларыдыр. Тәкамүл нәзәријјәсинә көрә, бүтүн чанлылар бир-бириндән төрәмишдир. Илк чанлы нөвү вахт кечәндән сонра башга формаја чеврилмиши вә бүтүн чинсләр бу шәкилдә ортаја чыхмышдыр. Нәзәријјәјә көрә, бу дәјишиклик јүз милјон илләр боју сүрәрәк мәрһәлә-мәрһәлә давам етмишдир.

Бу вәзијјәтдә иддиа едилән узун дәјишиклик мүддәти бојунча сајсыз-һесабсыз "ара чинсләр"ин мејдана кәлдијини вә јашадығыны гәбул етмәк лазымдыр. Мәсәлән, кечмишдә өзүндә балыг хүсусијјәтләринин олмасына бахмајараг бир јандан да бәзи сүрүнәнләрин хүсусијјәтләрини газанмыш јары балыг-јары сүрүнән чанлылар јашамыш олмалы иди. Јахуд да сүрүнәнләрин хүсусијјәтләринә малик оларкән бир јандан да бәзи гуш хүсусијјәтләри газанмыш

сүрүнөн-гушлар ортаја чыхмалы иди. Анчаг онлар кечид мәрһәләсиндә олдуглары үчүн шикәст, нөгсанлы вә гүсурлу чанлылар олмалы идиләр. Тәкамүлчүләр кечмишдә јашадыгларына инандыглары бу нәзәри мөхлуғлара "ара кечид формасы" адыны верирләр.

Әкәр һәгигәтән кечмишдә бу чүр чанлылар јашајыбса, онда онларын сајлары вә нөвләри милјонларла, һәтта милјардларла олмалы иди. Вә бу гәрибә чанлыларын галыгларына мүтлөг дашлашмыш галыгларда, торф лајларында раст кәлинмәли иди. Дарвин "Чинсләрин мәншәји"ндә буну белә ачыгламышдыр: "Әкәр нәзәријјә дүздүрсә, чинсләри бир-биринә бағлајан сајсыз ара кечид нөвләри мүтлөг јашамалыдыр... Бунларын јашамасына даир сүбутлар да тәкчә дашлашмыш битки галыглары гатлары арасында тапыла биләр (Charles Darwin, *The Origin of Species: A Facsimile of the First Edition*, Harvard University Press, 1964, сәһ. 179.).

Дарвинин пуч олан үмидләри

Анчаг XIX әсрин орталарындан бу јана дүнјанын дөрд бир тәрәфиндә дашлашмыш галыглар тәдгиг едилсә дә һәммин лајларда бу ара кечид формаларына һеч вахт раст кәлинмәјиб. Апарылмыш газынты вә арашдырмалар заманы әлдә едилән бүтүн тапынтылар тәкамүлчүләрин көзләдикләринин әксинә олагаг көстәрди ки, чанлылар Јер үзүндә бирдән-бирә, нөгсансыз вә гүсурсуз бир шәкилдә ортаја чыхыблар.

Танынмыш инкилис палеонтологу Дерек У.Екер өзү тәкамүлчү олса да бу керчәји белә етираф едир:

"Проблемимиз будур ки, кеоложи лајлары, дашлашмыш гатлары бүтүн тәфәрруаты илә арашдыранда, истәр чинсләр, истәрсә дә синифләр сәвијјәсиндә олсун, давамлы олагаг һәмишә ејни һәгигәтлә гаршылашырыг: мәрһәләли тәкамүллә инкишаф едән јох, Јер күрәсиндә бирдән-бирә мејдана кәлән групплар көрүрүк (Derek A. Ager, "The Nature of the Fossil Record", Proceedings of the British Geological Association, с. 87, 1976, сәһ. 133)

Јәни бүтүн чанлы нөвләри дашлашмыш лајларда араларында һеч бир кечид формасы олмадан, нөгсансыз шәкилдә ани олагаг ортаја чыхырлар. Бу исә Дарвинин дүшүнчүләринин там әкси вә чанлы нөвләринин јарадылдығыны көстәрән чох күчлү дәлилдир. Чүнки бир чанлы нөвүнүн өзү-өзүндән тәкмилләшмәсинин, һеч бир ата олмадан бир анда вә гүсурсуз олагаг ортаја чыхмасынын јеканә изаһы о чинсин јарадылмасыдыр. Бу һәгигәт мәшһур тәкамүлчү биолог Дуглас Футујма тәрәфиндән дә гәбул едилир:

"Јарадылыш вә тәкамүл һазырда јашајан чанлыларын мәншәји һаггында ики мүмкүн ачыгламалардыр. Чанлылар дүнја үзәриндә ја тамамилә мүкәммәл вә нөгсансыз бир шәкилдә ортаја чыхмышдыр, ја да белә олмамышдыр.

Әкәр белә олмајыбса, онда бир дәјишиклик мәрһәләси сәјәсиндә өзләриндән әввәл мөвчуд олан бәзи чанлы нөвләринин тәкамүлү јолу илә мејдана кәлмәлидирләр. Амма онлар әкәр гүсурсуз вә мүкәммәл бир шәкилдә ортаја чыхыбларса, о һалда сонсуз күч саһиби бир ағыл тәрәфиндән јарадылмалыдырлар (Douglas J. Futuyma, Science on Trial, Pantheon Books, New York, 1983, сәһ. 197).

Дашлашмыш галыглар да чанлыларын Јер үзүндә гүсурсуз вә мүкәммәл шәкилдә ортаја чыхдығыны көстәрир. Јәни чинсләрин мәншәји Дарвинин иддиасынын әксинә олараг тәкамүл дејил, јарадылышдыр.

Инсанын тәкамүлү нағылы

Тәкамүл нәзәријјәсини мүдафиә едәнләрин ән чох күндәмә кәтирдји мәсәлә инсанын мәншәји мәсәләсидир. Бу мәсәләдәки дарвинист иддиа бу күн јашајан мүасир инсанын мејмунабәнзәр бәзи мәхлуғлардан әмәлә кәлдијини билдирир. 4-5 милјон ил бундан әввәл башландығы гәбул едилән бу мәрһәләдә мүасир инсанла онун әчдадлары арасында бәзи "ара форма"ларын јашадығы иддиа олунур. Һәгигәтдә исә бүтүнлүклә хәјали олан бу сценаридә дөрд әсас "категорија" садаланыр:

1. Australopithecus
2. Homo habilis
3. Homo erectus
4. Homo sapiens.

Тәкамүлчүләр инсанларын куја илк мејмунабәнзәр әчдадларына "чәнуб мејмуну" мәнасына кәлән "australopithecus" адыны верирләр. Бу чанлылар һәгигәтдә нәсли түкәнмиш бир мејмун чинсиндән башга бир шеј дејил. Инкилтәрә вә АБШ-дан олан лорд Соли Закерман (Lord Solly Zuckerman) вә проф. Чарлз Оксерд (Charles

Охnard) кими дүн-
янын ики мөшһур
анатомистинин *australopithecus* нүмү-
нөлөри үзөрндө
апардылары чох
әһатәли чалышма-
лар бу чанлыларын
јалныз нәсли кә-

силмиш бир мејмун чинсинә аид олмасыны вә онларын
инсанларла һеч бир охшарлыға малик олмадығыны көс-
тәрмишдир (Solly Zuckerman, *Beyond The Ivory Tower*,
Toplinger Publications, New York, 1970, ss. 75-94; Charles
E. Oxnard,

"The Place of Australopithecines in Human Evolution:
Grounds for Doubt", *Nature*, с. 258, сәһ. 389).

Тәкамүлчүләр инсан тәкамүлүнүн сонракы мәрһәләси-
ни дә "һомо", јәни инсан олараг тәсниф едирләр. Идди-
лара көрә, һомо сырасындакы чанлылар *australopithecus*-
лардан даһа чох инкишаф етмишдиләр. Тәкамүлчүләр бу
фәрғли чанлылара аид фәсилләри ард-арда дүзәрәк хәјали
бир тәкамүл чәдвәли тәшкил едирди. Бу чәдвәл хәјалидир,
чүнки һәгигәтдә бу мүхтәлиф синифләр арасында тәкамүл
әлагәсинин олдуғу һеч вахт сүбут едилмәмишдир. Тәкамүл

нәзәријјәсинин XX әсрдәки ән мұһүм мұдафиәчиләриндән бири олан Ернст Мејр (Ernst Mayr) "Һомо сапиенсә узанан зәнчир һәгигәтдә иткиндир" дејәрәк буну гәбул едир (J. Rennie, "Darwin's Current Bulldog: Ernst Mayr", Scientific American, декабр 1992).

Тәкамүлчүләр australopithecus-homo habilis-homo erectus-homo sapiens сыраламасыны тәртибләјәркән бунларын һәр биринин ондан сонра кәләнин атасы олмасы тәсвирини јаратмаға чалышырлар. Һалбуки палеоантропологларын сон тапынтылары australopithecus, homo habilis вә homo erectus-ун дүнјанын мұхтәлиф бөлкәләриндә ејни дөврләрдә јашадыгларыны сүбут етмишдир (Alan Walker, Science, с. 207, 1980, сәһ. 1103; A.J.Kelso, Physical Anthropology, 1. нәшр, J.B.Lipincott Co., New York, 1970, сәһ. 221; M.D. Leakey, Olduvai Gorge, с. 3, Cambridge University Press, Cambridge, 1971, сәһ. 272).

Homo erectus синифинә дахил едилән инсанларын бир һиссәси мұасир дөврләрә гәдәр, homo sapiens неандертал вә homo sapiens исә сапиенс (мұасир) инсанла ејни шәраитдә јан-јана јашамышлар (Time, нојабр 1996).

Бу исә әлбәттә, бу синифләрин бир-биринин әчдады олмасы иддиасынын гүввәдә галмадығыны ајдын шәкилдә ортаја гојур. Һарвард Университети (АБШ) палеонтологларыннан Стефан Чей Гулд (Stephen Jay Gould) өзү бир тәкамүлчү олса да дарвинизм нәзәријјәсинин бу чәтинлијини белә изаһ едир:

Әкәр бир-бири илә паралел олараг јашајан үч мұхтәлиф һоминид (инсанабәнзәр) чизкиси варса, елә исә бизим нәсил ағачымыза нә олду? Ајдындыр ки, бунларын бири дикәриндән мејдана чыхмыш ола билмәз. Бунларын бири дикәри илә мұгајисә едиләндә тәкамүл нәтичәсиндә бир инкишаф ардычыллыгы кәстәрә билмирләр (S.J. Gould, Natural History, с. 85, 1976, сәһ. 30).

Гысасы, мэтбуатда вә ја дәрс китабларында гејд едилән вә хәјалларын мөһсулу олан бәзи "јарымејмун, јарыинсан" чанлыларын шәкилләри илә, јәни анчаг тәблиғат јолу илә күчлә сахланмаға чалышылан инсанын тәкамүлү ссенари-си һеч бир елми әсасы олмајан нағылдан ибарәтдир.

Бу мөвзуну узун илләр арашдыран, хусусилә australopithecus фәсилләри үзәриндә 15 ил тәдгигат апаран Инкилтәрәнин ән мәшһур вә мөтәбәр алимләриндән би-ри лорд Соли Закерман өзү бир тәкамүлчү иди, амма о да ортада мејмунабәнзәр чанлылардан инсана кәлиб чыхан һәгиги бир нәсил ағачынын олмадығы нәтичәсинә кәл-мишдир.

Лорд С.Закерман бир дә марағлы бир "елм шкаласы" һазырламышды. О, елми олагаг гәбул етдији елм саһәлә-риндән елмдән узаг олагаг гәбул етдији елм саһәләринә гәдәр бир чәдвәл тәшкил етмишди. Лорд С.Закерманын бу чәдвәлине кәрә, елми, јәни конкрет фактлара әсасланан елм саһәләри кимја вә физикадыр. Чәдвәлдә бунлардан сонра биолокија елмләри, сонра да сосиал елмләр јерлә-шир. Чәдвәлин сонунда, јәни ән елмдән кәнар һесаб еди-лән һиссәдә исә телепатија, "алтынчы һисс" кими "һисс-дәнкәнар дәрк етмәк" анлајышы, бир дә "инсанын тәкамү-лү" вардыр! Лорд Закерман чәдвәлин бу һиссәсини белә изаһ едир:

Објектив керчәклијин саһәсиндән чыхыб да биоложи елм олагаг гәбул едилән бу саһәләрә, јәни һиссдәнкәнар идрака вә инсанын дашлашмыш тарихинин изаһ едилмә-синә дахил оlanda тәкамүл нәзәријјәсинә инанан бир адам үчүн һәр шејин мүмкүн олдуғуну көрүрүк. Белә ки, өз нә-зәријјәләринә гәти олагаг инанан бу адамларын һәтта бә-зи зиддијјәтли гәрарлары ејни анда гәбул етмәси дә мүм-күндүр (Solly Zuckerman, Beyond The Ivory Tower, Toplinger Publications, New York, 1970, сәһ. 19).

Инсанын төкамүлү нағылы да өз нәзәријјәләринә кор-
коранә инанан бәзи инсанларын тапдыглары бәзи даш-
лашмыш галыглары әввәлчәдән гәбул етдикләри фикирлә-
ринә ујғун олагаг изаһ етмәкдән ибарәтдир.

Дарвин дүстуру!

Бура гәдәр гејд етдијимиз бүтүн техники сүбутларла ја-
нашы төкамүлчүләрин нечә чәфәнк бир инанча малик ол-
масыны бир дә ушагларын да баша дүшәчәји гәдәр ајдын
бир мисалла хүласә едәк.

Төкамүл нәзәријјәси чанлы аләмин тәсадүфән мејдана
кәлдијини иддиа едир. Долајысы илә бу иддиаја көрә, чан-
сыз вә шүурсуз атомлар бир јерә јығылагаг әввәлчә хүчәј-
рәни, сонра да ејни атомлар һәр һансыса бир шәкилдә ди-
кәр чанлылары вә инсаны мејдана кәтирмишдир. Инди
фикирләшәк. Чанлы аләмин әсаслары олан карбон, фос-
фор, азот, потасиум бирчә чанлы да мејдана кәтирә бил-
мәзләр. Истәсәниз бу мәсәләдә бир "тәчрүбә" апараг вә
төкамүлчүләрин әслиндә мүдафиә етдикләри, анчаг уча
сәслә дејә билмәдикләри иддианы онларын адындан "Дар-
вин дүстуру" илә инчәләјәк.

Төкамүлчүләр чанлы аләмин әсасыны тәшкил едән
фосфор, азот, карбон, оксиген, дәмир, магнизиум кими
элементләрдән чохла сәјда бөјүк чәнин ичинә бол мигдар-
да гојсунлар. Һәтта ади һалларда олмајан, анчаг бу гары-
шығын ичиндә олмалыдыр дедикләри бәзи ләвазиматлары
да бу чәнә әлавлә етсинләр. Гарышыгларын ичинә истәдик-
ләри гәдәр (тәбии шәраитдә әмәлә кәлмәси мүмкүн олма-
јан) аминосит, истәдикләри мигдарда да (биринин дә тәса-
дүфән мејдана кәлмә еһтималы 10-950 олан) протеин дол-
дурсунлар. Бу гарышыға истәдикләри кими истилик вә рү-
тубәт версинләр. Бунлары истәдикләри инкишаф етмиш

чиһазларла гарышдырсынлар. Чәнләрин јанына да бу дүн-
јанын ән мәшһур алимләрини дәвәт етсинләр. Бу мүтәхәс-
сисләр атадан оғула, нәсилдән-нәслә өтүрүләрәк нөвбә
илә милјардларла, һәтта трилјонларла ил давамлы олага
чәнләрин јанында көзләсинләр. Бир чанлынын мејдана
кәлмәси үчүн һансы шәртләри мөвчуд олмасына инаныр-
ларса, һамысындан истифадә етмәк сәрбәст олсун. Анчаг
нә едирләрсә-етсинләр, о чәнләрдән гәтијјән бир чанлы
чыхара билмәјөчәкләр. Зүрафәләри, ширләри, арылары,
бүлбүлләри, тутугушулары, атлары, делфинләри, күлләри,
занбаглары, гәрәнфилләри, бананлары, портағаллары, ал-
малары, хурмалары, помидорлары, јемишләри, гарпызла-
ры, әнчирләри, зейтунлары, үзүмләри, шафтальлары, то-
вузгушуларыны, гырговуллары, мүхтәлиф рәнкли кәпә-
нәкләри вә бунлар кими милјонларла чанлы нөвүндән һеч
бирини әмәлә кәтирә билмәзләр. Бурада адыны гејд етди-
јимиз бу чанлы варлыгларын тәк бир һүчәјрәсини дә әлдә
едә билмәзләр.

Гысасы, шүурсуз атомлар бир јерә јығылага һүчәјрәни
әмәлә кәтирә билмәзләр. Сонра јени бир гәрар верәрәк
бир һүчәјрәни ики јерә аыран, даһа сонра бир-биринин
ардынча фәргли гәрарлар верән, електрон микроскопуну
кәшф едән, сонра өз һүчәјрә гурулушуну бу микроскопун
алтында инчәләјән профессорлары да әмәлә кәтирә бил-
мәзләр.

Маддә анчаг Аллаһын үстүн јаратмасы илә чанлы ола,
һәјат тапа биләр. Бунун әксини иддиа едән тәкамүл нәзә-
ријјәси исә тәфәккүр вә идрака тамамилә зидд олан бир
чәфәнкијјатдыр. Тәкамүлчүләрин ортаја атдығы иддиалар
әтрафында бир аз дүшүнмәк һаггында јухарыда данышы-
лан нүмунәдә олдуғу кими бу һәгигәти дә ајдын шәкилдә
көстәрир.

Көздәки вә гулагдакы технолокија

Тәкамүл нәзәријјәсинин һеч вахт изаһ едә билмәјәчә-ји башга бир мәсәлә исә көздәки вә гулагдакы мүкәммәл һиссетмә (ламисә) кејфијјәтидир.

Көзлә бағлы мөвзуја кечмәздән әввәл "нечә көрүрүк?" суалына ғыса да олса чаваб верәк. Бир чисимдән кәлән шүалар көзә тәрс олараг дүшүрләр. Бу шүалар бурадакы һүчәјрәләр тәрәфиндән електрик сигналларына чеврилир вә бејнинин арха тәрәфиндәки көрмә мәркәзи дејилән кичик бир нөгтәјә өтүрүлүр. Бу електрик сигналлары сыра илә давам едән ичраатлардан сонра бејиндәки бу мәркәздә көрүнтү олараг һисс едилир вә көрүлүр.

Бу мәлуматдан сонра инди бир аз фикирләшәк. Бејин ишыг үчүн гапалыдыр. Јәни бејнин ичи гапгаранлыгыдыр, ишыг бејнин олдуғу јерә гәдәр кедиб чыха билмәз. Көрүнтү мәркәзи дејилән јер зүлмәт гаранлыг, ишығын һеч вахт чата билмәдији, бәлкә дә һеч вахт раст кәлмәдијиниз гәдәр гаранлыг бир јердир. Анчаг сиз бу зүлмәт гаранлығында ишыглы, парлаг бир дүнјаны сејр едирсиниз. Һәм дә бу о гәдәр ајдын вә кејфијјәтли бир көрүнтүдүр ки, ХХІ әсрин технолокијасы да һәр чүр имкан саһиби олмасына бахмајараг бу көрүнтүнү әлдә едә билмәмишдир. Мәсәлән, һазырда охудуғунуз китаба, китабы тутан әлләринизә бахын. Сонра башынызы галдырын вә әтрафыныза нәзәр салын. Инди көрдүјүнүз ајдынлыг вә кејфијјәтдәки бу көрүнтүнү башга бир јердә көрмүсүнүзмү? Бу гәдәр ајдын бир көрүнтүнү сизә дүнјанын бир нөмрәли телевизор ширкәтинин истәһсал

етдији ән мүкәммәл телевизор экраны да верә билмәз. 100 илдир минләрлә мүһәндис бу ајдынлығы әлдә етмәјә чалышыр. Бунун үчүн фабриклар, нәһәнж тәсисатлар гурулур, тәдгигатлар апарылыр, планлар вә ләјиһәләр һазырланыр. Јенә дә бир телевизија экранына бахын, бир дә әлиниздә тутдуғунуз бу китаба. Арада бөјүк ајдынлык вә кејфијјәт фәрги олдугуну көрәчәксиниз. Һәм дә телевизор экраны сизә икиөлчүлү бир көрүнтү көстәрир, һалбуки сиз үчөлчүлү, дәрин бир перспективи көрүрсүнүз.

Узун илләрдир он минләрлә мүһәндис үчөлчүлү телевизор һазырламаға, көзүн көрмә кејфијјәтинә јијәләнмәјә сәј көстәрир. Бәли, үчөлчүлү телевизор системини һазырлаја билдиләр, анчаг ону да ејнәксиз көрмәк мүмкүн дејил. Бу ејни заманда сүни бир үчөлчүлү системдир. Арха тәрәф даһа буланыг, гаршы тәрәф исә кағыздан һазырланмыш декорасија кими көрүнүр. Һеч вахт көзүн көрдүјү гәдәр дәгиг вә кејфијјәтли бир көрүнтү ола билмәз. Камерада да, телевизорда да мүтләг көрүнтү иткиси баш верир.

Тәкамүлчүләр бу кејфијјәтли вә дәгиг көрүнтүнү тәшкил едән механизмин тәсадүфән мејдана кәлдијини иддиа едирләр. Инди бир адам сизә отағынызын бир күнчүндәки телевизорун тәсадүфләр нәтичәсиндә мејдана кәлдијини, "атомлар бир јерә топланды вә бу көстәрән чиһазы мејдана кәтирди" десә, нә фикирләшәрсиниз? Минләрлә адамын бир јерә јығышараг дүзәлдә билмәдијини шүүрсуз атомлар нечә едә биләр?

Көзүн көрдүјүндән даһа ибтидаи олан бу көрүнтүнү мејдана кәтирән чиһаз тәсадүфән мејдана кәлмирсә, көзүн вә көзүн көрдүјү көрүнтүнүн дә тәсадүфән мејдана кәлмәјәчәји ајдын мәсәләдир.

Бу мәсәлә гулаг үчүн дә ејнидир. Харичи гулаг әтрафдакы сәсләри гулаг чөмчәси васитәсилә јығыб орта гулаға өтүрүр. Орта гулаг алдығы сәс тиртәјишләрини күчләнди-

рэрэк дахили гулаға өтүрүр. Дахили гулаг да бу титрәјишләрәи електрик сигналларына дөндөрэрэк бејинә көндөрәи. Ејнилә көрмә мәсәләсиндә олдуғу кими ешитмәк ичраатлары да бејиндәки ешитмә мәркәзиндә һәјата кечир.

Көздәки вәзијјәт гулаг үчүн дә гүввәдә галыр, јәни бејин ишыға олдуғу кими сәсә дә гапалыдыр, сәси кечирмир. Долајысы илә әтраф нә гәдәр курултулу да олса бејнин ичи тамамилә сәссиздир. Буна бахмајараг ән дәгиг сәсләр бејиндә һисс едилир. Сәс кечирмәјән бејнимиздә бир оркестрин симфонијаларыны ешидәрсиниз, издиһамлы бир мәканын бүтүн курултусуну ешидәрсиниз. Анчаг һәмин анда һәссас бир чиһазла бејнимизин ичиндәки сәс сәвијјәси өлчүлсә, бурада мүтләг бир сәссизлијин һаким олдуғу көрүнәчәк.

Дәгиг бир көрүнтү әлдә едә билмәк үчүн индијә гәдәр технолокијадан нечә истифадә едилирсә, сәс үчүн дә ејни сәјләр онларла илдир ки, давам едир. Сәси гејд етмәк чиһазлары, чохла електрик аләти, сәси гејд едән мусиги системләри бу сәјләрин бәзиләринин нәтичәләридир. Анчаг бүтүн технолокијаја, бу технолокијада ишләјән минләрлә мүһәндисә вә мүтәхәссисә бахмајараг гулагдакы дәгиг вә кејфијјәтли бир сәс әлдә едилмәмишдир. Ән бөјүк мусиги системи ширкәтинин истеһсал етдији ән кејфијјәтли мусиги аләтини фикирләшин. Сәси гејд едәндә мүтләг сәсин бир һиссәси итир вә ја аз да олса мүтләг хышылты әмәлә кәлир. Мусиги чиһазыны ачанда мусиги башламамышдан әввәл бир хырылтылы сәси мүтләг ешидәчәксиниз. Анчаг инсан бәдәниндәки технолокијанын мәһсулу олан сәсләр чох дәгиг вә гүсурсуздуру. Бир инсан гулағы һеч вахт мусиги мәркәзиндә олдуғу кими хырылтылы вә ја позунтулу сәс һисс етмәз, сәс нечәдирсә, ону там вә дәгиг олараг ешидир. Бу вәзијјәт инсан јарадылдығы күндән индијә гәдәр бу чүрдүр.

Бу күнә гәдәр инсан оғлунун истеһсал етдији, һазырладығы һеч бир көрүнтү вә сәс чиһазы көз вә гулаг гәдәр һәссас вә уғурлу бир ламисә системи ола билмәмишдир.

Анчаг көрмә вә ешитмә һадисәсиндә бүтүн бунлардан башга чох бөјүк һәгигәт вар.

Бејнин ичиндәки көрән вә ешидән шүүр кимә аиддир?

Бејнин ичиндә чүрбөчүр рәнкли бир дүңјаны сејр едән, симфонијалары, гушларын сәсини ешидән, чичәкләри ијләјән кимдир?

Инсанын көзләриндән, гулагларындан, бурнундан кәлән хәбәрдарлыглар електрик сигналы олагаг бејинә өтүрүлүр. Биолокија, физиолокија вә ја биокимја китабларында бу көрүнтүнүн бејиндә нечә мејдана кәлмәсинә даяр чохлу тәфәррүатлар охуја биләрсиниз. Анчаг бу мәсәлә һаггындакы һәгигәтә һеч бир јердә раст кәлә билмәзсиниз ки, бејиндә бу електрик сигналларыны көрүнтү, сәс, иј вә һисс олагаг гаврајан кимдир? Бејинин ичиндә көзә, гулаға, буруна еһтијач һисс етмәдән бүтүн бунлары гаврајан бир шүүр вар. Бу шүүр кимә аиддир?

Әлбәттә, бу шүүр бејни тәшкил едән синирләрә, јағ тәбәгәсинә вә синир һүчејрәләринә аид дејил. Буна көрә дә һәр шејин маддәдән ибарәт олдуғуну зәнн едән дарвинист материалистләр бу суаллара һеч вахт чаваб верә билмир. Чүнки бу шүүр Аллаһын јаратдығы руһдур. Руһ көрүнтүнү сејр етмәк үчүн көзә, сәси ешитмәк үчүн гулаға еһтијач һисс етмәз. Бунлардан да башга фикирләшмәк үчүн бејинә дә еһтијачы олмаз.

Бу ајдын вә елми һәгигәтләри охујан һәр бир инсанын бејнин дахилиндәки бир нечә сантиметрлик, гапгаранлыг мөкәна бүтүн каинаты үчөлчүлү, рәнкли, кәлкәли вә

ишыгы оларга сығышдыран Аллаһы фикирләшиб, Онда гөрхуб Она сығынмасы лазымдыр.

Материалист инанч

Бура гәдәр арашдырдыгларымыз төкамүл нәзәријјәсинин елми кәшфләрлә ачыг шәкилдә зиддијјәт тәшкил едән бир иддиа олдуғуну кәстәрир. Нәзәријјәнин һәјатын мәншәји һаггындакы иддиасы елмә зиддир, ортаја атдығы төкамүл механизмләринин һеч бир тәкмилләшдиричи тәсири јохдур вә дүнјанын дашлашмыш гатлары дарвинизм нәзәријјәсинин вачиб сајдығы кечид формаларынын јашамадыгларыны кәстәрир. Белә дә төкамүл нәзәријјәсинин әлбәттә ки, елмә зидд бир фикир кими кәнара атылмасы лазымдыр.

Тарих боју төкамүл модели кими бир чох дүшүнчә системи елмин күндәминдән чыхарылмышдыр. Амма төкамүл нәзәријјәсини тәкидлә елми күндәмә кәтирмәк истәјирләр. Һәтта бәзи адамлар бу нәзәријјәнин тәнгидини "елмә һүчум" кими гәләмә вермәјә чалышыр. Көрәсән нәјә кәрә?

Бунун сәбәби төкамүл нәзәријјәсинин бәзи мүһитләр үчүн һеч чүр әлдән бурахылмајачаг еһкамчы бир инанч олмасыдыр. Бу адамлар материалист фәлсәфәјә кор-коранә бағлыдырлар вә дарвинизми дә тәбиәтә верилә биләчәк јеканә материалист изаһ олдуғу үчүн мәнимсәјирләр.

Бәзән буну ачыг шәкилдә етираф да едирләр. Һарвард Университетиндән мәшһур кенетик вә танынмыш төкамүлчү олан Ричард Левонтин "әввәлчә материалист, сонра алим" олдуғуну белә етираф едир:

Бизим материализмә бир етигадымыз вар, априор (әввәлчәдән гәбул едилмиш, доғру сајылан, тәчрүбәдән асылы олмајан, тәчрүбәдән габаг мөвчуд олан) бир инанчдыр

бу. Бизи дүнјаја материалист бир ачыглама кәтирмәјә мөч-
бур едән шеј елмин истигамәт вә гәјдалары дејил. Әксинә,
материализмә олан априор бағлылығымыз үзүндән дүнјаја
материалист ачыглама кәтирән арашдырма үсулларыны вә
гаврамлары тәгдир едирик. Материализм мүтләг доғру ол-
дуғуна көрә дә илаһи бир ачыгламанын сәһнәјә дахил ол-
масына ичазә верә билмәрик (Richard Lewontin, "The
Demon-Haunted World", The New York Review of
Books, 9 январ 1997, сәһ. 28).

Бу сөзләр дарвинизмин материалист фәлсәфәјә бағлы-
лыг учбатындан јашадылан бир еһкам олмасынын ачыг
ифадәсидир. Бу еһкам маддәдән башга һеч бир варлыг ол-
мадығыны гәбул едир. Буна көрә дә чансыз, мәнтигсиз
маддәнин һәјаты јаратдығына инаныр. Милјонларла мүх-

тәлиф чанлы нөвүнүн, мәсәлән, гушларын, балыгларын, зүрафәләрин, гапланларын, бөчәкләрин, ағачларын, чичәкләрин, балиналарын вә инсанларын чансыз маддәнин өз ичиндәки дәјишикликләрә, јәни јаған јағышла, чахан шимшәклә онун ичиндән мејдана кәлдијини гәбул едир. Һәгигәтдә исә бу, һәм ағла, һәм дә елми керчәкликләрә зидд гәнаәтдир. Амма дарвинистләр "илаһи бир ачыгламанын сәһнәјә кирмәмәси" үчүн бу гәнаәти мүдафиә етмәкдә давам едирләр.

Чанлыларын мәншәјинә әввәлчәдән гәбул едилмиш материалист дүшүнчә илә бахмајан һәр кәс исә бу ачыг керчәји көрәчәкдир: "Бүтүн чанлылар үстүн бир күчә, мәлумата вә ағла саһиб олан бир Јараданын әсәрләридир. О Јарадан бүтүн каинаты јохдан вар едән, чанлылары да јарадыб шәкилләндирән Аллаһдыр".

Тәкамүл нәзәријјәси бәшәр тарихинин ән тәсирли сәһридир

Бурада буну да билдирмәк лазымдыр ки, әввәлчәдән гәбул едилмиш мәнфи фикирләри олмајан, һеч бир идеолокијанын тәсири алтында галмајан, анчаг ағлыны вә мәнтинигини ишләдән һәр бир инсан елмдән вә мәдәнијјәттән узаг олан чәмијјәтләрин хурафатларыны әкс етдирән тәкамүл нәзәријјәсинин инанылмасы мүмкүн олмајан бир иддиа олдуғуну асанлыгла баша дүшәчәкдир.

Јухарыда да гејд етдијимиз кими, тәкамүл нәзәријјәсинә инананлар бөјүк бир чәнин ичинә чохла атому, молекулу, чансыз маддәни долдуран вә бунларын гарышмасындан вахт әрзиндә фикирләшән, дәрк едән, кәшфләр едән профессорларын, тәләбәләрин, Ејнштејн, Һуббл кими елм адамларынын, Френк Синатра, Чарлтон Һестон кими сәнәтчиләрин, бунунла јанашы чәјранларын, лимон ағачларынын, гәрәнфилләрин чыхачағына инанырлар. Һәм дә бу чәфәнк иддија инананлар елм адамлары, профессорлар, мәдәни, тәһсилли инсанлардыр. Буна көрә дә тәкамүл нәзәријјәси үчүн "дүнја тарихинин ән бөјүк вә ән тәсирли сәһри" ифадәсини ишләтмәк даһа мүнасиб олачаг. Чүнки бәшәр тарихиндә инсанларын ағлыны башындан бу дәрәчәдә алан, ағыл вә мәнтиглә фикирләшмәсинә имкан вермәјән, көзләринин гаршысына санки бир пәрдә чәкиб чоха чыг олан һәгигәтләри көрмәләринә мане олан бир башга инанч вә ја иддиа да јохдур. Бу, гәдим мисирлиләрин күнәш танрысы Раја, бәзи африкалы гәбиләләрин тотемләрә, Сәба халгынын күнәшә ситајиш етмәсиндән, Һз.Ибраһимин тајфасынын өз әлләри илә дүзәлтдији бүтләрә, Һз.Мусанын халгынын гызылдан дүзәлтдији бузова ситајиш етмәсиндән даһа дәһшәтли вә гәбуледилмәз бир корлугдур. Һәгигәтдә бу вәзијјәт Аллаһын Гуранда ишарә ет-

дији бир ағылсызлыгдыр. Аллах бәзи инсанларын идрак габилијјәтинин гапаначағыны вә һәгигәтләри көрмәкдән ачиз вәзијјәтә дүшәчәјини әксәр әјәләриндә билдирир. Бу әјәләрдән бәзиләри бунлардыр:

"Һәгигәтән, инкар едәнләри әзабла горхутсан да, горхутмасан да онлар үчүн бирдир, иман кәтирмәзләр. Аллах онларын үрәјинә вә гулағына мөһүр вурмушдур. Көзләриндә дә пәрдә вардыр. Онлары бөјүк бир әзаб көзләјир!" ("Бәгәрә" сурәси, 2/6-7).

"...Онларын гәлбләри вардыр, лакин онунла анламазлар. Онларын көзләри вардыр, лакин онунла ешитмәзләр. Онлар һејван кимидирләр, бәлкә дә даһа чох зәләләтдәдирләр. Гафил оланлар да мәнз онлардыр!" ("Әраф" сурәси, 7/179).

Аллаһ башга әјәләрдә исә бу инсанларын мөчүзәләр көрсәләр дә инанмајачаг гәдәр сәһрләндикләрини белә билдирир:

"Әкәр онлара көјдән бир гапы ачсаг вә онунла дурмадан јухары дырмашсалар, јенә дә "Көзүмүз багланмыш, биз сәһрләнмишик" дејәрләр" ("Һичр" сурәси, 15/14-15).

Бу гәдәр кениш бир күтләннин үзәриндә бу сәһрин тәсирли олмасы, инсанларын һәгигәтләрдән бу гәдәр узаг сахланмасы вә 150 илдир бу сәһрин позулмамасы исә сөзләрлә дејилә билмәјәчәк гәдәр һејрәтамит бир вәзијјәтдир. Чүнки бир вә ја бир нечә инсанын имкан харичиндә олан ссенариләрә, чәфәнкијјат вә мәнтигсизликләрлә долу иддиалара инанмасы әјдын ола билир. Анчаг дүңянын дөрд бир тәрәфиндәки инсанларын шүүрсуз вә чансыз атомларын ани бир гәрарла бир јерә јығылыб, фөвгәладә бир тәшкилатланма, низам-интизам, ағыл вә шүүр көстәриб гүсурсуз бир системлә ишләјән каинаты, чанлы әләм үчүн ујғун олан һәр чүр хүсусијјәтә саһиб олан Јер плане-

тини вә сајсыз комплекс системлә тәҗһиз едилмиш чанлылары мејдана кәтирдијинә инанмасынын сәһрдән башга бир изаһы вә ады јохдур.

Һәмчинин Аллах Гуранда инкарчы фәлсәфәнин тәрәфдары олан бәзи адамларын етдији сәһрләрлә инсанлары тәсир алтына алдыгларыны Һз.Муса вә фирон арасында баш верән бир һадисә илә бизә билдирир. Һз.Муса фирона һагг дини баша саланда фирон Һз.Мусаја өз "елмли сәһрбазлары" илә инсанларын јығышдыглары бир јердә гаршылашмаларыны истәјир. Һз.Муса сәһрбазларла гаршылашанда әввәлчә сәһрбазлара онларын мәрифәтләрини кәстәрмәсини әмр едир:

"(Муса:) "Сиз атын!" деди. Онлар (әлләриндәкини јерә) атдыгда адамларын көзләрини баглајыб онлары горхутдулар вә бөјүк бир сәһр кәстәрдиләр" ("Әраф" сурәси, 7/116).

Көрүндүјү кими, фиронун сәһрбазлары көзбағламаларла - Һз.Муса вә она инананлар истисна олмагла - инсанларын һамысыны сәһрләјә билмишдиләр. Анчаг онларын атдыгларынын әвәзиндә Һз.Мусанын кәстәрдији дәлил онларын бу сәһрини, ајәләрин ифадәси илә десәк, "ујдуруб дүзәлтдикләри бүтүн шејләри удмуш", јәни тәсирсиз һала кәтирмишдир:

"Биз дә Мусаја: "Әсаны тулла!" дејә вәһј етдик. Бир дә бахыб көрдүләр ки, әса онларын ујдуруб дүзәлтдикләри бүтүн шејләри удур. Артыг һагг заһир, онларын ујдуруб дүзәлтдикләри јаланлар исә батил олду. Сәһрбазлар орада мәғлуб едилдиләр вә хар олараг кери дөндүләр" ("Әраф" сурәси, 7/117-119).

Ајәдә дә билдирилдији кими, әввәл инсанлары сәһрләјәрәк өз тәсири алтына бу адамларын етдикләринин бир сахтакарлыг олмасынын үзә чыхыб тәсдигләнмәсиндән сонра гејд едилән адамлар пис вәзијјәтә дүшмүшдүләр.

Күнүмүздө дә бир сеприн тәсири илә елм пәрдәси алтында чох чәфәнк иддиалара инананлар вә бунлары мұдафиә етмәжә һәјатларыны һәср едәнләр әкәр бу иддиалардан әл чәкмәсәләр, һәгигәтләр там мәнәсы илә ачыға чыханда вә "сепр позуланда" онлар да пис вәзијјәтә дүшәчәкләр.

Тәкамүл нәзәријјәсини мұдафиә едән вә атеист бир философ олан Малколм Маггрич (Malcolm Muggeridge) белә бир вәзијјәтдән горхдуғуну белә етираф едир:

Мән өзүм тәкамүл нәзәријјәсинин хүсусилә тәтбиг едилдији саһәләрин кәләчәјин тарих китабларындакы ән бөјүк күлүнч вәзијјәтләрдән бири олачағына инандым. Кәләчәк нәсилләр бу гәдәр чүрүк вә гејри-мүәјјән олан бир гипотезин инанылмаз бир сәдәләвһлүклә гәбул едилмәсини һејрәт ичиндә гаршылајачаглар (Malcolm Muggeridge, *The End of Christendom*, Grand Rapids: Eerdmans, 1980, сәһ. 43).

Бу кәләчәк узагда дејил, әксинә, чох јахын бир кәләчәкдә инсанлар "тәсәдүфләр"ин танры ола билмәјәчәјини баша дүшәчәкләр вә тәкамүл нәзәријјәси бәшәр тарихинин ән бөјүк јаланы вә ән шиддәтли сепри олараг таныдылачаг. Бу шиддәтли сепр бөјүк сүрәтлә дүнјанын дөрд бир тәрәфиндә өзүнүн инсанлар үзәриндәки тәсирини азалтмаға башламышдыр. Тәкамүл јаланынын сиррини өјрәнән әксәр инсанлар бу јалана нечә инандыгларыны һејрәт вә тәәччүб ичиндә көтүр-гој едирләр.

**"Сән пак вә мүгәддәссән!
Сәнин бизә өјрәтдикләриндән башга биз неч
бир шеј билмирик. Ёәр шеји билән,
һөкм вә һикмәт саһиби Сәнсән"
("Бәгәрә", 2/32).**